

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN PROGRAMI

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDAKİ
SİYASİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLER

Hazırlayan
Khatia KHACHIDZE

Danışman
Prof. Dr. HALİL ERDEMİR

MANİSA-2022

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN PROGRAMI

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDAKİ
SİYASİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLER

Hazırlayan
Khatia KHACHIDZE

Danışman
Prof. Dr. HALİL ERDEMİR

MANİSA-2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye Gürcistan Arasındaki Siyasi ve Sosyal İlişkiler” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11/02/2021

Khatia KHACHIDZE

ÖZET

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLER

Gürcistan Kafkas ve Karadeniz bölgesinde jeopolitik ve iktisadi bakımından oldukça önemlidir. Türkiye ve Gürcistan'ın tarihi, siyasi ve iktisadi inişli ve çıkışlı olmakla birlikte münasebetleri devamlı olmuştur. Gürcistan'ın Bağımsızlığı ile birlikte Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hatlarının katkısıyla ikili ve çoklu ilişkiler artmıştır. Gürcistan, Türkiye'nin Kafkaslara açılan kapısı olarak da oldukça önemlidir.

İki ülke arasında pek çok ticari ve siyasi anlaşma imzalanmış olsa da aralarındaki ticaret hâlâ potansiyelin altındadır. Gürcistan'ın iklimi ve doğal kaynakları zengindir ve bölgeden kısmen müspet ayrışır. İkilinin imzaladıkları 1 Kasım 2008 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile Gürcistan Avrupa'ya daha kolay ihracat yapma imkânı elde etmiştir. Gürcistan ile Azerbaycan'ın imzaladıkları “Yüzyılın Anlaşması” ile de iki ülke uluslararası arenada ve kendi aralarında görünürlüklerini arttırmış ve ilişkilerini geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada, Türkiye ve Gürcistan'ın ithalat-ihracat rakamları, imzaladıkları siyasi, ticari ve kültürel anlaşmalar sayesinde gün geçtikçe büyümektedir. Gürcistan'ın hidroelektrik, tarım, turizm gibi farklı sektörlerde verdiği teşviklerle ülkeye yatırımcı çekmeye çalışılmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde Gürcistan tarihi, ticari ve ikili ilişkileri incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye'nin 1990 sonrasında günümüze kadar ekonomik durumu ve Gürcistan ile ilişkileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde iste Gürcistan'ın teşvikleri Türkiye ile karşılaşılan sorunlar, olası iş fırsatları ve öneriler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan-Türkiye ilişkileri, Gürcistan Dış Ticareti, Gürcü-Türk sorunları fırsatları çözümleri.

ABSTRACT

POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND GEORGIA

Georgia is very important geopolitically and economically in the Caucasus and Black Sea region. Despite the ups and downs in the history, political and economic history of Turkey and Georgia, their relations have been continuous. With the independence of Georgia, bilateral and multilateral relations have increased with the contribution of Baku-Tbilisi-Kars railway, Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline and Baku-Tbilisi-Erzurum natural gas lines. Georgia is also very important as Turkey's gateway to the Caucasus.

Although many commercial and political agreements have been signed between the two countries, the trade between them is still below its potential. Georgia's climate and natural resources are rich and it is partly positively differentiated from the region. With the Free Trade Agreement signed by the two on November 1, 2008, Georgia gained the opportunity to export to Europe more easily. With the “Agreement of the Century” signed by Georgia and Azerbaijan, the two countries increased their visibility in the international arena and among themselves and improved their relations.

In this study, the import-export figures of Turkey and Georgia are growing day by day thanks to the political, commercial and cultural agreements they signed. Georgia is trying to attract investors to the country with the incentives it gives in different sectors such as hydroelectricity, agriculture and tourism. In the first part of our study, which consists of three parts, the history of Georgia, trade and bilateral relations were examined. In the second part, the economic situation of Turkey from 1990 to the present and its relations with Georgia are discussed. In the third chapter, Georgia's incentives, problems with Turkey, possible business opportunities and suggestions are discussed.

Keywords: Georgia-Turkey relations, Georgian Foreign Trade, Georgian-Turkish problems opportunities solutions

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana her türlü desteği olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Halil ERDEMİR'e, lisansüstü öğrenim sırasında bana her türlü desteği sağlayan ve kendisini tanımaktan büyük onur duyduğum sevgili hocam Sayın Prof. Dr. Meltem ONAY'a, Çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim değerli arkadaşlarıma, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan annem Mariam MARUASHVILI'ye yürekten teşekkür ederim. Babam Georgi KHACHIDZE'ye ithafen.

Khatia KHACHIDZE
Manisa, 2022

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	
ÖZET.....	
ABSTRACT.....	
TEŞEKKÜR.....	
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	
TABLolar.....	
ŞEKİLLER.....	
GRAFİKLER.....	
GİRİŞ.....	

I.BÖLÜM GÜRCİSTAN'IN SİYASİ VE EKONOMİK YAPISI

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
GÜRCİSTAN'IN SİYASİ VE EKONOMİK YAPISI	3
1.1 Alt Paleolitik Çağdan Sovyet Birliğine Kadarki Dönemi	3
1.1.1. Sovyetler Birliğinden Günümüze Kadar Tarihi ve Siyasi Yapısı	8
1.2. Gürcistan'ın Coğrafi Konumu	15
1.2.1. Jeopolitik Yeri ve Önemi.....	17
1.2.2. Nüfus Yapısı	18
1.3. Gürcistan'ın Genel Ekonomik Durumu	19
1.3.1. Gürcistan'ın Dış Ticareti	21
1.3.2 Gürcistan'ın Ekonomisini Etkileyen Önemli Projeler	28
1.3.3. Doğal Kaynaklar	33
1.3.4. Tarım ve Hayvancılık.....	34
1.3.5. Turizm	37
İKİNCİ BÖLÜM	41
TÜRKİYE-GÜRCİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	41

2.1. TÜRKİYE’NİN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ	41
2.1.1. 1989-2000	42
2.1.2. 2000-2010	44
2.1.3. 2010-2020	46
2.2. Türkiye-Gürcistan Dış Ticaret	49
2.2.1. Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması	57
2.2.2. Türkiye Gürcistan Arasında İkili Anlaşmalar	63
 BÖLÜM	66
TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER..	66
3.1. TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDA İKİLİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLER VE ÖNEMİ	66
3.2. Pazar ile ilgili bilgiler	70
3.3. Sektörler	71
3.3.1. Tarım ve Hayvancılık	71
3.3.2. zm ve Şarapçılık	71
3.3.3. Sanayi	73
3.3.4. Enerji	74
3.3.5. Turizm	74
3.3.6. Sağlık	75
3.4. Türkiye-Gürcistan Ticarete karşılaşılan sorunlar	75
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	79

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AVM	Alışveriş Merkezi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BP	Britanya Petrolcülük
BTC	Bakü Tiflis Ceyhan
COVID-19	Yeni Korona virüs Hastalığı
DCFTA	Derin Ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association)
FED	Merkez Bankaları Sistemi (Federal Reserve System)
GEOSTAT	Gürcistan İstatistik (Georgia Statistic)
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSP	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
GTİP	Gümrük Tarife Cetveli
GTP	Gümrük Tarife Pozisyonu
GUAM	Demokrasi Ve Kalkınma Örgütü
GURTİAD	Gürcü Türk İş Adamları Derneği

GUUAM	Demokrasi Ve Kalkınma Örgütü (Gürcistan Ukraina Uzbekistan Azerbaican Moldova)
HES	Hidroelektrik Santral
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
JETCO	Dönem Ortak Ekonomi ve Ticaret Komisyonu (Joint Economic and Trade Committee)
KDV	Katma Değer Vergisi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KEK	Karma Ekonomik Komisyon
KM	Kilometre
M	Metre
MFN	En Çok Gözetilen Ulus (Most Favoured Nation)
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
ODED	Ödeme ve Elektronik Para Derneği
OHAL	Olağanüstü Hal
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
SOCAR	Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan Republic)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TANAP	Trans Anadolu boru hattı (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project)
TAP	Trans Adriyatik Boru Hattı (Trans Adriatic Pipeline)

TC	Türkiye Ticareti
TEKEL	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.
TİKA	Türk İş Birliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TL	Türk Lirası
TRACECA	Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru (Transport Corridor Europe Caucasus and Asia)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
WHO/DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
WREP	Bakü Supsa boru hattı (Western Route Export Pipeline)
YY	Yüz Yıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Gürcistan İşsizlik Oranı	19
Tablo 2: Gürcistan'ın Dünya'ya İhracatında İlk 30 GTİP	23
Tablo 3: Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatında İlk 30 GTİP	25
Tablo 4: Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatında İlk 30 GTİP	26
Tablo 5: 2000-2020 Yılları Arasındaki Gürcistan İhracatı	27
Tablo 6: 2000-2020 Yılları Arasındaki Gürcistan İthalatı	28
Tablo 7: Gürcistan'ın 2013 Yılı Arazi Kullanıcıları ve Tarım Arazilerinin Dağılımı	35
Tablo 8: Gürcistan'ın Tarımsal Ekinlerin Ekili Alanları	36
Tablo 9: 2015-2020 Şehirlere Göre Ziyaretler	39
Tablo 10: 2015-2020 Ülkelere Göre Ziyaretler	39
Tablo 11: 2015-2019 Amaçlara Göre Ziyaretler	40
Tablo 12: 1998-2021 Yılları Arasında Türkiye- Gürcistan İhracat-İthalat Verileri	50
Tablo 13: Türkiye'nin Gürcistan Pazarında Yüksek Pazar Payı olduğu 30 Ürün	51
Tablo 14: Türkiye'nin Gürcistan Pazarında Pazar Payı Olmadığı İlk 30 Ürün	53
Tablo 15: Türkiye'nin Gürcistan'da Pazar Payı Kaybettiği Tüm Ürünler	54
Tablo 16: Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı Değer Olarak En Çok Arttığı Ürünle	55
Tablo 17: Hariç Tutulan Tarım Ürünleri İle Tarife Kontenjanından Yararlanacak Olan Gürcü Menşeli Tarım Ürünleri	58
Tablo 18: Türkiye Gürcistan Arasında İkili Anlaşmalar	63

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Gürcistan Ekonomik Büyüme ve GSYH	20
Grafik 2: 2021 Yılı Gürcistan'ın İhracatı	22
Grafik 3: 2021 Yılı Gürcistan'ın İthalatı	23
Grafik 4: Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü Supsa Boru Hatlarının Yüklenme Oranları	32
Grafik 5: 2010-2020'de Şah Deniz Hattı ve Kuzey-Güney Hatlarının Yüklenmesi	33
Grafik 6: Gürcistan'ın 2012-2015 Yılları Arasında Yabancı Uyruklu Ziyaretçi Sayısı	38
Grafik 7: 2000-2007 Şarap İhracat Verileri	73

GİRİŞ

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkiler geçmişten günümüze kadar çoğunlukla olumlu olmuştur. Gürcistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle Türkiye Gürcistan'a oldukça destek çıkmış ve dostluk ilişkileri git gide gelişmeye başlamıştır. Türkiye Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir. Türkiye'nin Gürcistan'a karşı izlediği olumlu politika bir noktada coğrafi işbirliğini de zorunlu kılmıştır. Gürcistan'ın batılı ülkelere yönelik politikaları iki ülke arasında sosyal ve ekonomik açıdan hızlı bir gelişme sağlamıştır. Bağımsızlığın ilanından sonra Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticaret, 1992 yılında \$17.8 milyon olarak gözlemlenirken ilişkilerinin hızlı gelişimi sonucunda 1997 yılında \$240 milyon'a yükselerek Gürcistan'ın en önemli ticari partneri unvanını kazanmasına neden olmuştur ve bu unvan günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İki ülke arasında imzalanmış olan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattı (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz hattı(BTE), Bakü-Tiflis-Kars demiryolu (WREP), Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP), Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Nabucco Doğalgaz Boru Hattı gibi büyük projelere stratejik ve ekonomik işbirliği sağlamıştır.

Gürcistan ile Azerbaycan arasında imzalanan "yüzyılın anlaşması" adlı anlaşma Gürcistan ile Azerbaycanı büyük ülkelerin gözünde siyasi, ekonomik ve jeostratejik önem kazanmışlar ve kendi aralarındaki ikili ilişkileri geliştirmiştir. Türkiye ile Gürcistan arasında imzalanan çeşitli anlaşmalara rağmen iki ülkenin arasındaki ticaret potansiyelin altındadır. Gürcistan'ın iklimi ve doğal kaynakları zengin olmasına rağmen Tarım ve Hayvancılık alanında çok gelişmemiştir. Gürcistan'ın ticaret ortaklarının çoğu Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) üyesidir. Gürcistan'ın tüm Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle, Çin, AB ülkeleri ve Türkiye ile Serbest Ticaret(STA) Anlaşması vardır. Türkiye ile 21 Kasım 2007 yılında imzalamış oldukları Serbest Ticaret Anlaşması 1 Kasım 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye ile yapılan anlaşmalar sayesinde Avrupa ülkelerine daha kolay ihracat yapma imkânı bulunmaktadır. Gürcistan basitleştirilmiş dış ticaret

rejimi ve gümrük prosedürleri düşük ithalat tarifeleri gibi dünyadaki en liberal d   ticaret politikalarından birine sahiptir. 1989 yılı ile 2020 yılları arasında Türkiye ekonomisini etkileyen pek çok farklılık ya anarak dönem dönem Gürcistan ile ticari ilişkilerinde ini   ıkı lar ya anmı tır. İki  lke arasında ticari ve hukuki ilişkilerini geliştirmek amacıyla siyasi hukuki ve kültürel anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sayesinde iki ülkenin arasındaki ithalat ihracat rakamları gün geçtikçe büyüme göstermektedir. Gürcistan'ın hidroelektrik, tarım, turizm gibi farklı sektörlerde verdiği teşviklerle ülkeye yabancı yatırımcı çekmeyi amaçlamaktadır. Türkiye için önemli stratejik ortağı olmasının yanı sıra  alı mamızda Türkiye ile Gürcistan'ın tarihi süreçlerini ticari, siyasi ilişkileri ve ticarete karşılaşılan bir takım sorunlar incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Gürcistan'ın siyasi ve ekonomik yapısı incelenerek potansiyel i  alanlarının gözlemlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin kısa ekonomik durumu ile Gürcistan arasındaki ticari yapısı incelenmiştir. İki  lke arasında gelişen bu olumlu ticari ve siyasi ilişkilerin gelecekte de gelişerek devam edilebilmesi için kar ıla ın ticari sorunların tespit edilip uygun çözüm  nerileri sunmak amaçlanmıştır. Son bölümde Türkiye ve Gürcistan'ın arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri gözlemlenmiştir. Gürcistan pazarıyla ilgili bilgiler verilerek karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır.

Bu  alı ma ile iki ülkenin siyasi ve ticari alanlardaki resmi kaynakları, makale ve veri tabanları, yapılmış doktora ve yüksek lisans tezleri, kitaplar, gazete, dergi ve medya araçları araştırılıp incelenmiştir. İki ülkenin arasındaki ticari sorunları tespit etmek, sorunların tespiti halinde literatüre ve Türkiye Gürcistan ilişkilerine olumlu yönde katkı sağlamak ticaretini geliştirebilmek için önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜRCİSTAN'IN SİYASİ VE EKONOMİK YAPISI

Gürcistan ve Türkiye ilişkilerini incelerken Gürcistan'ın ve Türkiye'nin coğrafi konumları, stratejik önemleri, ekonomik durumları ve tarihi süreçlerinin de ele alınması tezimizin konusunun ortaya konulmasında faydası vardır.

1.1 Alt Paleolitik Çağdan Sovyet Birliğine Kadarki Dönemi

Tarihi alt Paleolitik çağa kadar dayanan Gürcistan tunç kullanmaya M.Ö. 3000'lerde başladığı ve Arkeolojik kazılarla altın, gümüş ve seramik gibi eserler ortaya çıkmış olup işleme sanatının doruğuna ulaştığını göstermektedir.¹ Günümüzde Dmanisi olarak adlandırılan şehirde çıkarılan Homo Georgicus olarak adlandırılan İnsansıgiller kalıntısı 18 milyon yıl öncesine ait olduğu tarihlenmiştir.² Doğusunda M.Ö. IV. yy da kurulan İberia Krallığı ve batısında XI-XII. yy kurulan Kolkheti Krallığı Devlet kurma geleneğinin başlangıcını oluşturdu.³

I. Parnavaz M.Ö. IV. asırda Gürcü kabileleri toparlayarak başkenti Metsheti olan Kartli devletini kurduktan sonra sekiz vilayete (Eristavlık) bölüp her birine vali yani 'Eristavi' atadı. İlk Gürcü harflerini M.S. IV-V. yy arasında oluşturarak resmi dil olarak Gürcüceyi ilan etmiştir. M.Ö. 302 ve M.S. 186 yılları arası Parnavaz soyundan gelmekte olan krallar hüküm sürmüştür. Daha sonra

¹ Lika Cherkezishvili, Soğuk savaş sonrası Gürcistan-Türkiye ilişkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.11.

² "Gürcistan Tarihi", 26 Eylül 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi#:~:text=G%C3%BCrcistan%20tarihi%2C%20G%C3%BCrcistan'da%20tarih,8%20milyon%20y%C4%B1l%20%C3%B6ncesine%20tarihlenir.

³ Gürcü Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı' Kafkas Üniversitesi, bkz. <https://www.kafkas.edu.tr/gdeabd/TR/sayfa2054>

V Yy' da Kral Parnavazın başkenti Mesheti olarak atadı ancak Kral Vahtang Gorgasal yeni başkenti Tiflis olarak değiştirmiştir. M.S. 300 ile 600'lü yıllar arasında Sasani devletlerinin ve Romanın etkisi altında kalan Gürcistan Roma imparatorluğun ikiye bölünmesiyle İstanbul Merkezli Doğu Roma İmparatorluğunun etkisi altında kalmıştır. Kartli ve İberya (Doğu Gürcistan) ise İran Merkezli Sasani Devleti etkisi altında kalmıştır.⁴

Hristiyanlığın yayılmasıyla alakalı ilk adımları M.S. I. Yy Kral Mirian'ın zamanında Aziz Andria öncülüğüyle atılmıştır. Kraliçe Nana ve Kral Aziz Miriani Hristiyan dinini Azize Kapadokyalı Nino'nun telkinleriyle benimsemiş olup Gürcistan'ın resmi dini olarak ilan etmişlerdir.⁵ Gürcistan bulunduğu coğrafi konumu sebebiyle yüzyıllar boyunca Rusya, Osmanlı Devleti, İran ve Moğollar gibi güçlerin mücadele ettikleri bir geçiş noktası olmuştur.⁶

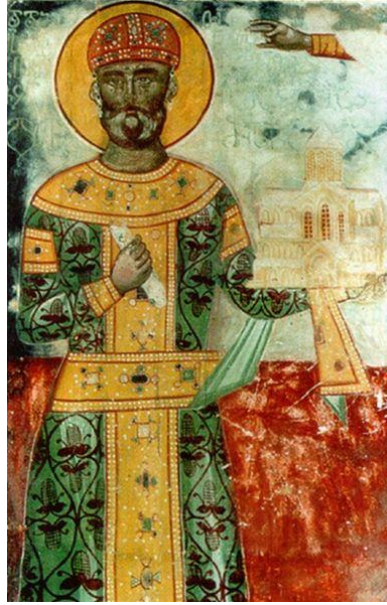
Gürcistan VII Yy'in ortalarında Arapların işgaline uğradı. Arapların 300 yıllık egemenliklerinden sonra XI Yy başlarında dağılmış olan Gürcü devletleri Bagration hanedanlığı tarafından birleştirildi. XI Yy sonlarına doğru Gürcistan'ın durumu gitgide kötüleşmeye başlamış ve darbeye II. Giorgi tahtından indirilerek yerine David IV. ülkenin başına geçti. Kral David ülkenin başına geçtiğinde henüz 16 yaşındaydı. Genç yaşına rağmen yaptıklarıyla Ağmaşenebeli 'Kurucu' adını almış oldu.⁷

⁴ Murat Kasap, "Tarih & Genel Bilgi", Gürcistan Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, (28 Mart 2019), <https://www.gurcistanderneği.org.tr/tarihi-genel-bilgi/>, (E.T.26 Eylül 2020).

⁵ Nino Jintcharadze, "Gürcistan Gül Devrimi ve Dış Politik Sonuçları", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2014.

⁶ "Gürcistan antik tarihi", https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi, (E.T.26 Eylül2020)

⁷ დ. მოსხელიშვილი, "საქართველო ქრისტიანობის მიღებიდან თამარ მეფის გარდაცვალებამდე", საქართველოს ისტორია, 2010 თბილისის გამომცემლობა, D. Moskhelishvili, "Gürcistan Hristiyanlığın Kabulünden Kral Tamar'ın Ölümüne Kadar". Gürcistan Tarihi, 2010, Tiflis yayıncılık, Sayfa 23.

Şekil 1.

Kaynak:<https://burusi.wordpress.com/2009/06/30/david-agmashenebeli-4/>.

IV Davit'in tahta geçtiği dönemde batı Gürcistan'ın dışında kalan bölgeler farklı emirliklere (Anisi krallığı, Tiflis emirliği, Durdzulebi, Alanebi, gibi) bölünmüştü. Bir yandan da Bizans imparatorluğu ve Selçuklu devlet istilasına altında kalan bölgeleri varlığı ülkenin durumunu hayli ağırlaştırıyordu. Ülkenin iç karışıklığını çözmeye çalışan Kral Davit, Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın(1072-1092) ölümünden sonra Haçlıların da saldırılarını fırsat bilip Selçuklu devletine 1099 yılında ödediği vergiyi keserek dini ve askeri reformlar yaptı. Alparslan tarafından 1064 yılında haçları kaldırılarak camiye dönüştürülen Ani katedrali 1124 yılında Kral Davit'in fethiyle tekrar katedrale dönüştürülmüştür.⁸ 1105 yılında Selçuklu ordusunu Ertzuhi muharebesinde yenilgiye uğratarak kuzey Gürcistan'ı Samshilde, Rustavi ve Gishi gibi şehirleri düşmanlardan kurtardı. Eğitimi her daim ön planda tutarak akademiler kurdu. 1121 tarihinde Selçuklular ile yaşanan savaşla Selçuklu akınları son bulmuştur. Davit Ağmaşenebeliyle Gelişmekte olan Gürcistan altın çağını Kral Tamar döneminde 1184-1213 yılları arasında yaşamıştır. Kral Tamar (Mepe Tamari) kadın olmasına rağmen kral unvanını almıştır. Kral Tamar'dan sonra tahta oğlu Lasha Giorgi ve sonrasında kızı Rusudan geçmiş ve Moğol saldırılarıyla 'Altın çağ'

⁸დ. კარიჭაშვილი, "საქართველო მეტორმეტე საუკუნეში", ტბილისი, ელექტრ. სტამბა, 1902, (28.09.2020). D. Kasrichashvili, "12 Yüzyılda Gürcistan", Tiflis, Elektronik basım, 1902, (E.T.28 Eylül 2020) sayfa 4,5. Bkz. <http://openlibrary.ge/bitstream/123456789/7411/3/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%20.pdf>

sona ermiştir.⁹ 1220 yılında Gürcistan'da Dünyanın üçte biri gibi Moğolların saldırılarına maruz kalmıştır fakat V Giorgi döneminde Moğollardan kurtulmayı başarmış ve eski bağımsızlığına ve şöhretine yeniden kavuşmuştur.¹⁰ Gürcistan Orta Asya, İran ve Batıdan mütemadiyen saldırılara maruz kalmıştır. Zamanla Osmanlı Devleti Gürcistan'ın Batı ilçelerine kadar ilerlerken doğusunda 'da İran'ın etkisi altında kalmıştır.¹¹

1744 yılında Nadir Şahın İzniyle, Kakheti Kralı II Erekle ilk etapta 1754 ile 1755'te Mchadijvari ve Kvareli'nin etrafındaki düşmanları mağlup etti. Gürcü Prenslüklerini birleştirmek için 1758 yılında İmereti'nin Kralı Süleyman ile askeri ittifak müzakere etti.

II Kral Erekle Feodal aristokrasinin yetkilerini kısıtladı ve idarenin, ordunun, ekonominin ve eğitimin modernizasyonu için önemli reformlar gerçekleştirdi. II Kral Erekle dış tehditlerden korunabilmek için Rusya'dan yardım istedi ve 1783 yılında İmparatoriçe II Catherine ile Georgiyevsk antlaşması imzaladı. Ruslar Gürcistan'ı oluşabilecek herhangi bir tehlikeye karşı koruyacaktı fakat Ruslar bu antlaşmaya uymadı.¹²

Antlaşmaya göre ;

- Gürcistan (Kartli-Kaheti) Kralı II Erekle Rus çarlığın yüksek otoritesini tanıyarak İran veya başka devletlerin egemenliğini red edecek ve Rusya İmparatorluğuna sadık olacağını garanti eder.
- Rus İmparatoru, kendi imparatorluğu ve de gelecek Rus imparatorlar adına Kral Erekle'ye Gürcistanın mevcut topraklarını ve ileride elde edeceği toprakları düşmanlara karşı savunacağına söz veriyordu.

⁹ A. Beyza Büyükcınar, "Gürcü Kaynaklarına Göre Gürcistan Altın Çağ Döneminin Son Hükümdarı: Kraliçe Tamar", Makale, Karadeniz Araştırmaları Enstitü Dergisi, KAREN, C.3, s4. 2017.

¹⁰ Giuli Alasania, Gürcistan Kültürü, Giev yayıncılık, s,40-42.

¹¹ Yunus Ekici, "İki dünya savaşı arasında Gürcistan (1918-1939)", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2012. Sayfa 24.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi).

¹² ალექსანდრე მიქაბერიძე, "საქართველოს ისტორიული ლექსიკონი". Aleksandre Mikaberidze "Gürcistan'ın tarihi sözlüğü", Rowman & littlefield yayıncılık, 2 baskı, 2015. Sayfa 286-287.

- Kral II Erekle'nin yasal varislerin tahta çıkmaları durumunda Rus imparatoruna haber verilecekti ve o da kendi tarafından onay mektubu ile kraliyet alametleri gönderecekti. Yeni Kral sadık kalacağını taahhüt edecekti.
- Kartli-Kakheti kralları dış ilişkilerle ilgili konuları Gürcistan'daki Rus temsilcisine haber edecek ve işleri birlikte yürüteceklerdi.
- Rusya İmparatorluğunda Gürcü kralların temsilcileri olacaktı.
- Rus İmparator kendi varisleriyle beraber Gürcistan'ı düşmanlardan savunacak ve de Gürcistan'ın düşmanı Rusya'nın düşmanı sayılacaktı. İranlı ve Osmanlılarla imzalanan barış antlaşmaları Gürcistan üzerinde de geçerli sayılacaktı. Rusya kendi halkına ve askerlerine Gürcistan'ın iç politikasına karışmasını yasaklıyor II Irakli'nin yönetiminde mahkeme kararlarına ve vergilere 'de karışmayacaktı.
- İhtiyaç durumunda Gürcü ordusu Rusya ya yardım edecekti.
- Kartli-Kakheti'nin Katolikos patriği, Rusya Kutsal rahipler meclisinde 8. Episkopos olarak yer alacaktı.
- Gürcü ve Rus prensleri ile asilzadeleri aynı seviyede tanınmış olacaktı.
- Kartli-Kakheti halkı Rusya'ya özgürce yerleşebilecek ve geri dönebilecekti. İran, Osmanlı devletinden ya da herhangi bir devletten kurtarılan esirler kendi kefaletlerini ödedikten sonra memleketlerine dönebileceklerdi.
- İki tarafın tacirleri aynı hakları kullanıp ticaret yapabilirlerdi.
- Antlaşma süresiz olup herhangi bir değişiklik istenmesi durumunda iki tarafında kabul etmesi koşulu vardı.
- Antlaşmanın onaylanması ve birbirleri ile değiştirilmesi için altı ay süre verildi.¹³

Gürcistan ve Rusya'nın arasındaki bu anlaşma, Gürcistan ile Osmanlı ve İran'ın arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden oldu. 10 Eylül 1795 yılında İran Şahı Ağamahmad ordusuyla Tiflis'e dayandı Gürcistan direnmesine rağmen savaşı kaybetti. 9 gün Gürcistanda kalan Ağamahmad sonrasına esirleri ve ganimetlerle geri dönmüştür. İran Şahı dönemin Gürcistan kralı XII Giorgi'ye Rusya ile anlaşmasını bitirip İranın yönetimi altına girmesini teklif etti. Bu tekliften çekinen XII Giorgi Rusyayla iletişime geçerek Kartl-kakheti bölgesini Rusya ile

¹³ N. Dvalishvili, 2019, s.

birleştirmesini fakat yönetiminin Gürcü kalmasını kendi kralının olmasını istedi. 28 Aralık 1800 yılında XII Giorgi'nin vefatının üzerine Rus İmparatoru I Pavle Kartl-Kakheti işgal ederek 12 Eylül 1801 manifestosu ile resmen topraklarına katmıştır. Sonrasında Sırasıyla İmereti krallığı (1811), Guria ve Abhaz Prenslikleri (1834) Samegrelo prensliği(1867),) Rus topraklarına dâhil edildi. XIX yy başında Rusya İran ve Osmanlı'yı yenerek Gürcistan'da hâkimiyetini tamamen kurmuş oldu. Yıllar boyu Gürcistan'ın belli bölgelerinde ayaklanmalar meydana geldiyse de bir sonuca varamadı. ¹⁴XIX yy ikinci yarısında ise Gürcistan'da milli mücadele ortaya çıkmaya başladı.

Sovyetler birliğine dâhil olan Gürcistan'ın günümüze kadarki sürecine yakından bakalım.

1.1.1. Sovyetler Birliğinden Günümüze Kadar Tarihi ve Siyasi Yapısı

1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devriminden sonra bağımsızlığını ilan eden Gürcistan Kızıl ordu tarafından işgal edildi ve Sovyetler Birliğine dâhil edildi. ¹⁵ Ruslar, Tüm resmi kurumlarda Rus dilini zorunlu hale getirdiler. Birinci Dünya savaşı sonucu olarak Rus İmparatorluğun çökmesiyle Gürcistan'ın ulusal hareketliliği başladı. Rusya'daki güncel olaylardan yararlanarak 26 Mayıs 1918 Pazar günü saat 05.10'da Tiflis'te Gürcistan Ulusal konsey Ülke bağımsızlığını ilan etti Cumhurbaşkanı olarak Noe Zhordania seçildi ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti kuruldu (1918-1921).

1920 yılı 7 Mayıs'tan sonra bu durum değişti. Bolşevik Rusya ile Gürcistan arasında Moskova'da barış ve ittifak anlaşması Grigol Uratadze tarafından imzalandı. Bu anlaşmaya göre Rusya Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyacak ve iç

¹⁴ “ჩვენი სამშობლოს მატონე 5”, “Benim Vatanım 5”. Sınıf ders kitabı, L. SANIKIDZE, R. METREVELI. Tsisartkhela Tiflis,2001.

¹⁵ BBC,(15 Mart 2003) “Ülke Rehberi”;

Gürcistan,http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127_gurcistan_rehber.shtml ,(E.T.27 Eylül 2020).

işlerine karışmayacaktı,¹⁶ fakat anlaşmanın imzalanma esnasında Gürcistan'ın temsilcisinin Rus baskısı altında komünist partiyi Gürcistan topraklarında yasallaştıran gizli bir değişikliği imzalamasıyla bağımsızlığı kaybettirmiş oldu.¹⁷ 12 Şubat 1921 yılında Rusya 'kardeş yardımı' adı altında açıklayabileceği savaşı Gürcistan'a karşı başlatmış oldu. Lori Şehrinde hareketliliği bahane ederek Azerbaycan sınırından, Daryal geçidinden ve Karadeniz bölgesinden askeri birliklerini Gürcistan'a soktu. Bağımsızlığını ilan etmiş olan ülkeye Rusya askerini Gürcistan'a sokmak için hukuki bir bahane olarak yardım çağrısını öne sürdü ancak Moskova'ya 16 Şubat 1921 de yardım çağrısı göndermelerini sağladı. Hâlbuki 12 Şubat 1921 de 11.ci askeri birlik Gürcistan'ın sınırlarını işgal etmiştir. 17 Mart'ta Demokrat Gürcistan Cumhuriyetinin hükümetinden son kalanlar ülkeyi terk ettiler ve 1921 yılı Rus-Gürcü savaşı Şubat-mart ayında Cumhuriyetin düşmesi ve Rusya'nın işgaliyle son buldu.¹⁸ Bir Taraftan da Bolşeviklerin askeri harekâtı devam ediyorken Ankara hükümeti 20 ve 21 Şubat gecesini Artvin ve Ardahan'ı Gürcistan'ın tahliye etmesini istedi. Rusya'yla savaş halinde olan Gürcistan bölgeleri tahliye etmek zorunda kaldı ve Türk birlikler Ardahan ve Artvin'e 23 Şubat'ta girdiler.¹⁹ Sovyetlere zorla dâhil edilen Gürcistan'da ilk etapta ayaklanmalar, mitingler ve grevler yıllar boyunca devam ettiyse de birçok kez bastırıldı, Sovyet Rusya bazı anlaşmalarla Gürcistan'ın birçok şehrini komşu ülkelerin sınırlarına katmış oldu. II Dünya savaşından sonra Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri arasında görüşmeler başladı ve 1975 yılında Helsinki'de Helsinki Nihai senedi imzalandı fakat Rusya imzalamasına rağmen hayata geçirmede. 1979-1985 yılları itibariyle Sovyetlerin Afganistan'a Asker göndermesi ekonomisini gitgide çökertiyordu maaş dağılımları yapılamamaya mağaza rafları boşalmaya başladı. Rusya'da alkol bağımlılığının artması üzerine 1985 baharında alkol üretiminin azaltılması kararı aldı bu da çiftçileri, şarap üretimini ve ekonomiyi olumsuz etkiledi. 26 Nisan 1986 yılında gerçekleşen Çernobil felaketi Sovyetler için büyük moral ve maddi darbe oldu ve rejimin kontrolünü yitirmeye başladılar. 12 Kasım 1988 yılında 100 binlerce kişinin

¹⁶ Civil,(11 Mayıs 1920) “საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს დამოუკიდებლობა აღიარა”, “Sovyet Rusya Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kabul etti”. <https://civil.ge/ka/archives/350635>, (E.T.27 Eylül 2020).

¹⁷ დამოუკიდებლობა, Bağımsızlık,(26 Mayıs 2016),

http://www.damoukidebloba.ge/c/news/26_maisi_damoukideblobis_gza, (E.T.29 Eylül 2020).

¹⁸Parliament, http://www.parliament.ge/files/1112_27363_761965_okupacia-1921.pdf ,sayfa 4-5-6, (E.T.29 Eylül 2020)

¹⁹Sarı M., (17.10.2017), “Batumi’de Son Türk İdaresi (1921)”, (Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/368105>, sayfa 483.

katıldığı protestonun sonucunda Gürcistan Sovyet Hükümeti halkın taleplerini gözden geçirmek zorunda kaldı ve M. Gorbachov E. Sevardnadzeyi arayıp talepleri gerçekleştireceklerini söylese de bir fayda sağlayamadı ve kontrolü giderek kaybettiler. 9 Nisan 1989 yılında yapılan mitingde tanklar ve biber gazıyla karşı karşıya kalan silahsız halk kayıp verdi ve bu miting sonrası Tiflis'te sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başladı. Bu durum dünya ya da yayıldı ve Fransa, Almanya ve Amerika'dan doktorlar ve Rahibe Teresa yaralanan halka yardım için Gürcistan'a geldi. 9 Nisan trajedisi Gürcistan'ın Sovyetler birliğinden çıkışına yakınlıktı ve diğer yandansa Rusya'yla karşı karşıya getirmiş oldu. 25 Mart 1990 yılında seçim yapılmasına karar verildi bu esnada Çerkezler Güney Osetya'nın bağımsızlığını ilan etmelerini istediler ve çeşitli ayaklanmalar düzenlendi.

7 Mayıs 1990 tarihinde kurulan *Yuvarlak masa* adında bir parti kuruldu. "Özgür Gürcistan" sloganıyla seçimlere katıldılar.²⁰ 1991 yılında Gürcistan yüksek konsey tarafından Gürcistan için Başkan pozisyonu oluşumu kabul edildi ve Zviad Gamsakhurdia Başkan seçildi daha sonrasında halkın kararıyla 'da Zviad Gamsakhurdia ilk Demokratik seçimle Gürcistan Cumhurbaşkanı seçildi.²¹ Rus ordusunun Milliyetçiler tarafından Gürcistan'dan çekilmeye zorlanmaya başlaması ve Gürcistanın'da Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) katılmayı ısrarla reddetmesi iki ülkenin ilişkilerini daha da gergin bir hale getirdi. Abkhazlar ve Osetyalılar gibi azınlıkta olan etnik gruplar da bağımsızlıklarını ilen etmek istedi.²² Güvenlik güçleri başkentte ve birçok farklı şehirde otoriteyi tamamen kaybetti ve bu durumun artarak devam etmesinin sonucunda Askeri konsey tarafından başkanlık

²⁰დ.მუსხელიშვილი, ო. ჯაფარიძე, გ. მელიქიშვილი, ა.აფაქიძე, მ.ლორთქიფანიძე, რ.მეტრეველი,მ.სამსონაძე, ნ.ასათიანი, გ.ჯამბურია, გ.ოთხმეზური, მ.ნათმელაძე, ალ.ბენდიანიშვილი, ალ.დაუშვილი. "საქართველოს ისტორია ტომი 4 - საქართველოს ანექსიიდან საბჭოთა კავშირიდან გამოსვლამდე". თბილისის გამომცემლობა M. Muskhelishvili, O. Japaradze, G. Melikishvili, A. Apakidze, M. Lortkipanidze, R. Metreveli, M. Samsonadze, N. Asatiani, G. Jamburia, G. Otkhmedzuri, M. Natmeladze, AL. Bendianishvili, AL. Daushvili, "Gürcistan tarihi cilt 4- Gürcistan'ın ilhakından Sovyetler birliğinden çıkışına kadar" Tiflis Yayıncılık.

²¹ საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები და ინტერვიუები ტომი 2 ზ. გამსახურდია საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტი (1991)თბილისი 2013. GÜRCİSTAN PARLAMENTOSUNUN ULUSAL KÜTÜPHANESİ. GÜRCİSTAN HÜKÜMET YÖNETİCİLERİ RESMİ BELGELER, HİTAPLAR VE RÖPORTAJLAR cild 2 z. Gamsakhurdia Gürcistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı (1991) Tiflis 2013.

²² Yapıcı, U, "Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya", İstanbul, 2004 yılı S 91.

sarayı kuşatılarak 2 Ocak 1992 yılında Başkanı görevden alıp olağan üstü hal ilan edildi.²³

1992 yılında çıkan olaylar esnasında birçok vatandaş hayatını kaybetmiştir, Z. Gamsakhurdia 6 Ocak tarihinde ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır.²⁴E. Shevardnadze 1992 yılının Mart ayında Gürcistan’a SSCB sonrası meşruiyet kazandırmak maksadıyla Askeri konseyin kararıyla Gürcistan’a davet edilerek 1992 yılında yapılan seçimlerde Parlamento Başkanı seçildi. 5 Kasım 1995 yılında ise Parlamento Ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin sonucunda Gürcistan Cumhurbaşkanı unvanını kazanmış oldu. Daha sonrasında 2000 yılının 9 Nisan gününde ikinci kez seçildi fakat 2003 yılında Güller devrimi sonucunda görevini süresinden önce bırakmak zorunda kaldı ²⁵çünkü 2 Kasım 2003 yılında milletvekili seçimleri sırasında çok ciddi yolsuzluklar yapıldığı iddia edilmesi nedeniyle ülkede siyasi kriz patlak vermişti.²⁶

Geçici bir süreliğine Cumhurbaşkanı görevini üstlenmiş olan Nino Burjanadze OHAL’İ 22 Kasım tarihinde kaldırdı,²⁷ mahkeme 2 Kasımda gerçekleşmiş olan Parlamento seçimlerinin geçersiz olduğuna karar verdi.²⁸4 Ocak 2004 yılında tekrar Cumhurbaşkanlık seçimleri düzenlendi. Saakashvili %96 Oyla Cumhurbaşkanı seçildi. ²⁹AGİT gözlemcilerine göre bu seçim bağımsızlıktan sonra en demokratik ve saydam şekilde gerçekleşen seçim olarak değerlendirilmişti.³⁰

Saakashvili iktidarı doğrudan yabancı yatırımların gelebilmesi için geniş çaplı liberalleşme politikasını izleyerek elverişli ortam yarattı. Yapılan bu yenilikler ile Gürcistan Dünya Bankasının “Doing Business” endeksinde ilk on reformcu ülke arasında yer almasını sağladı, 2004 ile 2008 yılları arasında ise Gürcistan’ın

²³ Faik Demir, A,2003 “Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya”, Bağlam yayıncılık, S.121.

²⁴ Çiloğlu, F., (1998) “Rusya Federasyonu’nda ve Trans Kafkasya’da Etnik Çatışmalar”, İstanbul, Sinatle yayınları, S.179.

²⁵ “1995-2033 Yılları Arasında Gürcistan Cumhuriyet Başkanı Eduard Shevardnadze”, bkz. <https://www.president.gov.ge/ka/SinglePage/LoadSinglePageContent?menuId=256> , (2 Ekim 2020)

²⁶ “Gürcistan Bilgi Notları”, (Kasım-2003), Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, , s.5.

²⁷Matsne, “საგანგებო მდგომარეობა” 2003 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/34636?publication=0> (3 Ekim 2020)

²⁸ “სამართლიანი არჩევნების გაყალბების გამოძიებას მოითხოვს”, (27 Kasım 2003), <https://old.civil.ge/geo/article.php?id=5511> (3 Ekim 2020)

²⁹ “სააკაშვილი 96 ხმა” (29 Kasım 2018), Limerali, <http://liberali.ge/news/view/41525/vin-ramdeni-khma-miigho-saqartvelos-5-prezidents-shoris>, (3 Ekim 2020).

³⁰ OSCE/ODIHR “Election Observation Mission Report Part 2”,(28 Mart 2004) Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections,.

GSYH'yi %10 oranında artış göstermiş olup ülkenin ekonomisinde de gelir artışı altyapı alanında yatırım yapmayı mümkün kıldı. Ayrıca sağlık ve eğitim alanındaki gelişmeler de kayıt altına alınmaktadır.³¹ Devlet kurumları başarıyla yeniden inşa edildi ve Ülkedeki yolsuzluk, büyük ölçekli işten çıkarmalar ve geri kalan çalışanlar için sıfır toleransla yüksek ücretler nedeniyle azaltıldı. Polis güçlerinin yeniden düzenlenmesi ve yenilenmesi, kamu sektöründeki yolsuzluğunda azaltılmasını da mümkün kıldı. Ayrıca, Üniversiteler 'de yolsuzluklara karşı mücadele kampanyaları sayesinde ve trafik polislerinin kaldırılması sayesinde yolsuzluğun azaltılması mümkün olmuştur.³² Gürcistan daha önce 180 Ülkenin arasında Transparency International'in yolsuzluk algılama endeksinde 133. Sırada yer alırken 2008 yılında 67. Sıraya yükselmiştir. Yönetimi ele alan Saakashvili vergi sistemini bütçe gelirini arttırmak için basitleştirdi. Ayrıca, eski hükümette görev alan yetkililer yolsuzluk ile ciddi miktar paralar elde ettikleri için hapis cezasına çarptırılmış ve kendilerine bütçeden illegal yollarla çaldıkları paraları geri ödedikleri takdirde serbest bırakılacakları bildirilmişti. Söylendiği gibi belli miktar geri ödeme yapanlar serbest bırakıldı, bu çabaların sonundaysa ülkenin bütçesi devrim öncesindeki bütçeye oranla üç kat artmıştır.³³

Zaman ile Gürcistan ile NATO arasındaki ilişki gelişti ve 2006 yılında NATO ve Gürcistan "diyalogu güçlendirici" bir karar aldılar. Rusya her zaman çevresindeki ABD etkisinden endişe duymuştur. Baltık Devletleri NATO'ya dâhil edildikten sonra, Gürcistan ve Azerbaycan'ın NATO ve Ukrayna'nın AB yanlısı ve NATO ittifaklarına katılma arzusuna kuşatıldığını düşünerek karşı çıkmak için harekete geçti. Eylül ayında Gürcistan ile Rusya arasında casusluk krizi patlak verdi ve Gürcistan hükümeti dört Rus yetkiliyi tutukladı.³⁴ Rusya sert tepki gösterdi ve Gürcistan'a yaptırımlar uygulamaya başladı. Tskhinvali şehrinde Oslar tarafından günlerce sivil insanlara açılan ateş sonucunda 7 Ağustosta Gürcistan Tskhinvaliyi almak için operasyon başlattı. Ertesi gün yani 8 Ağustosta bölgede barış gücü askerleri bulunan Rusya, Gürcü saldırısına toplu halde asker ve ağır teçhizat

³¹ Dünya bankası "Doing Business" endeksi için: (1 Mayıs 2014), Doing Business, <http://www.doingbusiness.org/rankings>, (3 Ekim 2020).

³² Nilsson, N. The Guns of August 2008, Russias War in Georgia. Edited by: Svante E. Cornell & S. Frederick Starr. New York, 2009.

³³ Papava, V, (2004) "Thee Political Economi of Georgia's Rose Revolution.", Tbilissi, Orbis yayınevi, s. 661,663.

³⁴ Vedat Gürbüz, M. (2012), "Kafkasya'da Siyaset Çatışma ve Taraf Güçler", Kadim yayınevi, Syf:451.

göndererek karşılık verdi.³⁵ 8 Ağustos günü başlayan operasyonda Gürcistan'ın başkenti Tiflis yakınlarındaki Türkiye'nin yardımıyla yenilenen Marneuli Havalimanı'na ³⁶ 30 kilometre uzaklıkta meydana gelen bombalı saldırıda çok sayıda sivil hayatını kaybetti. ³⁷Rusya liderlerinden bölgedeki barışın tahsis edilmesi amaçlanarak müdahale edildiği açıklaması gelmiştir. ³⁸Rus ordusunun Güney Osetyada kazandığı başarısından sonra bununla yetinmeyip Güney Osetya ile sınır kent olan Gori şehrine ilerleyip şehri yağmalamaya ve Tiflis'e doğru harekete geçtiler ³⁹Bunun üzerine Saakashvili dünya kamuoyunun desteğini istediğini açıkladı. 16 Ağustos 2008'de Medvedev ve Saakashvili, "6 Madde anlaşması" adlı bir ateşkes anlaşması imzaladılar. Buna göre;

- Tarafların şiddeti sonlandırması.
- Askeri operasyonların durdurulması.
- Siviller için gerekli olan yardımlara sorunsuz erişim sağlanması.
- Gürcü birliklerinin kalıcı olan yerlerine dönmesi.
- Rus ordusu çatışma öncesi mevziine dönecek ve Güney Osetya sınırlarında ek tedbir alacaktır.
- Güney Osetya ve Abhazya'nın gelecekteki statüsünün uluslararası sahnede müzakere edilmesi⁴⁰

Beş günlük savaş sonrasında Gürcistan'la yapılan ateşkes neticesinde Gürcü güçleri bölgeden çekildi.⁴¹ 2008 de Meydana gelen Rusya Gürcistan savaşı ve bunun sonucunda kaybedilen Güney Osetya ve Abhazya bölgeleri Saakashvili için sonun başlangıcı oldu. Saakashvili iki dönem iktidara geldiğinden ötürü de anayasa gereği üçüncü kez aday olması söz konusu değildi. 2013 yılında yapılan seçimlerde

³⁵ “რუსეთ-საქართველოს ომის ქრონიკა”. (8 Ağustos 2017), mythdetector, <http://www.mythdetector.ge/ka/myth/ruset-sakartvelos-omis-kronika-imedis-kronikashi> (4 Ekim 2020).

³⁶ “Marneuli Havaalanı Türkiye'nin Yardımıyla Yenileniyor”, (11 Şubat 2021), <https://www.c4defence.com/marneuli-havaalani-turkiyenin-yardimiyla-yenileniyor/> (5 Ekim 2020)

³⁷ DW, (08 Ağustos 2018), “Gürcistan Güney Osetya'yı, Rusya Gürcistan'ı bombalıyor”, <https://www.dw.com/tr/gürcistan-güney-osetyayı-rusya-gürcistanı-bombalıyor/a-3546813>, (5 Ekim 2020).

³⁸ Yılmaz, R., 2010, “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma noktaları”, Dergipark, 38,21-42. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/421951>, (7 Ekim 2020).

³⁹ Dünya, (13 Ağustos 2008), “Rusya, Tiflis'e doğru ilerliyor”, <https://www.dunya.com/dunya/rusya-tiflis039e-dogru-ilerliyor-haberi-51955>, (9 Ekim 2020).

⁴⁰ Alemdar, A., defenceturk, (25 Mayıs 2019), “Güney Osetya Savaşı”, <https://www.defenceturk.net/guney-osetya-savasi>, (9 Ekim 2020).

⁴¹ Sputnik, (7 Ağustos 2018), “Rusya'dan Gürcistan'a Abhazya ve Güney Osetya ile Saldırmazlık Anlaşması İmzalama Çağrısı”, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201808071034651364-rusyadan-gurcistana-abhazya-osetya-cagrisi/>, (11 Ekim 2020).

başbakan Bidzina İvanishvili'nin partisinden aday olan Giorgi Margvelashvili ⁴² %67 oy ile Cumhurbaşkanı seçildi. ⁴³

Gürcistan'ın siyasetinden Saakashvili'nin ayrılmasına rağmen batının bu bölgeye ilgisi azalmamış bilakis Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'a yatırımı arttırarak kendine daha yakınlaşmasını sağlamaya çalışmıştır. *Gürcü Rüyası* adlı partinin izlemiş olduğu politikayla Gürcü şarabı ve maden sularının yanında Avrupa Birliği ülkeleriyle de 90 gün serbest gidiş-geliş vizesi sağlandı Bu Gürcü Rüyası partisinin elde edilen başarısı olmuştur fakat Halk 6 yıllık hâkimiyetinden tamamıyla memnun kalmamıştır. 2018 yılındaki seçimlerden önce karışıklık başlamış ve politikayı yakından takip eden iş adamlarının karşı durmalarına neden olmuştur ve devlet ile iş adamları karşı karşıya gelmiştir. 2004 yılında M. Saakashvili tarafından Shevardnadze döneminden bu yana gümrük kurallarını ihlal eden 'Omega Grup' adlı firmaya milyarlarca ceza kesilmişti. Daha sonraki dönemlerde, Gürcü Rüyası ile 'Omega Grup' arasında 'Omega Grubun' satış gelirinin 4 milyonunun Gürcü rüyası bütçesine geçmesine, başka ticari durumlarda da ortak olabilmesi şeklinde bir anlaşma imzalandı. Bu olayda Devlet adamlarının ve üst düzey yöneticilerin adının geçmiş olması *Gürcü Rüyasının* da önceki dönemlerdeki hâkimiyetten farksız olduklarını göstermiş oldu. ⁴⁴

2018 yılında yapılan seçimlerde, 2013 seçimlerinde çifte vatandaş olduğundan ötürü Cumhurbaşkanı adaylığı red edilen Salome Zurabishvili tekrar adaylığını koydu ve İvanishvili'nin Gürcü Rüyası parti desteğiyle 59,6 oyla ilk kadın Cumhurbaşkanı seçildi. Referandumda onaylanmış Anayasa reformuna göre Cumhurbaşkanı oylaması seçiciler meclisinde yapılacağından ötürü Halk oylamasıyla son kez seçilmiş Cumhurbaşkanı oldu. ⁴⁵

Tarihi bu kadar hareketli olan yerin Coğrafi konumu oldukça önemlidir.

⁴² BBC News, (27 Ekim 2013), "Gürcistan'da Halk Cumhurbaşkanlığı Seçimi İçin OY Kullanıyor", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131027_gurcistan_secim, (11 Ekim 2020).

⁴³ DW, (28 Ekim 2013), "Gürcistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Margvelashvili", <https://www.dw.com/tr/g%C3%BCrcistan%C4%B1n-yeni-cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-margvela%C5%9Fvili/a-17186881>, (11 Ekim 2020).

⁴⁴ Musaeva, U. (2019). "Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye-Gürcistan ilişkileri". (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Sakarya üniversitesi.

⁴⁵ Bia Haber Merkezi, (30 Kasım 2018), "Salome ZURABISHVILININ seçilmesi" Çevrim içi : <https://m.bianet.org/bianet/print/203066-gurcistan-in-ilk-kadin-cumhurbaskani-salome-zurabisvili>, (25 Ekim 2020).

güneyinde 'de Trans Kafkas ile çevrilidir.⁴⁸ Çoğunlukla dağlarla kaplı olan Kuzey Kafkasların aksine Güney kısmında ise büyük ölçüde ovalar ve tarıma elverişli alanlar mevcuttur. ⁴⁹Kafkasya bölgesi hemen hemen İspanya'nın alanına eşit olan 580.000 km²'dir. Azak denizinden Hazar Denizinin Güney kıyılarına kadar uzanır. Kafkasya'nın karakteristik özelliği, Tüm bölgenin neredeyse %65'ini kaplayan dağlarıdır, esas olarak 1200 km uzunluğunda olan Büyük Kafkas Sıradağları Küçük Kafkas sıradağları ve Talış Dağlarından oluşmaktadır.⁵⁰ Doğudaki Alazani Vadisine kadar Karadeniz'in kıyılarından tarıma elverişli ova ve platolar bulunmaktadır. Ülkeyi Doğu ve Batı olarak ayıran Likhi Sıradağlarının iklimin değişmesinde rolü vardır. Bundan dolayı da Gürcistan'ın batısında Akdeniz iklimini andıran ılık ve Nemli yarı tropik iklim doğu tarafındaysa Alp Dağlarının iklim özelliklerine benzer kara iklimi mevcuttur. Kafkaslarda Gürcistan en yüksek miktarda yağışa sahip ülke konumunda olup yıllık 2000 mm³ üzerinde yağış miktarına sahiptir. Gürcistan araştırmacıların ve turistlerin ilgisini çekecek kadar zengin ve kendine özgü bir flora sahiptir. Ülkenin yaklaşık %35 ini kapsamakta olan ormanların büyük kısmını Çam, Meşe, Kayın, Fındık ve Ceviz oluşturmaktadır.⁵¹

Gürcistan'da toplamda 26060 Nehir bulunmaktadır bu nehirlerin toplam uzunluğu 60.000 km'ye ulaşmaktadır; %99,4 ü 25 km den kısadır. En önemli ve uzun Nehirleri Mtkvari 1364 km, Tergi 623km Alazani 351 km Hazar Denizi havzasına dökülmektedir.⁵² Gürcistanın en yüksek noktası ise Shkara dağıdır (5.068 M) sırasıyla Janga (5.059 M), Khazbegi (5.047 M), Shota Rustaveli (4.860 M),Tetnaldi (4.858 M), Ushba (4.700 M) ve Ailama 4.547 M) takip etmekte, En büyük gölleri ise Paravani (37,5 km) ve Kartsakhi (26,3 km)'dir.⁵³

⁴⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020 “Gürcistan ülke profili.”, <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8d45f13b876d8ec73d520/G%C3%BCrcistan%20Pazar%20Bilgileri.pdf>, (24 Ekim 2020).

⁴⁹ Oktay H. ,Cerrah U., (2018). *Uluslararası Politikada Kafkasya*, Ankara: Hitabevi yayınları-49, S.27.

⁵⁰ Caucasus Barcode Of Life, <https://ggbc.eu/ka/%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%A4%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90/>, (28 Ekim 2020).

⁵¹ Esen B. “Gürcistan Ülke Raporu”,(İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, April 2011),Ankara, s.2, <https://docplayer.biz.tr/5770014-Gurcistan-ulke-raporu.html>. (02 Kasım 2020).

⁵² Bazieri, (15 Mart 2013). ‘საქართველოს მდინარეები’ (Gürcistanın Nehirleri),<http://www.bazieri.ge/publ/82-1-0-1143> , (8 Kasım 2020).

⁵³ “საქართველოს ყველაზე მაღალი ადგილი”. Gürcistan'ın en yüksek yeri. <http://qart.travelpoint.ge/20--.html> , (8 Kasım 2020).

Aşağıdaki Kafkas Fiziki Haritasında Bölgede yer alan ülkeler ve Kafkaslar bölgesi görülmektedir. Gürcistan Fiziki Haritası.

Kaynak: <https://www.harita.gov.tr/urun/12000000-olcekli-kafkaslar-fiziki-haritasi/148>
(04.07.2020)

1.2.1. Jeopolitik Yeri ve Önemi

Ülkenin jeopolitik konumu Gürcistan'ı en önemli yapan kısmıdır. Kafkasya bölgesi her iki yanı da deniz olan bir kara boğazı niteliğindedir. Orta Asya ve Rusya'dan ve de Afrika ile Ortadoğu'nun arasındaki tek geçit yeri olması, Eski dönemlerden beri Büyük İpek Yolu'nun önemli bir parçası sayılan Gürcistan güneyden kuzeye ve doğudan batıya uzanan tarihi kervan ve ticaret yollarının üzerinde bulunmaktadır. Asya ve Avrupa'nın parçası olmasından iki kıta arasında doğal köprü görevi görmüştür.⁵⁴ En önemli kısımlarından ilki ise Gürcistan Kafkaslar bölgesinin açık denizlere çıkışı olan tek devlet olmasıdır. Azerbaycan ile Türkiye Cumhuriyetiyle ilişkisi olmayan Ermenistan'ın dünyaya açılan tek kapısı ve müttefiki Rusya Federasyonuna ulaşımını sağlayabildiği tek nokta Gürcistan'dır. Türkiye Cumhuriyeti içinde Gürcistan Azerbaycan ve Türk Cumhuriyetlerine

⁵⁴Saraç N. (23.05.2007), "Dünyanın Çatısı Gürcistan.", Global Yorum İnternet Dergisi http://arsiv.nartajans.net/haberler_3230_dunyanin_catisi_kafkasya.html, (15 Kasım 2020).

bağlantısını sağlayan tek ülkeydi.⁵⁵ Önceki dönemlerde kara yollarının kullanımı ile öne çıkan Gürcistan günümüzde Hazar bölgesi ve Orta Asya bölgesinde bulunan petrol ve doğal gaz kaynaklarının Batıya ulaştıran kapısı ve aynı zamanda da ticaret yollarının geçiş köprüsü olmaktadır.⁵⁶ Günümüzde Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı, Rusya ve Ermenistan arasındaki doğal gaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı Gürcistan'dan geçmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan ve Gürcistan'ın Karadeniz bölgesi arasında bulunan Bakü-Supsa Petrol boru hattı da faaliyet göstermektedir.⁵⁷ Böylelikle Hem Hazar Havzası için hem de Orta Asya ülkeleri için önem taşıyan bir bölgedir.

1.2.2. Nüfus Yapısı

Kafkasya bölgesi Coğrafi koşulları ve konumu itibariyle pek çok din, dil, ulus ve etnik gruplarına ev sahipliğinde bulunmuştur. Pek çok medeniyetin yaşamış olduğu bu bölgede, Rusya'nın izlemiş olduğu stratejilerden dolayı ara ara bu etnik azınlıklar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu bölgede günümüz itibariyle 50 den fazla etnik grubu yaşamaktadır.⁵⁸

2021 Yılı Ocak ayında yapılan sayımlara göre Gürcistan'ın nüfusu 3 728 600 kişidir.⁵⁹

2014 yılı sayımının sonucunda nüfusun %86.8 Gürcüler, % 6.3 ünü Azerbaycanlılar,% 4.5 Ermeniler,% 0.7 Ruslar ve %1.7 sini diğer etnik grupları oluşturmaktadır. Nüfusun büyük bir oranı 2019 yılı 1 Ocak tarihinde yapılan sayıma göre 1.171.079 kişi Başken Tiflis'te ikamet etmektedir. Diğer önemli şehirleri Batumi, Kutaisi, Rustavi, Gori ve Potidir.⁶⁰ "Kültür Gezisi" nde (The Culture Trip) adlı internet portalında Gürcü dili Dünya dilleri arasında zorluk sıralamasında 5. Yeri

⁵⁵ Cherkezishvili L. (2018) "Soğuk Savaş Sonrası Gürcistan-Türkiye İlişkileri" Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7.

⁵⁶ Bİ M. (2011) Kafkasya Tarihi, Berikan Yayınevi, Maltepe, Ankara, s.5.

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Batum Başkonsolosluğu, 24 Mart 2016. <http://batum.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254800> , 15 Kasım 2020.

⁵⁸ Yalçınkaya, A. (2006). Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler Etnik Düşümden Küresel Kördüğüm, Lalezar kitapevi.

⁵⁹ Gürcistan İstatistik Kurumu, Nüfus ve Demografi, <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/316/mosakhleoba-da-demografia> (19 Aralık 2020)

⁶⁰ Migration Commission,(2019). "საქართველოს 2019 წლის მიგრაციის პროფილი", Gürcistan'ın 2019 yılı ikamet profili https://migration.commission.ge/files/mp19_web3.pdf (19 Aralık 2019)

almaktadır. M.S. 3. Y.y. kadar dayanan ve Aramice'den uyarlandığı düşünülen dil en büyük Kartvel dili olmakta. Kartuli “Gürcüce” Eski edebi geleneğe sahip olan tek Kafkas dilidir ve dünyadaki diğer tüm dillerle ilgisizdir.⁶¹ Gürcistan’da resmi dini Ortodoks Hristiyanlık olmasına rağmen farklı din grupları ’da yaşamaktadır. Dini dağılım ise % 83.9 Ortodoks Hristiyan, % 9.9 Müslüman, 3.9 Ermeni Apostolik kilisesi üyesi, % 0.1 Yahudi, % 0.8 diğer ve % 0.6 ise hiçbir dine mensup değildir.⁶²

1.3. Gürcistan’ın Genel Ekonomik Durumu

SSCB zamanında Ekonomik bakımdan en gelişmiş Cumhuriyetlerden biri olarak kabul ediliyor iken Sovyetlerin dağılmasıyla yaşanan siyasi istikrarsızlık ülkenin ekonomisi üzerinde oldukça olumsuz etki yaratmış ve İstikrarsız bir yapıya bürünmüştür. 1994 Yılında döviz kurunun ve ticaretin serbestleştirilmesiyle özelleştirme ve vergi reformunu kapsayan istikrar programı uygulanmaya başlandı. Bu sayede ekonomik olarak kalkınmanın temelleri atılmış oldu. 1995 yılından sonra GSYİH’NİN pozitif büyüme rakamları yakalanarak enflasyon kontrol altına alınmıştır. Rusya Federasyonu’nda 1998 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı Rusya’yla önemli ticari ilişkileri olan Gürcistan’da etkilendi ve büyüme oranı % 2,9 a kadar gerilemiştir. Yaşanan ekonomik krizden sonra toparlanmış 2003 yılında da %11,1 büyüme oranı ile kriz sonrası en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 2003 yılının Kasım ayında gerçekleşmiş olan Gül devrimiyle Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ortadan kaldırılarak yatırım ve iş ortamlarının iyileşmesi yönünde oldukça olumlu izlenimler gözlemlenmiştir. SAKAŞVİLİ Hükümeti Kamu harcamaları, yolsuzluk ve kaçakçılık konularında önemli gelişmeler sağladıysa da yasaların uygulanmasındaki yetersizlik nedeniyle hedeflenen hıza ulaşamamıştır.

Tablo 1: Gürcistan işsizlik oranı.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İşgücü (1.000 kişi)	2041.0	2023.9	2021.8	1965.3	1917.8	1991.8	1944.9
Çalışan (1.000 kişi)	1783.3	1744.6	1747.3	1704.3	1601.9	1656.1	1628.1

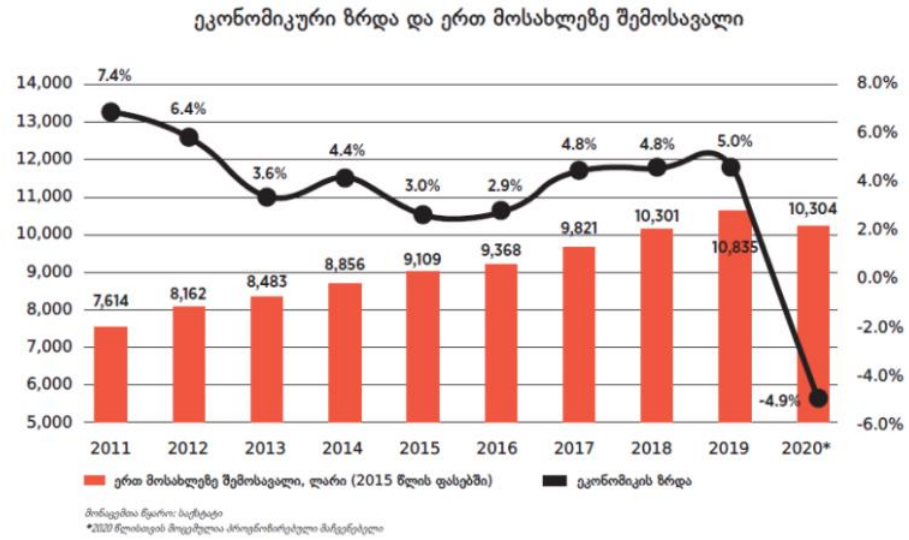
⁶¹ Seelinger L. (9 Temmuz 2018)ქართული ენა მსოფლიოში “Dünyada Gürcü dili”. The culture trip. https://theculturetrip.com/asia/india/articles/the-10-oldest-languages-still-spoken-in-the-world-today/?utm_source=facebook&utm_medium=share (18 aralık 2020)

⁶² Ttimes, (2 Haziran 2016). “რელიგიები საქართველოში” <https://www.ttimes.ge/archives/41239> (18 Aralık 2020).

İşsiz (1.000 kişi)	257.6	279.3	274.5	261.0	315.8	335.6	316.9
İşsizlik Oranı (%)	12.6	13.8	13.6	13.3	16.5	16.9	16.3

- Yukarıdaki tabloda 2004 ile 2010 yılları arasındaki iş gücü ve işsizlik oranları belirtilmiştir.⁶³

Gürcistan'daki Aylık ücret ortalama \$105 seviyesindedir. (Net bir asgari ücret yoktur).⁶⁴

Grafik 1: Gürcistan Ekonomik Büyüme ve GSYH.

*Yukarıdaki Tabloda 2007 yılı ile 2021 yılları arasındaki GSYH'yi ve Ekonomik büyüme oranları belirtilmiştir. (Kırmızı çizgili ekonomik büyüme turuncu kısımlar ise GSYH).

2012 yılının sonlarına doğru hükümet ile birlikte ekonomide de değişimler söz konusu oldu fakat 2009 yılında izlenen oryantasyonlu açık ekonomideki gibi turizm ve yabancı yatırımcı teşviki devam ettirildi. 2013 yılında Rusya ile önemli ölçüde ilişkileri değişti, 2014 ila 2015 yılları arasında yaşanan bölgesel krizden sonrada diğer tüm ülkeler gibi Gürcistan'da pandeminin etkisinde kaldı.⁶⁵

⁶³ DEİK, Gürcistan Ülke Bülteni, S 8. https://www.deik.org.tr/uploads/gurcistan_bulten_2018.pdf (26 Haziran 2021)

⁶⁴ (27 Haziran 2021), Gürses gazete, "Gürcistan Asgari Ücretleri" <https://www.gursesgazetesi.com/finans/gurcistan-yasam-sartlari-nasil-2021-gurcistan-asgari-ucetleri-h43606.html> (27 Haziran 2021).

⁶⁵ Namchavadze B. (24 Aralık 2020), Forbes , "Son 8 yılda Gürcü Ekonomisi", <https://forbes.ge/saqarthvelos-ekonomika-bolo-8-tselitsadshi/> (6 Şubat 2021).

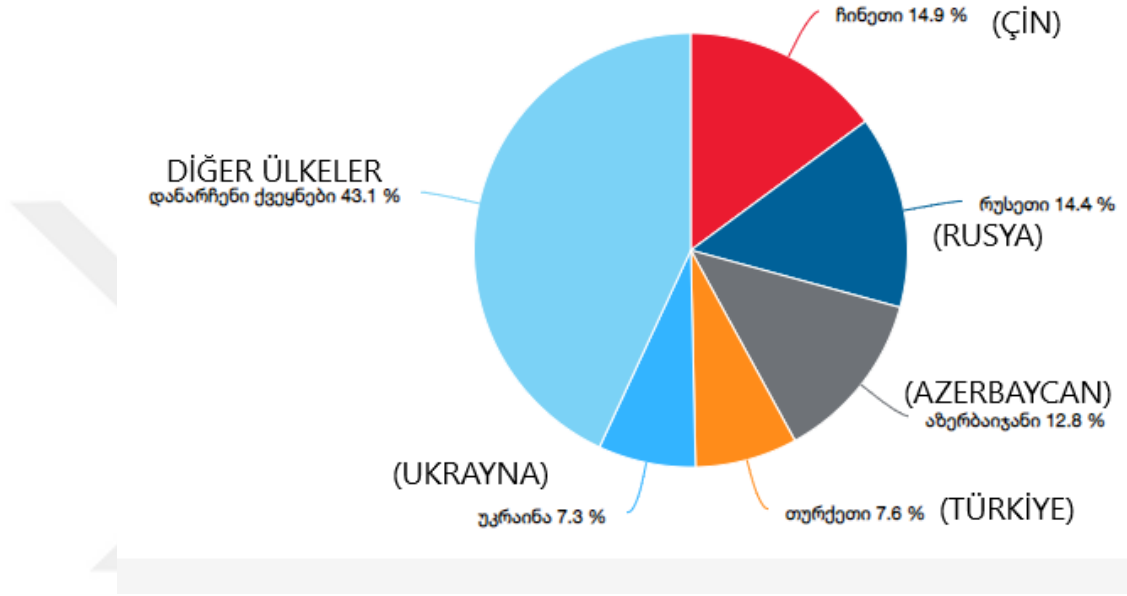
1.3.1. Gürcistan'ın Dış Ticareti

Gürcistan'ın ekonomik politikasının temel ilkelerinden biri liberal dış ticaret politikasıdır. Gürcistan Hükümeti hem tarife politikalarında hem de teknik düzenlemelerde reformlar yapmıştır. Basitleştirilmiş dış ticaret rejimi ve gümrük prosedürleri, düşük ithalat tarifeleri gibi dünyadaki en liberal dış ticaret politikalarından birine sahiptir. 1 Eylül 2016 tarihindeki mevzuat değişikliğine göre ithalat tarifelerindeki oranlar % 16 orandan %3 oran kadar düşürüldü, Ürünlerin yaklaşık %85 i için ithalat tarifeleri kaldırılmıştır ve mevsimlik tarifeler sıfırlanmıştır. 1 Eylül 1997 yılından beri KDV kullanılsa da ihracı yapılacak ürünler gümrük vergisinden ve KDV (%15) den muaf tutulmaktadır. Gürcistan Vergi kanununa göre yerli veya ithal ürünlerdeki KDV ve tüketim vergisi oranları eşittir. Gürcistan Ruhsat ve izinler mevzuatına göre eğer çevreyi korumak ya da sağlığı korumak için mecburi değilse dış ticarete herhangi bir kısıtlama (lisans, kota, yasaklar v. b.) öngörülmemektedir. Eğer Sağlık ve çevre güvenliği için gerekiyorsa lisans ve izin türleri verilir bunun için bilgi almak adına ticaret bakanlığı sitesi incelenebilir. Gürcistan'ın ticaret ortaklarının çoğu Dünya Ticaret Örgütü'nün (WHO) üyesidir ve dolayısıyla Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi ülkeler ile ticari ilişkileri 'En sevilen millet' (MFN) ilkesine dayanır. Gürcistan ABD, Japonya ve Kanada'nın genelleştirilmiş tercih sisteminden (GSP) yararlanmaktadır.

Gürcistan tüm BDT ülkeleriyle, Türkiye, Çin ve AB Ülkeleriyle (EFTA) Serbest Ticaret Rejimine (STA) sahiptir. Gürcistan aynı zamanda üyesi olduğu Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü GUAM çok taraflı Serbest Ticaret anlaşmasına katılımcı ülkedir. AB ile Derin ve kapsamlı STA (DCFTA) 1 Eylül 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma sayesinde eğer Türkiye Gürcistan ile arasındaki STA anlaşmasının da gerekli düzenlemeleri yaparsa AB, Türkiye ve Gürcistan arasında çapraz kümülasyon gerçekleştirilebilir. Gürcistan'ın Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna, Moldova ve Kazakistan ile ikili STA anlaşmaları bulunmaktadır. Gürcistan'ın 27

Haziran 2016 yılında EFTA arasında imzalanan STA Norveç ve İzlanda'da Eylül 2017 İsviçre için ise 1 Mayıs 2018 'de yürürlüğe girmiştir.⁶⁶

Aşağıdaki grafikte 2021 yılı Ocak-Kasım İhracatı gösterilmiştir, buna göre Türkiye %7,6, Azerbaycan %12,8, Rusya %14,4, Çin %14,9, Ukrayna %7,3 ve diğer devletlere %43,1 oranında ihracat yapmıştır.

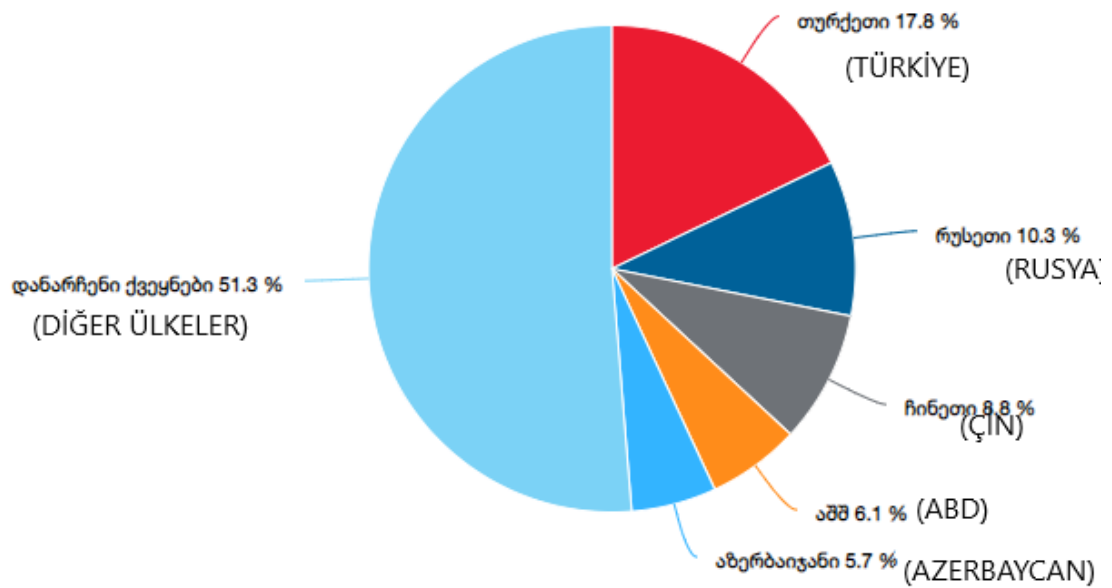

Grafik 2: 2021 yılı Gürcistan'ın ihracatı.

Kaynak.Geostat.ge

Aşağıdaki grafikte Gürcistan'ın 2021 yılı Ocak-Kasım İthalatı gösterilmiştir, buna göre Türkiye'den %17.8, Rusya'dan %10.3, Çin'den %8.8, ABD'den %6.1, Azerbaycan'dan %5.7, ve diğer devletler 'den %43.1 oranında ithalat yapmıştır

⁶⁶ “საქართველოს საგარეო ვაჭრობა”, Gürcistan Dış Ticareti”. Gürcistan Ekonomi Bakanlığı resmi sayfası, <http://www.economy.ge/?page=ecopolitic&s=12>. (21 Şubat 2021)

Grafik 3: 2021 yılı Gürcistan'ın ithalatı.

Kaynak.Geostat.ge

Tablo 2: Gürcistan'ın Dünya'ya İhracatında İlk 30 GTİP.

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın İhracatı
260300	Bakır cevherleri ve konsantreleri	\$651,6 milyon
870323	Motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (1500 cm3 < silindir =< 3000 cm3)	\$381,2 milyon
720230	Ferro – siliko - manganez	\$302 milyon
220421	Üzümden diğer şaraplar (köpüklü hariç) fermantasyonu alkol ile önlenmiş / durdurulmuş üzüm sırası;	\$218,2 milyon
300490	Tedavide/ korunmada kullanılmak üzere hazırlanan diğer ilaçlar	\$152,2 milyon
220110	Mineral ve gazlı sular (tatlandırıcısız, lezzetlendirilmemiş)	\$132,6 milyon
220820	Üzüm şarabı-alkol derecesi %80'den az	\$107,9 milyon
870324	Motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (3000 cm3 / silindir hacmi)	\$101 milyon
310230	Amonyum nitrat	\$94,2 milyon
870333	Motorlu taşıt; dizel / yarı dizel (silindir hacmi > 2500 cm3)	\$83,7 milyon
710813	Altın (diğer yarı işlenmiş bir şekilde)	\$72,3 milyon
999999	Bilinmeyen / Gizli ürünler	\$58,6 milyon
240220	Tütün içeren sigaralar	\$57,6 milyon
080222	Fındık (kabuksuz)	\$56,4 milyon
870322	Motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (1000 cm3 < silindir = < 1500 cm3)	\$41,3 milyon
870421	Dizel / yarı dizel motorlu taşıtlar (taşıma kapasitesi < 5 ton)	\$36,3 milyon
720711	Demir / alaşımsız çelik (Cu < % 0,25; genişlik <2xkalınlık)	\$30,9 milyon

610990	Tiřört, fanila, atlet, vb. giyim eşyası; dokumaya elverişli diğer maddelerden (örme veya kroşe)	\$29,6 milyon
220210	Sular (tatlandırıcı, lezzetlendirilmiş) alkolsüz diğer içecekler (meyve suyu hariç)	\$26,7 milyon
740400	Bakır hurda ve döküntüler	\$22,4 milyon
010229	Sığırlar; damızlık olmayan	\$22,0 milyon
401120	Otobüs – kamyon dış lastiği; yeni	\$21,2 milyon
842199	Filtre, arıtma cihazlarının aksam, parçaları	\$18,9 milyon
080520	Turunçgiller	\$18,4 milyon
901839	Kanüller, idrar sondaları, kateterler ve benzeri diğer aletler	\$17,5 milyon
283711	Sodyum siyanürler, oksisiyanürler	\$17,3 milyon
401110	Otomobil dış lastiği; yeni	\$16,7 milyon
870332	Motorlu taşıt; dizel / yarı dizel (1500 cm ³ < silindir hacmi =< 2500 cm ³)	\$16,5 milyon
271019	Diğer yağlar ve müstahzarlar	\$14,6 milyon
261690	Diğer kıymetli metal cevherleri ve konsantreleri	\$14,3 milyon

Kaynak: TradeMap.

Tablo 3: Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatında İlk 30 GTİP .

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın İthalatı
260300	Bakır cevherleri ve konsantreleri	\$603,7 milyon
271019	Diğer yağlar v müstahzarlar	\$434,5 milyon
271012	Petrol ve bitümenli yağlardan elde edilen hafif yağlar ve müstahzarları (petrol veya bitümenli yağ oranı > = %70)	\$322,5 milyon
271121	Doğal gaz (gaz halinde)	\$315,7 milyon
300490	Tedavide / korunmada kullanılmak üzere hazırlanan diğer ilaçlar	\$307,5 milyon
870323	Motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (1500 cm3 < silindir =< 3000 cm3)	\$231,7 milyon
999999	Bilinmeyen / Gizli Ürünler	\$177,5 milyon
851712	Hücresel ağlar için veya diğer kablosuz ağlar için telefonlar	158,7 milyon \$
	Motorlu taşıt; dizel / yarı dizel (silindir hacmi > 2500 cm3)	109 milyon \$
	Tütün içeren sigaralar	104,5 milyon \$
870333	Motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (3000 cm3 < silindir hacmi)	103,1 milyon \$
240220	Buğday (makarnalık durum buğdayı hariç) ve mahlut; tohumluk olmayan	101,5 milyon \$
870324	Elektrik enerjisi	78,5 milyon \$
100199	Petrol bitümenli	56,9 milyon \$
271600	Horoz ve tavukların parçalanmış et ve sakatları (dondurulmuş)	52,1 milyon \$
170199	Kimyaca saf sakkaroz ve diğer şekerler	50,1 milyon \$
730890	Demir / çelikten diğer inşaat aksamı	49,2 milyon \$
401120	Otobüs – kamyon dış lastiği; yeni	47,9 milyon \$
870210	Minibüs, midibüs ve otobüs; dizel veya yarı dizel, kapasitesi >= 10 kişi	47,5 milyon \$
701090	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, kaplar	46,8 milyon \$
690890	Çift karolar	42,9 milyon \$
721420	Köşeli çubuklar (çentik, yiv, oluk, vb. şekil bozuklukları olan)	42,3 milyon \$

Kaynak: TradeMap.

Tablo 4: Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatında İlk 30 GTİP .

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın İthalatı
961900	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri, hijyenik eşya	41,4 milyon \$
210690	Diğer gıda müstahzarları	40,9 milyon \$
270400	Taşkömürü, linyit ve turptan elde edilen kok / sömük, karni kömürü	38,6 milyon \$
340220	Yüzey aktif diğer organik müstahzarlar (perakende)	38 milyon \$
401110	Otomobil dış lastiği; yeni	37,6 milyon \$
151219	Ayçiçeği tohumu yağları (diğer)	37,3 milyon \$
851762	Ses, görüntü / diğer bilgileri almaya, çevirmeye, vermeye / yeniden oluşturmak için makine	37,1 milyon \$
870332	Motorlu taşıt; dizel / yarı dizel (1500 cm ³ < silindir hacmi =< 2500 cm ³)	36,9 milyon \$

Kaynak: TradeMap.

Tablolarda Dünyayla yapılan ihracat ve ithalat verilerini ve ürünlerini inceleyebilirsiniz.

Tablo 5: 2000-2020 yılları arasındaki Gürcistan ihracatı.

Yıllar	Tüketim malları	Taşıma teçhizatı aksam ve parçaları	Sermaye malları (taşıma teçhizat hariç) aksam parçaları	Yakıtlar ve Yağlar	Endüstriyel malzemeler	Yiyecek içecek	Diğer	Toplam İhracat
2000	17.604,3	15.440,6	23.266,0	27.431,8	153.113,6	84.317,6	2.764,3	323.938,3
2001	9.981,7	41.003,1	17.266,6	28.513,8	139.957,8	79.271,1	1.156,8	317.150,9
2002	7.965,9	57.366,0	10.344,2	18.671,2	147.456,9	100.953,3	2.978,6	345.736,1
2003	9.422,1	45.184,3	13.570,5	23.223,2	208.577,3	160.508,7	823,9	461.310,0
2004	11.445,3	101.590,8	22.738,1	22.802,3	287.579,2	199.278,9	1.468,3	646.903,0
2005	24.890,1	110.285,4	45.629,5	27.984,1	353.680,1	298.796,0	4.190,6	865.455,6
2006	36.038,0	124.860,3	41.259,7	29.885,1	471.534,0	225.196,7	7.600,8	936.374,6
2007	57.757,3	113.181,9	42.469,8	45.603,3	679.007,0	285.468,7	8.622,7	1.232.110,5
2008	68.897,0	161.897,0	32.684,9	45.540,1	941.118,3	236.935,8	8.567,2	1.495.345,2
2009	70.406,7	117.910,1	36.292,1	44.329,2	558.366,1	301.311,3	5.014,7	1.133.630,2
2010	86.213,0	297.514,2	39.108,8	70.653,3	849.264,1	330.180,1	4.373,2	1.677.306,9
2011	114.901,3	548.783,3	44.947,9	72.363,7	978.942,9	422.023,2	4.458,9	2.186.421,2
2012	160.469,2	670.619,1	63.356,8	50.034,7	909.963,0	485.609,7	36.582,8	2.376.635,4
2013	183.757,7	818.867,6	74.745,7	66.246,5	1.033.187,4	728.555,9	4.953,7	2.910.314,5
2014	253.998,5	616.484,0	44.071,6	74.802,7	1.083.087,8	781.384,6	7.215,8	2.861.045,2
2015	288.819,6	251.315,7	61.460,1	136.748,3	886.250,1	573.287,2	6.307,6	2.204.188,6
2016	239.420,8	211.559,5	53.060,5	62.903,6	884.697,0	643.278,4	22.229,45	2.117.149,2
2017	328.652,7	307.809,9	95.690,4	109.485,2	1.199.088,5	698.108,1	6.909,0	2.745.743,8
2018	462.223,3	524.495,3	121.961,0	68.647,1	1.424.311,4	767.404,9	10.689,5	3.379.732,4
2019	439.336,8	864.469,3	126.496,9	25.168,7	1.543.650,6	790.934,2	8.337,8	3.798.394,4
2020	320.799,9	489.361,2	73.571,7	16.531,7	1.578.857,3	856.441,0	7.880,1	3.343.442,9

Kaynak : Gürcistan Ekonomi Bakanlığı.

Yukardaki tablodan da anlaşıldığı üzere 2000 yılından bu yana İhracatta gözle görülür bir büyüme vardır. 2008 ile 2020 yıllarında bir düşüş söz konusudur. 2008 yılın da Rusya ile Gürcistan arasında olan savaş ve dünyadaki ekonomik kriz neden olmuş olmalıdır. 2020 yılında ise uluslararası covid-19 nedeniyle dış ticarete bir düşüş kaydedildiği görülmektedir.

Tablo 6 : 2000-2020 yılları arasındaki Gürcistan ithalatı.

Yıllar	Tüketim malları	Taşıma teçhizatı aksam ve parçaları	Sermaye malları (taşıma teçhizat hariç) aksam parçaları	Yakıtlar ve Yağlar	Endüstriyel malzemeler	Yiyecek içecek	Diğer	Toplam İthalat
2000	127.714,9	52.495,4	130.955,5	138.484,7	124.090,2	130.855,4	4.913,0	709.509,1
2001	119.998,3	63.816,4	137.999,4	153.802,5	149.899,2	124.940,2	1.554,9	752.010,9
2002	142.829,8	71.345,0	141.333,4	161.035,5	144.808,9	130.352,7	2.986,3	794.691,6
2003	157.644,6	97.867,5	206.234,5	199.724,2	295.224,7	177.818,2	4.528,3	1.139.039,2
2004	263.431,5	225.327,8	285.230,0	311.890,4	382.801,1	343.438,1	32.224,1	1.844.342,9
2005	354.946,9	394.969,2	370.686,1	481.460,2	443.924,1	401.673,0	39.888,8	2.487.548,3
2006	562.110,2	471.306,8	614.158,3	689.680,9	706.224,3	549.124,6	82.227,2	3.674.832,4
2007	782.572,8	594.492,6	832.144,5	885.653,9	1.105.797,6	745.799,9	265.689,0	5.212.150,2
2008	948.110,0	978.392,5	1.014.001,2	1.059.816,1	1.414.678,2	822.634,4	63.908,0	6.301.540,3
2009	752.120,0	449.402,2	639.719,1	775.971,4	882.250,6	672.366,9	303.894,4	4.475.724,5
2010	981.085,4	600.671,9	695.903,2	907.830,0	1.207.709,9	825.003,0	17.761,1	5.235.964,6
2011	1.214.189,4	864.906,1	1.091.119,4	1.228.343,7	1.642.087,2	1.016.607,2	15.006,8	7.072.259,8
2012	1.307.475,1	1.054.671,6	1.331.784,6	1.351.043,2	1.910.175,4	1.086.925,7	14.303,3	8.056.379,0
2013	1.432.559,8	1.115.989,6	1.124.511,0	1.347.603,8	1.875.364,2	1.088.540,0	37.977,9	8.022.546,4
2014	1.605.802,3	1.130.044,5	1.274.358,1	1.388.718,0	2.104.478,5	1.081.570,7	16.837,3	8.601.814,4
2015	1.351.149,8	765.368,0	1.185.943,0	1.205.666,1	1.870.134,0	905.577,5	20.326,7	7.304.165,1
2016	1.396.935,3	856.793,1	1.325.488,5	1.005.734,7	1.879.835,8	866.016,5	11.086,8	7.341.890,6
2017	1.536.621,1	1.004.918,2	1.259.778,3	1.148.136,1	2.126.963,8	963.923,6	16.819,5	8.057.160,5
2018	1.664.125,9	1.320.575,1	1.494.747,6	1.307.619,1	2.445.787,1	1.020.096,0	108.861,5	9.361.812,3
2019	1.644.211,4	1.555.726,9	1.394.059,8	1.240.851,2	2.654.604,3	1.019.867,4	9.845,5	9.519.166,5
2020	1.374.345,9	1.186.736,4	1.090.927,6	919.873,8	2.479.484,4	972.760,5	28.753,6	8.052.882,1

Kaynak: Gürcistan Ekonomi Bakanlığı.

Yukardaki tablodan da anlaşıldığı üzere 2000 yılından 2008 yılına kadar ithalatta bir yükselme söz konusuysen 2009 yılında ithalatta bir azalma sonrasındaysa tekrar yükselme söz konusudur. Bu durum ihracattaki verilerle uyumlu görülmektedir.

1.3.2 Gürcistan'ın Ekonomisini Etkileyen Önemli Projeler

20 Eylül 1994 tarihinde Bakü'de "yüzyılın anlaşması" adıyla Hazar denizinin Azerbaycan'da yer alan Azeri-Çirak-Güneşli petrol rezervlerinin birlikte işletilmesi için Dünyanın 12 dev petrol şirketleriyle Azerbaycan Devlet petrol şirketi anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayla Gürcistan ve Azerbaycan'ın büyük ülkelerin gözünde hem siyasi, ekonomik ve jeostratejik önem kazanmışlardır hem de kendi aralarındaki ilişkilerde gelişmiştir.⁶⁷ Büyük ipek yolunu canlandırma fikri 1990 yılında Shevardnadze SSCB'nin dış işleri bakanıyken Vladivostok uluslararası

⁶⁷ NASIROV E., Visions, The Contract of The Century- Oil & Gas-Visions of Azerbaijan Magazine, Bakınız .<http://www.visions.az/en/news/206/1ee04b7e/> (5 Mart2021).

konferansında dile getirmiştir. Fakat bunu hayata geçirmeye Gürcistan Cumhurbaşkanı olduğunda başlamıştır. 1993 yılının mayıs ayında Brüksel’de AB’ye üye ülkeler, orta Asya ve güney Kafkasya devletlerinin düzenlediği konferansta TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) programının temeli atılmıştır. Bu program ile amaçlanan Avrupa’dan başlayıp Asya-Karadeniz Kafkasya ve Hazar denizinden geçerek orta Asya ve uzak doğu yönünde taşımacılık koridoru oluşturarak katılımcı ülkeler ile AB arasında ticari ve ulaşım ilişkilerinin güçlendirilmesiydi. Bu konferansta AB’nin programı finanse edeceği kararlaştırılmıştır. Eylül 1998 yılında Bakü’de Gürcistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlarının isteğiyle ‘Tarihi ipek yolunun yenilenmesi’ adlı konferans düzenlendi. 32 ülkenin katılımı ile 13 uluslararası örgüt bu organizasyona katılmıştır. Avrupa-Kafkasya-Orta Asya taşımacılık koridoru geliştirilmesi konulu çok taraflı anlaşmayı TRACECA programına dâhil olan 12 ülke imzalamıştır. 21 Şubat 2001 tarihine Bakü’de TRACECA hükümetler arası komisyon ve daimi sekreterlik ofisi açılmıştır. Türkmenistan Sarakhs şehrinde 1996 yılında Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan transit taşımacılık düzenlemesi işbirliği için anlaşma imzalanmıştır. İlerleyen zamanlarda sözleşmeye Ermenistan, Bulgaristan, Kırgızistan, Tacikistan, Ukrayna ve Romanya da katılmıştır. 1998 yılı 7 Ekim tarihinde ‘Kırmızı Köprü’ adıyla bilinen AB finans desteğiyle uluslararası taşımacılık ve Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki yük cirosunun artırılabilmesi amacıyla yeni bir köprü açılmıştır.⁶⁸ Bakü şehri yakınlarında bulunan Sangaçal terminalinden başlayıp Gürcistan Karadeniz bölgesindeki Supsa limanında biten ve SSCB döneminde var olan Bakü-Supsa petrol hattının yenilenmesi için Azerbaycan 600 Milyon \$ değerinde harcama yapmıştır. Bu petrol hattının tamamının genişletilmesi için 1996 yılında sözleşme imzalandı ve 1998 yılında’da proje tamamlanmıştır. Hattın yenilenmesinden önce kapasitesi 150,000 b/d iken sonrasında 250,000 b/d hacmine çıkarılmıştır.⁶⁹

Avrupa konseyi zirvesinde Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’nın 1997 yılının Ekim ayında çok taraflı iş birliğinin geliştirilmesi için

⁶⁸ Eduard Shevardnadze 1999. Didi abreshumis gza, TRACECa. PETRA. Evropa-kavkasia-aziis satransporto derepani. Evraziis Saerto bazari. Politikuri da ekonomikuri aspektebi. Tbilisi: Tbilisi Mecniereba, S.34,35,37,43,44,45.

⁶⁹ Orazgaliyev S.(2017). Competition for pipeline Export Routes in Caspian Region: The New Great Game of the New silk Road? London Cambridge Journal of Eurasian Studies, ss.8,9.

GUAM 2001 yılında Yalta'daki ilk GUUAM (1999 yılında Özbekistan'ın katılımıyla GUUAM adını aldı 2005 yılında Özbekistan'ın ayrılmasıyla tekrar GUAM adını almıştır) zirvesinde örgütün amaç ve ilkeleri belirlendi.⁷⁰ 2002 yılından bu yana üye olan ülkeler arasında STA yürürlükte olup bu sözleşmeyle de ithalat ihracat miktar kısıtlamaları, gümrük vergisi, tahsilat ve ödemeler kaldırıldı. 23 Mayıs 2006 yılında Kiev'de yapılan GUAM zirvesinde bu dört ülkenin Kiev beyan açıklamasıyla GUAM'a ODED (Organization for Democracy and Economic Development) Demokrasi ve Ekonomi kalkınma örgütü adı verilmiştir.⁷¹ Gürcistan Azerbaycan ile gelişen ilişkiler sonucu ekonomik özgürlüğüne katkı sağlamak adına aşağıdaki adımları izlemiştir.2006 yılına kadar Gürcistan'ın tek doğal gaz tedarikçisi olan Rusya doğal gaz borularıyla enerji nakil hatlarının üzerindeki 1000 m3'ün fiyatını 110\$ dan 230 \$'a çıkararak sabotaj eylemi planlamıştır.⁷² Fakat Mikheil SAAKASHVILI siyasi bedel ödemeyeceğini açıklayarak gaz tedariki için farklı yol arayışına girdi ve Azerbaycan ile anlaşma sonucunda Kulevi Petrol terminalini satın alan SOCAR, SOCAR Georgia'yı kurdu.⁷³ Azerbaycan ile yapılan anlaşmalar sonucu SOCAR Energy Georgia kurularak Gürcü ekonomisine 1 milyar \$ üzerinde yatırım yapıldı. 2019 yılının kasım ayına kadar 224 960 000 \$'ı aşan vergi ödeyerek Gürcistan ekonomisine büyük katkıda bulundu. SOCAR Gürcistan'da yatırım yapan en büyük yabancı firma konumundadır.⁷⁴

Azerbaycan ile Gürcistan'ın siyasi ve ticari ilişkilerinin güçlenmesi farklı işbirliklerini de beraberinde getirdi. Bunlardan biride BTC petrol boru hattı. Azerbaycan bölgesinde 443 km, Gürcistan bölgesinde 249 km ve Türkiye Ceyhan terminal bölgesinde 1076 km olmak üzere toplamda 1768 km uzunluğundadır. Kapalı Hazar havzası ile Akdeniz bölgesini birbirine bağlayan BTC projesinin inşası bu bölgeler için ekonomik olarak olumlu bir etki yaratmıştır ve Türk boğazlarındaki yoğun trafik akışını azaltmıştır.⁷⁵ Gürcistan'dan yaklaşık olarak maksimum 50

⁷⁰ MFA. "GUAM nedir?": <https://www.mfa.gov.tr/guam-info.tr.mfa> (15 Mart 2021)

⁷¹ Economy " სუამის შესახებ SUAM (GUAM hakkında)", http://www.economy.ge/uploads/files/sagareo_vachroba/suami.pdf (12 Mart 2021)

⁷² Gvalia G. (2010). *Rogor ircheven patara qveynebi mokavshirebs dabalansebisa da mitmasnebis strategiebi Kavkasiashi*, Doktora Tezi, Ilias Sakhelmwifo Üniversitesi, Socialur da Politikur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi, ss.63-65.

⁷³ Tbilisi, (2014). Azerbaijanis Respublika. Gazeti sakhelebi, (Azerbaycan Cumhuriyeti. Sakhelebi gazetesi) s.547.

⁷⁴ სოკარი საქართველო (SOCAR Gürcistan) <http://socargas.ge/ge/history> (12 Mart 2021)

⁷⁵ "ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი Bakü-Tiflis-Ceyhan" https://www.bp.com/ka_ge/georgia/home/who-we-are/- - -.html#accordion_P (18 Mart 2021)

milyon varil petrol geçmesi planlanan Gürcistan bölgesi karşılığı olarak transit ücret adıyla 50 milyon \$ almıştır.⁷⁶

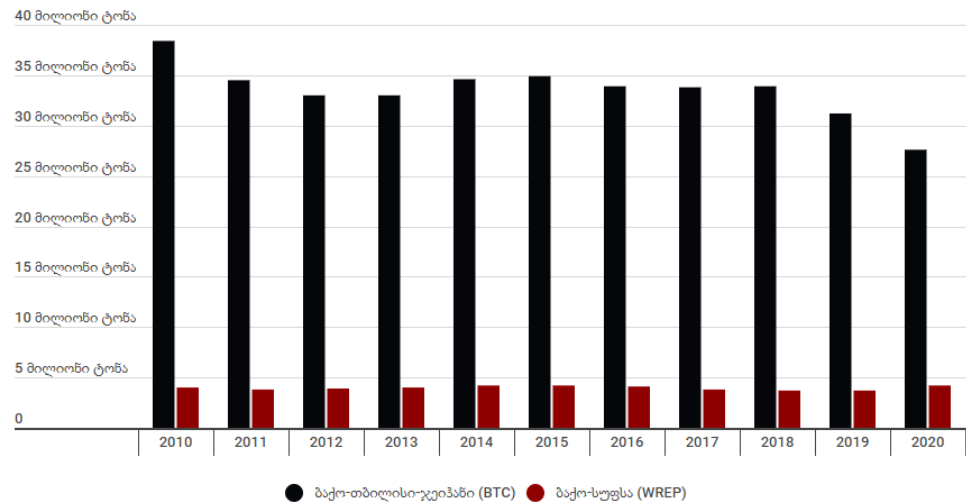
Sovyetlerden kalma hali hazırda bulunan boru hatları merkezi planlı ekonominin ihtiyaçları dikkate alınarak inşa edilmiştir.1994 yılında Azerbaycan 1,5 milyon ton petrol ihracatı Bakü-Batum ile Bakü-Novorossisk hatlarıyla ihraç edilmekteydi. Fakat planlanan petrolün üretimi hali hazırda bulunan hatların kapasitesini aşacak bir üretim miktarına ulaşacağını göstermekteydi.90 ‘lı yılların başında Azerbaycan petrol üretiminin %10’luk kısmını ihraç ederken 2025 yılı için %78’e çıkarabileceğini öngörmektedir.

Sovyetler birliği dağılana kadar Hazar havzası İran ve Rusya’ya ait deniz konumundaydı. 1991 yılında Sovyetlerin dağılmasıyla Hazar’ın statü sorunu daha da önemli bir hal aldı. Çünkü çıkarılacak enerji kaynaklar kıyıdaş ülkeler arasında ne oran ile pay edilmesi gerektiği çabası vardı. Kazakistan ve Azerbaycan’ın ulusal sınırlarında Hazar havzasındaki petrolün büyük bölümü yer alırken İran ile Rusya’nın sınırlarında ise yeteri kadar bulunmuyordu. Aralarında birçok farklı anlaşma imzalanmış olsa da günümüzde de Hazarın paylaşım ile statüsü konusu büyük bir sorun olarak gündemde yer almaktadır.⁷⁷

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattıyla ilgili görüşme 26 Mayıs 2005 tarihinde gerçekleştirilerek resmen faaliyete geçmiştir. 2006 Yılından bu yana en yüksek hacme 2010 yılında ulaştı ve bu rakam 38,4 milyon ton oldu.

⁷⁶ ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი Bakü-Tiflis-Ceyhan online erişim 6 Eylül 2020 bakınız: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/1547799.html>

⁷⁷ Kenan SEYİDOV, “Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının Azerbaycan ve Türkiye ekonomilerine muhtemel etkileri”,(İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi)İstanbul,2006,s.49-57.

Grafik 4: 2010-2020 Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Supsa boru hatlarının yüklenmesi.

2020 yılının sonunda ortaya çıkan sonuçlarda BTC hattındaki yükün % 11,5 azaldığı ve 27,6 tona gerilediği gözlemlenmiştir, bu hacim son 10 yılın en düşük hacmi olarak kaydedildi. BTC'nin aksine 2020 yılında Şah Deniz'in (Güney Kafkasya boru hatları) doğal gaz ve petrol hacmi %21 artarak 11,1 milyar metreküpe ulaştı. 2021 in ilk 4 ayında BTC hattındaki petrol hacmi 9,1 milyon tona ulaştı. Şah deniz Boru hattı (SCP) TANAP'a (Trans-Anadolu boru hattı) bağlanarak sonrasında da Trans-Adriyatik boru hattına (TAP) bağlanmaktadır. Trans-Adriyatik boru hattı Yunanistan ile Arnavutluk'tan geçerek Adriyatik denizinin içindeki borulardan geçip İtalya'ya doğru ilerliyor.⁷⁸

Batı ihracat hattı (WREP) Bakü-Supsa hattı olarak bilinmekte. Batı güzergâhı ihracat boru hattı BP'nin Gürcistan'da yapmış olduğu ilk yatırımdır ve 1999 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Bakü-Supsa petrol boru hattının inşasını Azerbaycan uluslararası işletmesi üstlendi ve petrol boru hattı inşa edilirken Supsa terminali de inşa edildi. Bakü-Supsa petrol boru hattının 375 km'lik kısmı Gürcistan'da olup toplamda 830 km uzunluktadır ve Supsa terminalinin kapasitesi 1 milyon varildir.⁷⁹ Bakü-Supsa petrol boru hattında 2021 yılında taşınan petrol hacmi 1,1 milyon varil olarak gözlemlendi.

⁷⁸Tkhalashashvili SH.,(9 Haziran 2021) “ბაქო თბილისი ჯეიჰანი მილსადენი” Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı,”. BM, <https://bm.ge/ka/article/ra-moculobis-navtobi-miedineba-yoveltviurad-bago-tbilisi-jeihanis-milsadenshi/84544> (20 Ekim 2021)

⁷⁹“ნავთოსადენები” , Energy, http://energy.gov.ge/energy.php?id_pages=67&lang=geo (7 Nisan 2021).

შპს-დენიზის მილსადენისა და ჩრდილოეთი-სამხრეთის მილსადენების დატვირთვა 2010-2020 წლებში

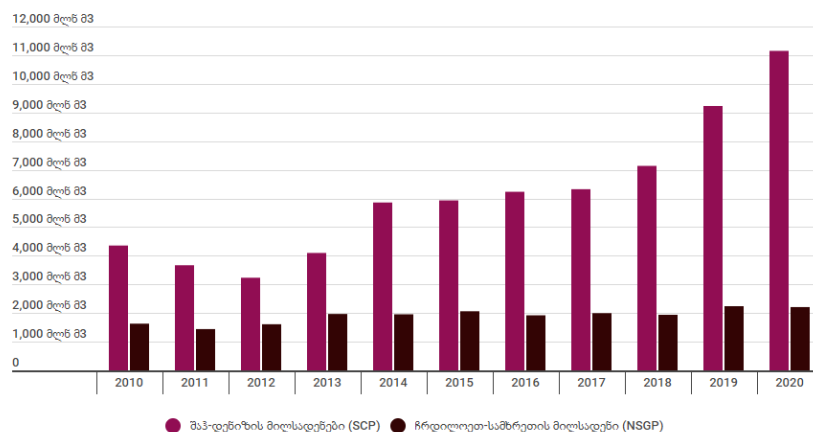

График 5: 2010-2020-де Şah Deniz Boru Hattı ve Kuzey-Güney Boru Hatlarının Yükleneşmesi

Kaynak: <https://bm.ge/ka/article/ra-moculobis-navtobi-miedineba-yoveltviurad-baqo-tbilisi-jeihanis-milsadenshi/84544>. (07.04.2020).

1.3.3. Doğal Kaynaklar

Gürcistan günümüzde 69,700 KM² alana sahip olup üretim için gerekli olan sınırlı miktarda doğal kaynağı (Fosil, Su, Toprak, Bitki, Fauna ve iklim gb.) vardır. Bölgesel kısıtlamalar ve farklı doğal kaynaklar, bir ülkenin temel üretim faktörleri açısından ne kadar zenginse ekonomik potansiyelinin o kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durumda da Gürcistan oldukça yüksek ekonomik potansiyele sahip ülkedir ve en önemli nedeni doğal kaynaklarıdır.

Gürcistan'ın en önemli doğal kaynakları; doğal mineral sular ve yer altı termal sular oluşturmaktadır, Nüfusun su temini kadar tarım ve Sanayi'de kaynaklara önemli ölçüde bağımlıdır. Bunların % 95 kadar büyük bir oranı Gürcistan genelinde yaygın fakat eşit olmayan bir şekilde dağılan içme suyudur, Batı Gürcistan'da % 63,4, doğu Gürcistan'da %24,1 ve güney Gürcistan'da %12,5 oranında bulunmaktadır. Suların önemli bir kısmı düşük tuz oranı ile karakterizedir ve yaygın olarak alkollü ve alkolsüz içecek yapımında kullanılmaktadır.⁸⁰ Yaklaşık olarak 1300 çeşit maden suyu bulunmaktadır ve Gürcistan'da eşi benzeri görülmemiş rekreasyon

⁸⁰ბუნებრივი რესურსები-ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის საფუძველი (Doğal kaynaklar- Ülkenin Ulusal zenginlik kaynağı) Lia DVALISHVILI Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Haziran, 2003 . https://www.researchgate.net/publication/316281072_bunebrivi_resursebi_-_kveqnis_etrovnuli_simdidris_sapudzveli (7 Nisan 2021)

alanları mevcuttur. Göze en çok çarpanlardan Tsholtudur'undaki radyoaktif termal sularla Bogovi'deki hidrokarbonat suları ve Tiflis'deki kükürtlü klorlu sıcak sulardır. Ülkede yaklaşık 300 adet madeni rezerv bulunuyor. Başlıca çıkarılan mineraller Perlit ve Magnezyumdur. Çıkarılan başlıca madenler ise Baryum, Bakır, Çinko, Demir ve Manganezdır. Keşfedilmiş olan mineral kaynakların toplamı 50 milyar \$'ın üzerinde olduğu tahmin ediliyor. Kurşun ve çinko madenleri Nadarbazi, Kutaisi ve Verkneye bölgesinde bulunmaktadır fakat teknoloji yetersizliğinden işlenmekte zorlanılmaktadır ve düşük hacimde seyretmektedir. Gürcistan'da demir Çelik cevheri büyük bir yere sahip olmasına rağmen fabrikaların teknolojik olarak çok eski ve kötü durumda olmasından ötürü rezervinin 20 milyon ton olduğu tahmin edilen demir-çelik üretimde güçlükle karşılaşılmaktadır. Bunun dışında Alüminyum, Bakır, Cıva, Mermer, Taş kömür ve Linyit rezerv ve üretimleri vardır. ⁸¹Poti kulevi ve Ochamchire civarında turba çıkarılıyor, şu anda sadece tarımda gübre olarak kullanılmakta. Manganez Chiatura bölgesinden çıkarılmaktadır. Düşük kalitededir 19. yy beri üretilmekte ve şu an rezerv azalmaktadır ve bulunması 'da güçlenmektedir, Ayrıca Ajamet-Chkhmeri ve Shkmeri yataklarından 'da çıkarılmaktadır fakat şu an aktif değildir. Manyetik kum Poti Grigoleti bölümünden çıkarılmaktadır. Demir dışı metallerin birçok çeşidi bulunmakta Bakır Barit yatağı Bolnisi bölgesindedir.⁸²

1.3.4. Tarım ve Hayvancılık

Toprak, korumamız ve özen göstermemiz gereken en büyük ulusal hazinelerden biridir. Toprak Gürcistan'ın doğal zenginliğinin neredeyse yarısını oluşturuyor. Ova alanı Ülkenin sadece % 46'sını (32.062 km²) kaplamaktadır. Buradaki arazi kaynakları, yüksek düzeyde tarımsal gelişme ve arazilerin doğal yüksek verimliliği ile karakterizedir. Gürcistan'daki arazi kaynaklarının bölgesel dağılımı, diğer doğal bileşenler gibi dikey imar yasasına tabidir;

⁸¹ Deniz Öbey R. (2014) "Gürcistan Sosyo-Ekonomik Yapısı Dünya ve Türkiye ile ilişkileri ", İstanbul ,İstanbul Ticaret odası 1882, İstanbul Yayın No:2014-7 S.156,157.

⁸² საქართველოს ეროვნული რესურსები (Gürcistan'ın ulusal Kaynakları)Online erişim 06 Eylül 2021 Bakınız ;<https://www.slideshare.net/marine2109/ss-52640144>

1. Alan (Deniz seviyesinden 250 metreye kadar) Batı Gürcistan'ın Subtropikal iklimi baskındır.
2. Alan (250-500 m) Bahçıvanlık-bahçecilik, Bağcılık, Yoğun tarım alanı (Çoğunlukla mısır).
3. Alan (500-1000 m) Ağırlıklı olarak mahsuller, doğal gıda tarlaları, hayvancılık.
4. Alan (1000-1500 m) Meralar; çiftçilik zayıftır.
5. Alan (1500-2000 m) Çoğunlukla meralar.
6. Alan (2000 metrenin üstü) çiftçilik yok.

Kullanım açısından Gürcistan toprakları üç bölüme ayrılabilir.

- 1.Çiftçilik bölgeleri - % 15.8 (11.012,60 km²)
- 2.Doğal tarım alanı (Orman, Fundalık, Çayır-meralar)- % 70,6 (49.208,20 km²)
3. Tarımda kullanılmayan alanlar - % 13,6 (9.479,20 km²)

*Arazi fonunun arazi kullanıcıları ve tarım arazilerine göre dağılımı 2013 yılı

Tablo 7: Gürcistan'ın 2013 yılı arazi kullanıcıları ve tarım arazilerin dağılımı.
1000 Hektar

	Toplam alan	Tarım arazisi	Ekilebilir arazi	Çoklu su ekinleri	Biçilebilir Alan	Otlak alan	Konut ve Tarım Binaları ve Bahçeleri	Tarım dışı arazi alanı
Alan, toplam (karasuları dahil)	7628.4	3025.8	801.8	263.8	143.8	1796.6	19.8	4602.6
Onların arasında:								
Özel mülkiyete devredilen araziler	948.9	767.3	438.5	180.5	44.0	84.5	19.8	181.6
Devlete ait araziler	6679.5	2258.5	363.3	83.3	99.8	1712.1	-	4421.0
Onlar arasında:								
Tarım organizasyon	2822.3	2172.1	358.8	76.1	92.7	1644.5	-	650.2
Tarım dışı	3857.2	86.4	4.5	7.2	7.1	67.6	-	3770.8
Nüfuslu alanlar	88.4	1.6	0.4	0.7	-	0.5	-	8.4
Koruma altındaki alanlar	300.7	15.6	0.1	0.1	1.1	14.3	-	285.1
Orman fonu	2456.2	55.9	2.8	6.1	5.1	41.9	-	2400.3
Sanayi,ulaşım, iletişim,radyo,tv,diğer	171.9	12.8	1.2	0.3	0.9	10.4	-	159.1

haberleşme,enerji,milli savunma ve benzer alanlar								
Dini organizasyon	4.9	-	-	-	-	-	-	4.9
Su fonu (karasular dahil)	835.1	0.5	-	-	-	0.5	-	835.5

Kaynak: Gürcistan Toprak yönetim departmanı⁸³

Gürcistan, ekolojik ve iklim bölgelerinin çeşitliliği ile ayırt edilebilir olması farklı mahsullerin yetiştirilmesi için elverişlidir, Tahıllar, erken ve geç sebzeler, bahçe bitkileri, patatesler, üzüm, meyve çeşitleri v.b. dahildir. Gürcistan, dünyanın en eski şarap üreten bölgelerden biridir. Birçok arkeoloğa göre, Gürcistan'ın dağıldığı Güney Kafkasya'nın verimli vadileri, 8000 yıl önce dünyanın ilk ekili asma ve Neolitik şaraphanesinin beşiği idi. ⁸⁴

*Tarımsal ekinlerin ekili alanları 1000 Hektar

Tablo 8: Gürcistan'ın tarımsal ekinlerin ekili alanları.

	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Ekilen alan, toplam	701.9	453.1	610.8	539.6	297.2	329.3	308.3	275.3	281.0
Tahıl ve baklagiller	269.8	259.9	386.4	354.9	206.0	235.5	216.8	191.4	191.4
Patates, Sebze vb.	63.7	51.8	83.4	84.7	58.9	54.8	44.3	48.3	45.3 ⁸⁵
Gıda bitkileri	329.0	97.9	61.5	50.7	9.6	9.3	17.0	8.5	14.8
diğer	39.4	43.5	79.5	49.3	22.7	29.7	30.2	27.1	29.5

⁸³ Geostat, Gürcistan Toprak Dağılımı, <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/73/garemos-statistika> (19 Nisan 2021).

⁸⁴ საქართველოს შესახებ (Gürcistan hakkında) Food and Agriculture Organization of the United Nations <https://www.fao.org/georgia/fao-in-georgia/georgia-at-a-glance/ge/> (19 Nisan 2021)

⁸⁵ Geostat, Gürcistan Toprak Dağılımı, <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/73/garemos-statistika> (19 Nisan 2021).

Çeşitli doğal kaynaklara sahip olan ülkenin turizm çeşitliliğine de yakından bakılmasında ve ekonomiye olan etkisinin incelenmesinde fayda vardır.

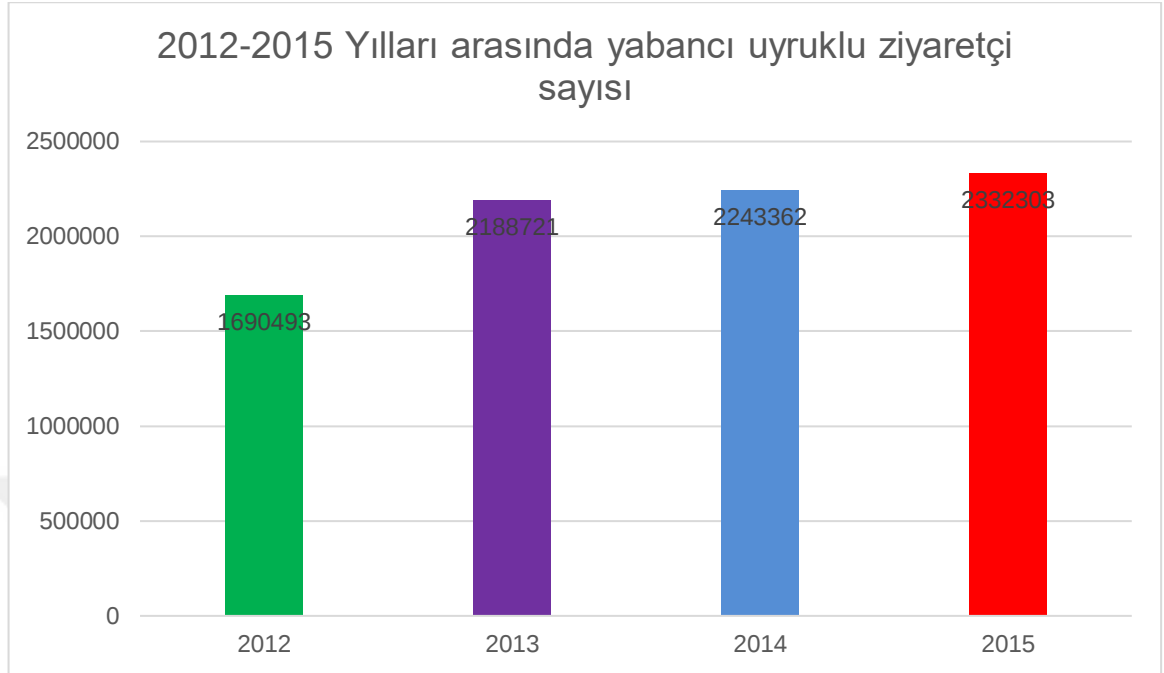
1.3.5. Turizm

Turizm, Gürcistan ekonomisinin uzun yıllar boyunca öncelikli sektörlerinden biri olmuştur. Gürcistan tarihi binalarıyla, güzel doğası ve çeşitli manzaralarıyla ayırtıldığından turizm Gürcistan için özel öneme sahiptir. Gürcistan'da turizmin gelişimi 19 yy başında başlar. Tiflis, Sohum, Batumi, Kutaisi, Vardzia gibi şehirlerde iyi donanımlı turizm üsleri ve oteller faaliyete geçirilmeye başlandı. Gagra, Abastumani, Kobuleti ve Tskaltubo gibi şehirlerde ise yeniden inşa süreci başladı. Gürcistan, büyük turizm ve tatil yeri potansiyeline sahiptir. Gezinler ve turistler için keşfedilmesi heyecan verici bilinmeyen yerleriyle dolu. Ülkeye olan merak, 1999 yılında Tiflisin yakınındaki Dmanisi bölgesinde arkeolojik kazı sırasında bulunan 1800000 yıllık eski bir paleolitik insan iskeletinin parçasının keşfedilmesiyle daha da arttı. Ülkede yaklaşık 12 000 tarihi eser, 150 müze ve gün geçtikçe artan tarihi hazine bulunmaktadır. Hem dağlık alanlarda hem de deniz kenarlarında birçok tatil beldeleri mevcuttur. Manzaralar, Karadeniz subtropikal bölgesi, nehirler, şelaleler, kayalık kasabalar, tatil köyleri, maden suları, tarihi anıtlar, geleneksel Gürcü misafirperverliği ve de mutfağı gibi Gürcistan'ın ziyaretçilerine sunacağı çok şey var. Gürcistan 1993 yılında Dünya Turizm Örgütüne katıldı. Birçok bölgesi turistik yerler açısından zengin olsa da bunların sadece % 29'u modern altyapıya sahiptir.⁸⁶

Turizmin ülke GSYH'sindeki payı %6 ile %7 arasında değişmektedir. Sakstat'a (Geostat) göre 2014 yılı ön verilerine göre turizmin ülke ekonomisine toplam çıktısındaki payı %6,6 dır) , bu da ülke için önemli bir gelirdir. Uluslararası para girişlerinin önemli bir kaynağı olduğu ve ulusal para birimi devalüasyonunun baskısını azalttığı için uluslararası turizme özel önem verilmektedir. Ülke için iç turizm de çok önemli. İç turizm de dünya turizminin toplam çıktısında önemli bir rol oynamaktadır. 2013 yılında, iç turizm toplam dünya turizm üretiminin %71,3 ünü, uluslararası turizm ise %28,7'sini oluşturdu. Görüldüğü gibi iç turizm, uluslararası

⁸⁶ Apkhazishvili M. (20 Temmuz 2021)“ ტურიზმი და მისი გავლენა ეკონომიკაზე”Turizm ve Ekonomiye etkisi”.. <https://geoeconomics.ge/?p=13699>. (17 Eylül 2021)

turizmden çok daha büyüktür ve ülkelerin toplam çıktısına ve ekonominin gelişmesine oldukça fazla katkıda bulunur.⁸⁷

Grafik 6: Gürcistan'ın 2012-2015 yılları arasında yabancı uyruklu ziyaretçi sayısı.

Kaynakça: Police.ge⁸⁸

Aşağıdaki tabloda 2015 yılından bu yana Gürcistan'ın hangi şehirlerinin kaç kişi tarafından ziyaret edildiğini görebiliriz. Dış ve iç turizm olarak iki şekilde görülmektedir. Buna göre yıllara göre ziyaretçi sayısı artış göstermektedir. En çok Tiflis, Imereti ve Adjara bölgesi ziyaret edilmiştir.

2019 yılında dünyadaki covid-19 salgınından Gürcistan'da etkilendi. Ekonomik anlamda ithalat ihracatı etkilediği gibi Turizm sektörünü de etkileri. Sokağa çıkma kısıtlamaları, Ülkeler arası giriş çıkışların kapatılması gibi tabloda

⁸⁷Dashuashvili T. (25 Eylül 2015). "ზიდა ტურიზმი საქართველოში", "Gürcistan'da iç Turizm". <https://forbes.ge/blogs/e1-83-a8-e1-83-98-e1-83-93-e1-83-90-e1-83-a2-e1-83-a3-e1-83-a0-e1-83-98-e1-83-96-e1-83-9b-e1-83-98-e1-83-a1-e1-83-90-e1-83-a5-e1-83-90-e1-83-a0-e1-83-97-e1-83-95-e1-83-94-e1-83-9a-e1-83-9d-e1-83-a8/> . (17 Eylül 2021).

⁸⁸ 2015 Yılı Yabancı uyruklu raporları, İç işleri bakanlığı sitesi <https://police.ge/files/pdf/%E1%83%A3%E1%83%AA%E1%83%AE%E1%83%9D%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%202015%E1%83%AC.%20%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A0-%E1%83%98%E1%83%95%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%98.pdf> (17 Eylül 2021)

	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
Tiflis	223,69	23,97	234,1	40,0	241,0	25,1	260,8	25,9	262,2	24,1	216,6	22,2
Adjara	102,55	10,87	109,0	11,1	123,6	12,7	135,2	13,3	150,7	13,6	115,8	11,7
Imereti	196,28	21	199,4	20,3	179,6	18,7	183,6	18,2	188,1	17,2	168,3	17,4
Kakheti	78,75	7,54	78,1	8,0	68,2	7,1	78,0	7,7	85,4	7,8	86,8	9,0
Mtskheta-Mtianeti	50,89	5,4	60,6	6,2	59,3	6,1	59,4	5,9	73,3	6,7	73,2	7,7
Samegrelo-Zemo Svaneti	76,89	8,2	75,4	7,7	72,0	7,5	71,7	7,1	82,9	7,6	67,2	6,9
Samtskhe-Javakheti	42,23	5,0	39,4	4,0	44,5	4,6	44,7	4,4	47,7	4,3	36,7	3,7
Kvemo Kartli	63,15	6,8	68,3	7,0	61,9	6,5	66,8	6,7	79,1	7,2	73,3	7,4
Shida Kartli	63,17	6,7	73,6	7,5	67,1	6,9	68,6	6,8	76,5	6,9	83,1	8,4
Başka Şehirler	35,79	3,8	43,6	4,3	45,5	4,7	41,2	4,0	49,1	4,4	55,2	5,6

Tablo 9. Gürcistan'da 15 yaş ve üstü yerleşik ziyaretçi sayısı ile Gürcistan topraklarını ziyaret edenlerin aylık ortalama sayısının ziyaret edilen bölgelere göre dağılımı (binde).

Tablo 10. * Başka bir ülkede ikamet eden Gürcü vatandaşları anlamına gelir. Kaynak: Gürcistan İçişleri Bakanlığı

Notlar: 1) ziyaretçi birden fazla bölgeyi ziyaret etmiş olabilir; 2) Bir ziyarette birden fazla bölge ziyaret edilmiş olabilir.

	Gürcistan	Ermenistan	Azerbaycan	Rusya	Türkiye	Ukrayna	İran	İsrail	AB ülkeleri	Diğer	Toplam
2015	30,2	74,7	70,7	52,1	61,0	9,3	1,6	4,4	15,9	15,9	335,8
2016	29,5	71,3	65,8	59,5	55,4	11,2	9,9	6,9	17,4	23,3	350,1
2017	31,4	79,1	80,6	79,7	56,1	12,6	21,8	9,3	21,5	34,5	426,5
2018	32,5	76,7	88,2	100,4	63,6	13,3	22,4	12,8	29,6	39,9	479,3
2019	33,0	80,5	92,9	101,9	66,9	15,7	10,8	16,6	37,2	50,4	506,0
2020	9,5	13,6	17,7	13,8	16,5	3,2	1,3	2,1	5,6	8,6	91,8

görüldüğü gibi 2018 yılına göre ziyaretçi sayısında gözle görülür bir düşüş sağlamıştır.

Yukarıdaki tabloda 2015-2020 yılları arasında Hangi ülkelerden turistler geldiğini görebiliriz.

***Aşağıdaki Tabloda Gelen turistlerin ne amaçla ziyarete geldiklerini inceleyebilirsiniz.**

Tablo 11: 2015-2019 Amaçlarına göre ziyaretler.

YILLAR	Tatil Eğlen ce	Eş dost ziyaret i	Tedavi	Alışveri ş	Transit geçiş başka ülkeye	Profesyonel/Ekonom ik iş	Diğer	Topla m
2015	137,3	103,1	18,7	41,5	82,9	47,4	7,1	438,0
2016	152,2	104,5	17,1	42,2	82,0	45,5	6,0	449,4
2017	203,9	120,2	14,6	51,6	97,8	44,3	7,8	540,2
2018	256,3	121,9	16,4	41,5	99,1	52,0	13,0	600,3
2019	280,0	122,4	11,3	43,6	103,6	69,3	13,5	643,8

Kaynak. Geostat.ge.

Not: Gürcistan'da yeni koronavirüs (Covid-19) yayılmasıyla ilişkili risklerden kaçınmak için, Geostat Gelen yabancı ziyaretçilerin istatistiksel anketine yönelik saha çalışması geçici olarak askıya alındığında dolayı 2020 yılından itibaren veriler mevcut değildir.⁸⁹

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde Yerli ya da yabancı turistlerin en çok tatil ve eğlence amacıyla geldikleri anlaşılmaktadır. Sonrasında sırasıyla eş dost ziyareti, başka ülkelere transizt geçiş, profesyonel-ekonomik iş amaçlı, alışveriş ve tedavi izlemekte.

⁸⁹

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

Türkiye Gürcistan ticari ilişkileri incelenirken birkaç husus üzerinden devam edilmesinde fayda vardır. Bunlar Türkiye ile Gürcistan arasındaki ekonomik altyapıyı oluşturan anlaşmalardan başlayarak uygulanması safhasına kadar devam etmektedir. Ekonomik ilişkileri destekleyen siyasi unsurlar da önemlidir. Türkiye Gürcistan ilişkilerini etkileyen ve sınır aşan ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan ve Ermenistan ile olan ikili ve bu ilişkileri etkileyen çok yönlü ilişkiler Gürcistan ile olan ilişkilere etki etmektedir. Bu bölümde bu konulara değinilirken Türkiye ekonomisinden bahsederek başlamak yerinde olacaktır.

2.1. TÜRKİYE'NİN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

Türkiye 1990 yılından 2000'li yıllara kadar gelir dağılımı adaletsizliği, yüksek enflasyon, yüksek kamu borç stoğu ve düşük ekonomik büyüme ile mücadele etmiş. 2000-2001 yıllarında bankacılık krizini geçirdi. IMF'nin desteğiyle hazırlanan Güçlü ekonomiye geçiş programını taviz vermeden yürütmüştür. 2008 Dünyanın da etkisinin altında kaldığı küresel krizden nasibini aldı ancak 2001 yılı sonrası hayata geçirmiş olduğu yapısal reformlar sayesinde kolay atlatabildi. Büyüme gerçekleştiği yıllarda bile cari açık artarak varlığını korumuştur. İşsizlik sorununda istenilen çözüme ulaşamamış 2001-2020 dönemlerinde ekonomik büyüme istikrarsız bir seyir izlemiştir. Ekonominin kronolojik açıdan incelenmesi doğru olur.⁹⁰

⁹⁰ Gürsoy E. (2019). "2001-2018 Türkiye'de Ekonomik Denge", İstanbul Üniversitesi, (Yayımlanmamış Makale).

2.1.1. 1989-2000

1989 yılından itibaren kamu açıklarındaki yükseliş ve bunların vergi gibi çeşitli kamu gelirlerince karşılanamayıp T.C. Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması, faiz oranlarının artışı ve iç borçlanmayı beraberinde getirmiştir. 1992 yılından itibaren aslında mali disiplin bozulmuştur. Bütçe açığının belli bir kısmının dış borç ile kapatılmaya başlandığı bu süreçte, iç borç stokunun GSMH'nin oranı hızla artmış %20-30 arasında değişmiştir. 1993 yılının sonunda hem bütçe hem de cari açık çok ciddi oranlarda yükselmeye başlamış faizlerin baskı altında tutulması dövizle yönelmeye neden olmuştur. Böylelikle ciddi bir finansal kriz yaşanmıştır.⁹¹ Kamunun borç yükünü azaltmaya yönelik hükümet, faizleri indirmeyi amaçlayan Hazine'nin borçlanma ihalelerinin iptali, hazine ve bonodan elde edilen faiz gelirlerinin üzerindeki vergi oranlarının artırılması gibi bir adım atmıştır. Hükümet PTT'nin T sini yani Telefon hizmetlerinin özelleştirilmesi için ihale süreci başlattı fakat Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Bunun üzerine çok ciddi sermaye çıkışı gözlemlenirken uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları da not düşürmüştü. 1994 yılının Ocak ile Nisan ayları arasında ekonomik bir dizi önlemlerin alınmasına rağmen TL \$ karşısında % 160'ın üzerinde değer kaybetti. Bunun üzerine 5 Nisan 1994 yılında hükümet bir ekonomik önlem paketini açıkladı, En başta TEKEL ürünleri ve akaryakıt olmak üzere vergi oranlarında ciddi artışlar yapıldı, IMF ile 14 aylık bir *Stand-by* anlaşması imzalandı. 1994 yılındaki krizden sonra ekonomide geçici bir rahatlama olmuş olsa da yapısal reformların gerçekleştirilememesi temeldeki sorunları çözmedi geciktirmiş oldu. 1998 yılında önemli ortaklarından olan Rusya'nın krize girmesi ve 1999 yılında gerçekleşen Marmara Depremi'nin bütçeye yaptığı ek baskılar, ekonomik sıkıntıların artarak büyümesine neden oldu.⁹² 2000'li yılların başlarında Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde gelişmiş ülkelerde yaşanan kriz küreselleşmenin bir sonucu olarak tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir. Arka arkaya yaşanan Kasım 2000 ile Şubat 2001 krizleri olumsuz etkiye neden olmuştur.⁹³ Krizin dışarıdan ve içeriden kaynaklanan sebepleri vardır. Dışarıdan kaynaklanan sebeplere Asya ve Rusya krizlerini neden olarak

⁹¹ Doğan S. Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ortak Ders.

⁹² "1990 sonrası Türkiye Ekonomisi" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072> . (11 Eylül 2021 bakınız).

⁹³ Sungur O. (2015). "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler", Toplum ve Demokrasi Dergisi.

gösterebiliriz. Güneydoğu Asya’da krizin başlama nedenini Tayland’ın 1997 yılında para birimini %40 oranında devalüe etmesini gösterebiliriz. Amerikan \$1 karşısında Güneydoğu Asya ülkelerinin para biriminin %60 oranında değer kaybı, Güneydoğu Asya ülkelerinin piyasalarda rekabet gücünün Türkiye’ye karşı arttırmasına neden olmuştur. Rusya, 1992 ile 1997 yılları arasında Türkiye’nin toplam ihracatının yaklaşık %8 oranında yer almaktaydı. Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret 1998 yılında Rusya’da yaşanan krizden dolayı darbeye uğradı. Bunun üzerine gelecek potansiyel turist girişlerin de de yarı yarıya bir azalma görülmesi 2000-2001 krizini tetikleyen nedenlerden olmuştur. İçsel nedenlere baktığımızda ise IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasının etkilerini, siyasi istikrarsızlığı, Bankacılık kesiminin krize olumsuz etkisi ve Sermaye kaçışlarını neden gösterebiliriz. IMF ile yapılan Stand-by anlaşması ile 3 yıl süreli “ *Enflasyonu Düşürme Programı*” adıyla bir program uygulanmaya koyuldu. Programın amacı belirtilen sürenin sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek, ekonomiyi canlandırmak, reel faiz oranlarını indirmek ve ekonominin kaynaklarını önceye göre daha verimli kullanılmasını sağlamaktı. Aslında programın asıl amacı, 1999 yılında GSMH’nin yüzde 2,8’ni oluşturan kamu harcamalarının deprem harcamaları dışında, GSMH’nin yüzde 3,7 sine yükselmesini sağlamak ve kamunun faiz yükünü düşürebilmektir. Dış borç İç borç yerine ikame edilerek kapsamlı bir özelleştirme programı yapılacak ve bu amaca hizmet edecekti. Faiz politikası Sermaye giriş çıkışlarına bağlı bırakılarak ilk etapta makro düzeyde iyileşmeler görüldü. Döviz kurunun sabitlenmesi tüm toplumda dövizle borçlanmayı tetikledi. Reel döviz kuru değerlenmiş ve tüketim artmıştır. İthalatta çok büyük artış gözlemlenmiştir. Bu da cari açık sorunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Euro \$ın karşısında değer kaybetmeye başladığından dolayı AB den yapılan ithalatın artmasının ve akaryakıt fiyatlarının 1999 yılından bu yana 3 kattan fazla artması büyük rol oynamıştır. IMF onayı ile kamu bankalarına cari piyasa faizinin % 58-71 e çıkarılması kamu açıklarının finanse edilme durumunu ertelemiş olup iç borç stoklarını da arttırmış oldu. Bir diğer neden olan siyasi istikrarsızlığa göz atacak olursak 1999 yılında gerçekleştirilen seçimlerin arkasından kurulan üçlü koalisyon hükümeti Enflasyonu düşürme programını uygulama yönündeki süreçlerde birçok engellemelerle karşılaşmıştır. Esasen kamu kurumlarının ve bankalarının özelleştirilmesinde bu tür sorunlar ile karşı karşıya gelmişlerdir. Koalisyon hükümetinin kendi aralarında sürekli çatışması istikrarlı hareket etmelerini engelliyordu ve yatırımcıların borçlarının geri ödenebilmesi için yeteri kadar güven

verebilecek bütçe tasarrufu yapmıyorlardı. Bankacılık kesiminin krize olumsuz etkisi olarak piyasalardaki gerginlik nedeniyle açık pozisyonlarını kapatma eğilimine girme çabaları TL'ye olan talebin artmasına neden olarak yurt içi faizlerin artmasına, sabit döviz kuru uygulamasıyla beraber çok değerli olan TL'nin neden olduğu cari açığa işaret etmektedir. Gecelik faizlerin % 1000 oranını görmesi ülkeden büyük sermaye çıkışlarına neden olmuştur. 2000 yılı Ocak-Temmuz döneminde cari açık – 5.912 milyon \$ olarak kayıt edilmiştir.⁹⁴

2.1.2. 2000-2010

2000'li yılların başlarında Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye de de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde gelişmiş ülkelerde yaşanan kriz küreselleşmenin bir sonucu olarak tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir. 2001 yılında Şubat krizinin ardından yeni istikrar programı hazırlanmıştır. Uygulamaya serbest dalgalı kur konulmuş ve bu rejimin altında stand-by anlaşmasındaki yapısal reformlar güçlendirilerek birçok yeni önlem öngörülmüş ve enflasyonu düşürebilmek için de doğrudan "*enflasyon hedeflemesine*" geçileceğini belirtmişlerdir. Bu nokta da yapısal reformlarda öncelik yaşanan krizlerin sorumlusu tutulan bankacılık kesimine verilmiştir.⁹⁵ 2001 yılındaki krizin ardından alınan önlemler ve 2002 yılından bu yana ortaya çıkan siyasi istikrar ile birlikte Türkiye ekonomisinde büyük gelişmeler yaşanmıştır.⁹⁶ Sonrasında IMF ile yapılan anlaşma 2002 yılı Ocak ayında yenilenerek 2002 yılının Ocak ayı ile 2004 yılının Aralık ayını kapsayacak şekilde 3 yıllık anlaşmaya dönüştürülmüştür sonrasında da 2005 yılı Şubat ayına kadar uzatılmıştır.⁹⁷ Kronik Enflasyon, yüksek faiz ve ekonomik istikrarsızlığa maruz kalan Türkiye 2005 yılına TL den 6 sıfır atarak başladı. Türkiye yeni enflasyon sepeti kullanmaya başladı, akaryakıtta serbest fiyat dönemine geçiş yapmıştır.⁹⁸ 2006 yılı Yabancı yatırımcıların Türkiye'ye ilgisinin arttığı bir yıl olmuş oldu, Doğrudan yabancı sermaye girişi Aralık ayı başı itibariyle rekor kırarak 17,5 milyar \$ olarak

⁹⁴ Aydoğdu Bağcı S. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri, Aksaray Üniversitesi, İİBF dergisi, s.3, c.8, Eylül, 2016.

⁹⁵ Özçam M. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu (kamuya açık), 30 Eylül 2004.

⁹⁶ Sungur O. 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler, Toplum ve Demokrasi Dergisi.2015.

⁹⁷ Özçam M. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu (kamuya açık), 30 Eylül 2004.

⁹⁸ (23 Aralık 2005)"2005 Yılında Türkiye Ekonomisi Kısaca", ekonomi haberi, <https://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/128510-2005te-ekonomide-neler-yasandi> (17 Eylül 2019).

kayıtlara geçti. 2006 altı yılı birçok satın alma ve birleşme operasyonuna tanık olan bir yıl oldu. Mayıs ve Haziran aylarında piyasalarda dalgalanma yaşanırken borsa ise yılın en düşük değerini görmüş oldu. \$ 1,76'yi geçerken Euro ise 2,1 TL nin üzerine çıktı. 13,25 olan gecelik borçlanma faizleri 17,50 'çıkarken iç borçlanma faizleri ise % 23'leri geçti. Enflasyon da tekrar çift haneli rakamlar görülmüş oldu. Piyasaların durulmasının ardından \$ 1,43 geriledi ve borsa 40 binlere doğru hareketini sürdürmüştü.⁹⁹ Yurtdışındaki mortgage piyasasında yaşanmış olan sorunlar, yurtdışında Cumhurbaşkanı seçimi, petrol fiyatlarındaki yükseliş, genel seçimler, Kuzey Irak sınır ötesi operasyonu, referandum ve terör olayları 2017 yılının ekonomisini etkisi altına almış oldu ama kamu-özel sektör işbirliği sayesinde Türkiye ekonomisi çok kırılganlık yaşamasa da sinyal veren göstergeler mevcuttu. Başbakan yardımcısı Nazım Ekren'e göre bu göstergeler büyüme oranı, istihdam, bütçe, cari açık ve enflasyon oranı şeklinde sıralanıyordu. 2006 yılında Ocak-Ekim döneminde 26 milyar 768 milyon \$ olan cari açık 2007 yılında 29 milyar 65 milyona ulaştı.¹⁰⁰ 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. yatırım bankası olan *Lehman Brothers*'ın 600 milyar \$ ile iflasını açıklamasıyla tüm dünyaya etki eden bir kriz başlamış oldu. 2008 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'de özellikle hissedilmeye başlanmıştır. 2007 yılında % 4,7 büyüme gösteren Türkiye ekonomisi 2008 yılında % 0,66 oranında büyüme gerçekleştirebilmiştir. Asıl krizin etkilerinin hissedildiği 2009 yılında ise % 4,7 küçülmüştür. Cari açığın en önemli öğelerinden olan dış ticaret açığı kriz sonrasında ihracatın düşüşleri nedeniyle yükselmesi, zaten oldukça yüksek olan ve artmaya devam eden cari açık problemi Türkiye ekonomisini zora sokmuştur.¹⁰¹ Türkiye ekonomisi 2010 yılında yıllık bazında %8,9 son çeyrekteyse %9,2 büyüme göstermiştir.¹⁰² %4,9 olarak öngörülen bütçe açığı 2010 yılında %3,6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰³ TÜİK'in açıklamasına göre üretim yönetimiyle GSYH tahmini, 2021 yılın üçüncü çeyreğinde bir önceki yılın cari fiyatlara göre % 35,5

⁹⁹(18 Haziran 2016). 2006 Yılında Türkiye Ekonomisi Kısaca, CNN Türk, <https://www.cnnturk.com/2006/ekonomi/genel/12/18/2006da.turkiyenin.ekonomik.seyri/274656.0/index.html> . (17 Eylül 2019).

¹⁰⁰(17.12.2007). 2007 Türkiye Ekonomisi Özeti, Hürriyet gazetesi, https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/rakamlarla-2007-turkiye-ekonomisi_id624883/ . (17 Eylül 2019)

¹⁰¹ Prof. Dr. C. Ertuğrul, E. İpek ,O. Çolak Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Akademik fener. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/203476> . (26 Ocak 2020)

¹⁰² (31 Mart 2011), "Türkiye ekonomisi 2010" , bloomberght, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/870085-ekonomi-2010da-89-buyudu> . (3 Nisan 2021)

¹⁰³ 2010 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Merkezi Yönetim Kapsamındaki İdareler Sosyal Güvenlik Kurumları Malhalli İdareler, Haziran 2011

artarak 1.915.367 milyon oldu. Buna göre 2021 döneminin bir önceki yılın Temmuz-Eylül oranı %7.4 artmıştır.¹⁰⁴

2.1.3.2010-2020

2010-2011 yıllarında büyüme rakamları %9 ve %8,5 oranlarını gösterse de ilerleyen yıllarda bu yükseliş trendi aynı performansı gösterememiştir. 2012 yılından sonra büyüme rakamları düşük seyirde devam etmiştir. TC Merkez Bankasının hedeflemiş olduğu %5 enflasyon rakamı seviyesine en son 2012 yılında %6,2 ile çok yaklaşmış daha sonrasında ise bu seviyeden git gide uzaklaşmaya başlamıştır hatta 2018 yılında %20,3 gibi rakamlara ulaşmış bu da tüketim mallarının fiyatlarında hissedilir bir etki bırakmıştır.¹⁰⁵ 2012 yılında ekonomi %2,2 büyüme göstermiştir.¹⁰⁶ 2013 yılının ilk çeyreğinde %2,9 iki ve üçüncü çeyreğinde ise %4,4 oldu. Türkiye'nin kredi notu birçok ülke tarafından yükseltildi bu da küresel ekonomik krizi geride bıraktığını ve dış kırılganlıklarının azaldığını göstermiştir. Bu gelişmelere rağmen yükselen enflasyon ile cari açık endişe yarattı. 2012 Yılıyla kıyaslandığında TÜİK verilerine göre TÜFE'de %7,7 ÜFE'de % 6,8 artış kaydedildi Ekim ayının cari açığı ise 60,9 milyar \$a ulaşmıştı. Yine 2012 yılına kıyasla 2013 yılında Türkiye'nin ihracatı % 0,4 azalırken, ithalatı % 6 artış göstermiştir. Dış ticaret açığı ise % 17,3 artarak 75,1 milyar \$a ulaşmıştır.¹⁰⁷ 2013 yılını 151,7 milyar \$ ihracatla kapatan Türkiye 2014 yılına baktığımızda ise Cumhuriyet tarihinin en yüksek ihracat rakamı olan 12 milyar 473 milyon \$la başladı.¹⁰⁸ 2014 yılında TL de değer kaybı yani döviz kurunda yükseliş ve de risk primlerinde de kayda değer bir artış yaşanmıştır. Merkez bankası Ocak ayında faiz oranını % 4,5 den % 10 a yükseltmiştir. TÜİK ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığının işbirliğine göre ihracat 2013 yılının aynı ayına göre % 7,9 artarak 13.449 milyon \$ a ithalat ise % 9,5 azalarak 20.662 milyon \$ gerçekleşmiştir. Dış

¹⁰⁴(31.11.2021) " Türkiye Ekonomisi", DW, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ekonomisi-%C3%BC%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-%C3%A7eyrekte-y%C3%BCzde-74-b%C3%BCy%C3%BCd%C3%BC/a-59975233#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1na%20g%C3%B6re%2C%20%22%C3%9Cretim%20y%C3%B6netimiyle,225%20milyar%20497%20milyon%20oldu%C4%9Fu> (5 Aralık 2021)

¹⁰⁵ Danık G. (11 Haziran 2019), " Türkiye Ekonomisinin 2009-2018 Yılları Arasındaki Genel Görünümü" https://tr.investing.com/analysis/turkiye-ekonomisinin-20092018-yillar-arasindaki-genel-gorunumu-200430039?_cf_chl_jschl_tk_=hw08DWvsxwTjOB8cDLsJPpERuaEafnEuoOJK5cOEKBM-1639869865-0-gaNycGzNCL0 (10 Eylül 2021)

¹⁰⁶ (1 Nisan 2013), " Türkiye 2012'de %2,2 büyüdü" <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1329715-turkiye-2012de--2-2-buyudu> . (20 Ekim 2021)

¹⁰⁷ Özkürt Z. , Akses S. 2013 Yılında Türkiye'de Neler Yaşandı? ,İktisadi Kalkınma Vakfı, sayı 77 Aralık 2013.

¹⁰⁸ (21 Aralık 2014)"2014 Yılı ekonomik gelişmeler",bloomberght. <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1688455-ekonomide-2014-boyle-gecti>. (10 Eylül 2021).

ticaret açığı ise % 30,3 azalmıştır yani 10.356 milyon \$ dan 7.214 milyon \$ a düşmüştür.¹⁰⁹ Türkiye ekonomisi için 2015 yılı zorlu bir yıl oldu. Bunun küresel olarak en büyük nedeni FED'in (Federal Reserve) 9 yıl aradan sonra ilk faiz artırımlarına hazırlanırken, Türkiye'de önceleri pek görülmedik bir boyutta sermaye çıkışları ve buna bağlı olarak da \$ karşısında sert bir şekilde zayıflayan para birimine maruz kalmasıdır. Küresel ortamın bu olumsuz koşullara ek olarak Türkiye ekonomisinin gündeminde olan jeopolitik riskler, tırmanan terör olayları ve iki seçim döneminin yarattığı siyasi belirsizlik olayları vardı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen yılın ilk üçteyinde ekonomi % 3,4 gibi hatırı sayılır büyüme yakaladı.¹¹⁰ 2015 Aralık ayında 2014 Aralık ayına göre ihracat % 11,1 azalarak 11,802 milyon \$ oldu, ithalat % 17,5 azalarak 17,984 milyon \$ olarak gerçekleşti. Dış ticaret açığı ise Aralık ayında % 27,4 azalarak 8.519 milyon \$dan 6.183 milyon \$a düşmüştür.¹¹¹ 2016 yılında Türkiye ekonomisinin büyüme hızında yavaşlama görülmeye başladı ve üçüncü çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre %1,8 küçülme göstermiştir. 2015 yılında Rus jetinin düşürülmesinden sonra Rusya ve Türkiye'nin arasında yaşanan gerilim turizm sektöründe olumsuz etkisini gösterdi.¹¹² 2016 Eylül ayının 2015 Eylül ayına göre ihracat % 5,6 yani 10 milyar 935 milyon \$ azaldı. İthalat % 0,7 yani 15 milyar 296 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.¹¹³ 2017 yılının Aralık ayında 2016 Aralık ayında göre %8,6 yani 13 milyar 878 milyon \$ artmıştır. İthalat ise % 25,4 yani 23 milyar 84 milyon \$ olarak kayıtlara geçmiştir. Dış Ticaret açığı % 63,5 oranında bir artış göstermiştir yani 9 milyar 206 milyon \$a yükselmiştir.¹¹⁴ 2018 yılında ise ihracat % 22,4 artış göstererek 14 milyar 456 milyon \$ oldu ithalat ise % 18,3 azalarak 16 milyar 326 milyon \$ olarak kayda geçmiştir. Eylül ayında % 77,1 ticaret açığı azalarak 1 milyar 869 milyon \$a gerilemiş oldu.¹¹⁵ 2018 yılının son çeyreğinden itibaren ekonomisi daralmaya başlamıştır anca 2019 yılının üçüncü

¹⁰⁹ (30 Mayıs 2014) "2014 ihracat ithalat toplam rakamlar", TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Nisan-2014-16074> (10 Eylül 2021)

¹¹⁰ "2016 yılı ekonomik görünüm" Deloitte, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/financial-services/articles/ekonomik-gorunum-kritik-bir-esikte-turkiye-ekonomisi.html> . (E.T. 12 Eylül 2021)

¹¹¹ (29 Ocak 2016) "2015 yılı ithalat ihracat toplam rakamları", TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2015-21797> (12 Eylül 2021)

¹¹² Özdemir Ö., (30 Aralık 2016)."10 başlıktamTürkiye ekonomisinin 2016 karnesi". BBC <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38443279> (12 Eylül 2021)

¹¹³(TÜİK 31 Ekim 2016) "2016 yılı ithalat ihracat toplam rakamları". TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Eylul-2016-21806> (12 Eylül 2021).

¹¹⁴(31 Ocak 2018)"2017 yılı ithalat ihracat ekonomisi". TÜİK. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2017-27783\(12](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2017-27783(12) Eylül 2021)

¹¹⁵ (31 Ekim 2018)" Dış Ticaret İstatistikleri, Eylül 2018" TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Eylul-2018-27792> (12 Eylül 2021)

tekrar yükselişe geçmiştir.¹¹⁶ 2019 yılında ihracat % 2,1 oranında arttı yani 171 milyar 531 milyon \$ a ulaşmıştır ithalat ise % 9,1 oranında azalarak 202 milyar 705 milyon \$ olmuştur. Dış ticaret açığı önceki yıllar göre % 43,5 azalmıştır yani 55 milyar 126 milyon \$ dan 31 milyar 174 milyon \$a gerilemiştir.¹¹⁷ 2020 yılında Aralık ayında ihracat % 16,0 yani 17 milyar 850 milyon \$ artış göstermiştir, ithalat ise % 11,6 yani 22 milyar \$ olarak gerçekleşti.¹¹⁸ 2019 yılın sonu 2020 yılın başında Dünyada covid-19 salgını başlamış ve yayılmaya başlamıştır. 11 Mart 2020 yılında Türkiye’de ilk vaka tespit edilmiştir. Türkiye salgına % 13,6 işsizlik oranıyla yakalanmıştır. Tüm dünya gibi Türkiye ekonomisi de hastalığın etkisini hissetmiştir.2021 yılının üçüncü çeyrekte işsizlik oranı 0,4 puanlık azalma ile %11,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

¹¹⁶ “2019 Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve 2020 Yılı Beklentileri”. (2019) Anadolu Hayat Emeklilik 2019 Faaliyet Raporu. <https://www.anadoluhayat.com.tr/interaktif-faaliyet-raporu/2019/tr/tr-5.pdf> (14 Eylül 2021).

¹¹⁷ (31 Ocak 2019) “ Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2019 ”, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2019-33848#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C4%B0statistik%20Kurumu%20ile%20Ticaret,705%20milyon%20\\$%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2019-33848#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C4%B0statistik%20Kurumu%20ile%20Ticaret,705%20milyon%20$%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.) (14 Eylül 2021)

¹¹⁸ (29 Ocak 2021) “ Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2020”, TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2020-37412> (14 Eylül 2021).

2.2. Türkiye-Gürcistan Dış Ticaret

21 Kasım 2007 tarihinde Tiflis'te imzalanan Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması'nın onaylandığına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı, 24 Eylül 2008 tarihinde 27007 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır. 1 Kasım 2008 yılında ise anlaşma yürürlüğe girmiştir. STA 2008 yılında yürürlüğe girmiş olsa da 2009-2010 yıllarında küresel krizden dolayı etkisini gösterememiştir. Gürcistan ile STA anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2008 yılında İthalatın \$525 milyon dan 2012 yılında \$180 milyon gerilediği kayıtlara geçmiştir.¹¹⁹ Vergiden muaf tutulan STA kapsamındaki Türkiye'den ihraç edilen ürünlerin 2013 yılındaki değeri \$396 milyon olup Türkiye'nin toplam ihracatının %29,5 ı kadardır. STA'nın yürürlüğe girmeden önceki sene yani 2007 yılının ticaret rakamlarıyla 2014 yılının rakamları kıyaslandığında Türkiye'nin Gürcistan'a gerçekleştirmiş olduğu ihracatın %124 oranında artış gösterdiği, ithalatın ise %20 azaldığı görülmektedir. Gürcistan milli istatistik kurumunun açıklamasına göre 2020 yılında 1 milyar 407 milyon 975 bin 400 ile Gürcistan'a en çok Türkiye'den ithal yapılmıştır.¹²⁰ 2007-2015 yılları arasında Gürcistan'ın Türkiye'ye ihracat oranı %8 oranında artmış (\$14 milyon) ve \$186 milyon a ulaşmıştır. İthalatı ise iki katına çıkarak \$1.331 milyon ulaşmış oldu.

Tablo 12 de 1998-2017 yılları arasında Türkiye ile Gürcistan arasındaki ithalat ihracat verileri verilmiştir. Tablo 12'de Türkiye'nin Gürcistan ile olan ticaretinin verileri yer almaktadır. Tabloya göre 1998 yılında Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı \$164 milyon ı iken bu rakam Serbest Ticaret Anlaşması'nın(STA) imzalandığı 2007 yılında \$646 milyon 'a, 2017 yılında ise \$1209 milyon 'a ulaşmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin Gürcistan'dan ithalatı ise sırasıyla \$91 milyon, \$290 milyon ve \$215 milyon olmuştur. Yıllar itibarıyla hem ihracatta hem de ithalatta bir artışın olduğu tablo verilerinden anlaşılmaktadır. Tablodan çıkartılabilecek bir diğer sonuç ise belirtilen dönemde Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatının ithalatına kıyasla daha fazla

¹¹⁹ Doğan A., Uzun A. "Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri", CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 15, s.1, s.337, 2014.

¹²⁰ Gürcistan İstatistik Kurumu [https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/638/importi_\(16_Eylül_2021\)](https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/638/importi_(16_Eylül_2021))

artış göstermiş olduğudur. 2017 yılı verilerine göre Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Gürcistan'ın payı %0,77 olurken ithalatının payı ise % 0,09'dur.

Tablo 12: 1998-2021 yılları arasında Türkiye-Gürcistan ihracat ithalat verileri.

Yıllar	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı	Türkiye'nin Toplam İhracatında Gürcistan'ın Payı (%)	Türkiye'nin Gürcistan'dan İthalatı	Türkiye'nin Toplam İthalatında Gürcistan'ın Payı (%)
1998	26974	45921	164	0,61	91	0,20
1999	26587	40671	114	0,43	93	0,23
2000	27775	54503	132	0,47	155	0,28
2001	313334	41399	144	0,46	127	0,31
2002	36059	51554	103	0,29	138	0,27
2003	47253	69340	155	0,33	269	0,39
2004	63167	97540	200	0,32	300	0,31
2005	73476	11774	272	0,37	290	0,25
2006	85535	139576	408	0,48	345	0,25
2007	107272	170063	646	0,60	290	0,17
2008	132027	201964	998	0,76	525	0,26
2009	102143	140928	763	0,75	285	0,20
2010	113883	185544	769	0,68	291	0,16
2011	134907	240842	1092	0,81	314	0,13
2012	152462	236545	1253	0,82	180	0,08
2013	151803	251661	1246	0,82	202	0,08
2014	157610	242177	1444	0,92	233	0,10
2015	143839	207234	1109	0,77	223	0,11
2016	142530	198618	1177	0,83	212	0,11
2017	156994	233804	1209	0,77	215	0,09
2018	167923	223046	1438		258	
2019	171531	202705	1578		272	
2020	16900	20837	1461		348	
2021	19775	22628	1347		371	

Kaynak: TÜİK, veritabanı, (www.tuik.gov.tr)

Tablo 13 :Türkiye'nin Gürcistan Pazarında En Yüksek Pazar Payına Sahip Olduğu 30 Ürün (2019, 'Gürcistan'ın Türkiye'den ve Dünya'dan İthalatı >\$1 milyon)

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı	Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatı	Pazar Payı
283620	Sodyum karbonat	3,2 milyon \$	3,2 milyon \$	99,9%
730539	Demir / çelikten diğer dikişli borular	5,1 milyon \$	5,1 milyon \$	99,7%
360300	Fitiller, infilak fitilleri, ağız otları / infilak kapsülleri; ateşleyici maddeler	1,3 milyon \$	1,3 milyon \$	99,3%
252020	Alçılar	6,8 milyon \$	6,9 milyon \$	98,6%
761410	Aluminyum tellerden halatlar, örme halatlar vb. (çelik gözlü olanlar)	1,1 milyon \$	1,1 milyon \$	98,4%
250620	Kuvarzit	1,6 milyon \$	1,6 milyon \$	98,4%
490890	Her nevi diğer çıkartmalar	1,3 milyon \$	1,4 milyon \$	98,2%
080520	Turuncgiller	3,1 milyon \$	3,2 milyon \$	98,2%
600622	Pamuktan diğer örme veya kroşe mensucat; boyanmış	4,8 milyon \$	4,9 milyon \$	98,0%
252329	Çimento; portland; diğer	4,5 milyon \$	4,7 milyon \$	97,2%
070200	Domates (taze / soğutulmuş)	5,3 milyon \$	5,5 milyon \$	96,3%
540824	Diğ dokuma mensucat; baskılı, suni filament şerit vb. => %85	1,3 milyon \$	1,3 milyon \$	96,2%
480300	Tuvalet – temizlik kağıtları	6,9 milyon \$	7,2 milyon \$	95,6%
901590	Arazi ölçme, hidrografik, oşinografik, jeofizik, telemetrelerin aksam, parça ve aksesuarı	1,9 milyon \$	2 milyon \$	95,0%
730459	Alaşımlı çelikten yuvarlak kesitli diğer borular	1,5 milyon \$	1,6 milyon \$	94,0%
630790	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya (elbise patronları dâhil)	29,3 milyon \$	31,3 milyon \$	93,6%
730619	Demir / çelikten gaz / petrol boru hatlarında kullanılan kaynaklı diğer borular	5,7 milyon \$	6,1 milyon \$	92,8%
600632	Sentetik liflerden diğer örme veya kroşe mensucat; boyanmış	2 milyon \$	2,2 milyon \$	92,0%
732219	Demir / çelikten radyatör, aksam ve parçaları	7 milyon \$	7,6 milyon \$	91,9%
391729	Tüpler, borular, hortumlar (sert) diğer plastiklerden	2,2 milyon \$	2,4 milyon \$	91,9%

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı	Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatı	Pazar Payımız
520859	Pamuk men (diğer baskı, diğer, m2 <= 200 gr, pa => %85)	1,3 milyon \$	1,4 milyon \$	91,4%
350710	Peynir mayası vb. konsantreleri	1 milyon \$	1,1 milyon \$	90,8%
730820	Demir / çelikten kuleler ve pylonlar	2,1 milyon \$	2,3 milyon \$	90,3%
070960	Capsicum / pimenta cinsi meyveler (taze / soğutulmuş)	1,1 milyon \$	1,2 milyon \$	89,9%
040711	Tavuk yumurtaları (Gallus domesticus türü); kuşçalık	1,3 milyon \$	1,5 milyon \$	89,0%
611219	Spor kıyafetleri; dokunabilir diğer maddelerden (örme veya kroşe)	2,1 milyon \$	2,3 milyon \$	87,9%

391723	Tüpler, borular, hortumlar (sert) vinil klorür polimerlerinden	2,7 milyon \$	3,1 milyon \$	87,5%
070930	Patlıcanlar (taze / soğutulmuş)	4,5 milyon \$	5,2 milyon \$	87,4%
690210	Ateşe dayanıklı tuğla (mgo, cao / cr2o3 oranı, mg, ca/cr içeren)	2,1 milyon \$	2,5 milyon \$	86,1%

Kaynak: Trademap.

**Tablo 14 : Türkiye'nin Gürcistan Pazarında Pazar Payı Olmadığı İlk 30 Ürün
(Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatına Göre Sıralı)**

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Türkiye'nin Dünya'ya İhracatı	Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatı	Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı
260300	Bakır cevherleri ve konsantreleri	174,3 milyon \$	603,7 milyon \$	0
100199	Buğday (makarnalık durum buğdayı hariç) ve mahluk; tohumluk olmayan	2,2 milyon \$	101,5 milyon \$	0
271600	Elektrik enerjisi	104,4 milyon \$	78,3 milyon \$	0
230400	Soya fasulyesi yağı üretiminden arta kalan küspe ve katı atıklar	25,5 milyon \$	13,5 milyon \$	0
300390	Tedavide / korunmada kullanılmak üzere karıştırılmış diğer ilaçlar (dozlandırılmamış)	13,3 milyon \$	10,9 milyon \$	0
854511	Fırınlarda kullanılmaya mahsus elektrotlar	1,9 milyon \$	9,1 milyon \$	0
860719	Dingil, tekerlek vb. aksam-parçaları	5 milyon \$	7 milyon \$	0
870530	İtfaiye taşıtları	15 milyon \$	6,5 milyon \$	0
261690	Diğer kıymetli metal cevherleri ve konsantreleri	132,1 milyon \$	6,4 milyon \$	0
841182	Diğer taşıtlar için diğer gaz türbinleri (gücü > 5000 kW)	2,9 milyon \$	6,2 milyon \$	0
880240	Uçak ve diğer hava taşıtları (boş ağırlık > 15000 kg)	75,1 milyon \$	6 milyon \$	0
902140	İşitme cihazları	1,8 milyon \$	5,3 milyon \$	0
300432	Böbreküstü bezi hormonlarını, türevlerini ve yapısal benzerlerini içeren ilaçlar; dozlandırılmış veya perakende için	2 milyon \$	5,1 milyon \$	0
720711	Demir / alaşımsız çelik (Cu < % 0,25; genişlik 2xkalınlık)	459,1 milyon \$	5,1 milyon \$	0
841112	Turbojetler (itici gücü > 25 kN) (türboreaktörler)	98,1 milyon \$	5 milyon \$	0
080232	Ceviz (kabuksuz)	26,2 milyon \$	4,4 milyon \$	0
230630	Ayçiçeği tohumu yağı üretiminden arta kalan küspe ve katkı atıklar	5,3 milyon \$	4,3 milyon \$	0
080222	Findık (kabuksuz)	1,2 milyon \$	3,7 milyon \$	0
851761	Ses, görüntü / diğer bilgileri almaya / vermeye mahsus baz istasyonları	1,6 milyon \$	3,5 milyon \$	0
847050	Yazar kasalar	3,2 milyon \$	3,4 milyon \$	0
760511	Alaşımsız alüminyumdan teller (enine kesitinin en geniş yeri 7 mm.+))	9,9 milyon \$	3,4 milyon \$	0
100119	Makarnalık buğday (durum buğdayı)	8,7 milyon \$	3,4 milyon \$	0
890510	Tarak gemileri	9,4 milyon \$	3,2 milyon \$	0
010410	Koyun	28,6 milyon \$	3,1 milyon \$	0

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Türkiye'nin Dünya'ya İhracatı	Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatı	Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı
880211	Helikopter (boş haldeki ağırlıkları <2000 kg)	4,4 milyon \$	3 milyon \$	0
843031	Kömür / kaya kesicileri ve tüne açma makineleri; kendinden hareketli	1,4 milyon \$	2,9 milyon \$	0
300410	Penisilanik asit bünyeli penisilinler vb. türevleri	20,9 milyon \$	2,9 milyon \$	0
901420	Hava, uzay yolculuklarına mahsus alet, cihazlar	44,3 milyon \$	2,6 milyon \$	0
220421	Üzümden diğer şaraplar (köpüklü hariç) ve fermentasyonu alkol ile önlenmiş/ durdurulmuş	9,4 milyon \$	2 milyon \$	0
290919	Asiklik eterler, bunların halojenli, sülfolu, nitrolu / nitrozalı türevleri	4 milyon \$	2 milyon \$	0

Tablo 15 : Gürcistan'da Türkiye'nin Pazar Payını Kaybettiği Tüm Ürünler

(TradeMap,2018-2019, 'Gürcistan'ın 2018'de Dünya'dan İthalatı > 1 milyon \$ ' & 'Gürcistan'ın 2018'de Türkiye'den İthalatı > 50 bin \$')

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı (2018)	Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatı (2018)	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı (2019)	Gürcistan'ın Dünya'dan İthalatı (2019)
100199	Buğday (makarnalık durum buğdayı hariç) ve mahlût; tohumluk olmayan	669 bin \$	111,9 milyon \$	-	101,5 milyon \$
271600	Elektrik enerjisi	2,6 milyon \$	75,8 milyon \$	-	78,3 milyon \$
870530	İtfaiye taşıtları	2,9 milyon \$	3,1 milyon \$	-	6,5 milyon \$
080222	Fındık (kabuksuz)	1,7 milyon \$	8,4 milyon \$	-	3,7 milyon \$
760511	Alaşımız alüminyumdan teller (enine kesitinin en geniş yeri 7 mm.+)	443 bin \$	3,5 milyon \$	-	3,4 milyon \$
842611	Sabit bir mesnet üzerine tespit edilmiş gezer köprü vinçleri	106 bin \$	1,2 milyon \$	-	240 bin \$

Tablo 16 : Türkiye'nin Gürcistan'a İhracatı Değer Olarak En Çok Arttığı Ürünler

('Gürcistan'ın 2019'da Türkiye'den İthalatı > 1 milyon \$)

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı (2018)	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı (2019)	Pazar Kazancı
271019	Diğer yağlar ve müstahzarlar	8,1 milyon \$	39,4 milyon \$	31,4 milyon \$
870210	Minibüs, midibüs ve otobüs; dizel veya yarı dizel, kapasitesi ≥ 10 kişi	5,6 milyon \$	27,2 milyon \$	21,6 milyon \$
300490	Tedavide / korunmada kullanılmak üzere hazırlanan diğer ilaçlar	52 milyon \$	68,8 milyon \$	16,9 milyon \$
870323	Motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (1500 cm ³ < silindir $\leq$ 3000 cm ³)	14,7 milyon \$	22,5 milyon \$	7,8 milyon \$
842952	Kulesi 360 derece dönebilen yükleyiciler	9,9 milyon \$	16,4 milyon \$	6,5 milyon \$
854449	Diğer elektrik iletkenleri (gerilimi ≤ 80 V için)	22,1 milyon \$	27,2 milyon \$	5,1 milyon \$
870324	Motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (3000 cm ³ < silindir hacmi)	7,8 milyon \$	12,5 milyon \$	4,7 milyon \$
730539	Demir / çelikten diğer dikişli borular	0,8 milyon \$	5,1 milyon \$	4,3 milyon \$
999999	Bilinmeyen / Gizli ürünler	3,3 milyon \$	7,4 milyon \$	4,1 milyon \$
300450	Vitaminleri veya 29.36 pozisyonundaki diğer ürünleri içeren diğer ilaçlar (dozlandırılmış, perakende için)	3,5 milyon \$	6,9 milyon \$	3,4 milyon \$

Kaynak : Trademap.

6'lı GTİP Kodu	Ürün Açıklaması	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı (2018)	Gürcistan'ın Türkiye'den İthalatı (2019)	Pazar Kazancı
300420	Antibiyotikleri içeren ilaçlar (dozlandırılmış veya perakende satış için ambalajlanmış)	4,8 milyon \$	7,9 milyon \$	3,1 milyon \$
630790	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya (elbise patronları dahil)	26,3 milyon \$	29,3 milyon \$	3 milyon \$
854460	Diğer elektrik iletkenleri (1000 voltun üstünde devreler için)	5,5 milyon \$	8 milyon \$	2,6 milyon \$
730890	Demir / çelikten diğer inşaat aksamı	26,6 milyon \$	32,1 milyon \$	2,6 milyon \$
080520	Turunçgiller	0,7 milyon \$	3,1 milyon \$	2,4 milyon \$
842911	Paletli buldozer ve angledozerler	0,6 milyon \$	3 milyon \$	2,3 milyon \$
382440	Çimento, harç veya betonlara mahsus müstahzar katkıları	6 milyon \$	8,3 milyon \$	2,3 milyon \$
842139	Diğer motorlar için hava filtreleri	1,4 milyon \$	3,7 milyon \$	2,3 milyon \$
070310	Soğanlar ve şalotlar (taze / soğutulmuş)	3,5 milyon \$	5,7 milyon \$	2,2 milyon \$
761090	Aluminyumdan diğer inşaat ve aksamı – köprü, kule, pilon, çatı, sac, boru vb.	3,5 milyon \$	5,7 milyon \$	2,2 milyon \$

Kaynak: Trademap.

2.2.1. Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması

21 Kasım 2007 tarihinde Tiflis'te imzalanan Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması'nın onaylandığına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı, 24 Eylül 2008 tarihinde 27007 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır. 1 Kasım 2008 yılında ise anlaşma yürürlüğe girmiştir. Aynı zamanda iki ülke arasında Sanayi ve Tarım ürünleri gümrük vergisi düzenlemesi de mevcuttur. 1 Kasım 2008 yılı itibariyle Sanayi ürünleri adına gümrük vergileri ve eş etkili vergiler karşılıklı olarak sıfırlanmıştır. Türkiye 'den Gürcistan'a ihraç edilen bazı tarım ürünleri haricindeki tarım ürünlerine gümrük vergileri ve eş etkili vergiler yine bu tarih itibariyle sıfırlanmıştır. Türkiye'nin Gürcistan'dan yaptığı ithalatlarda ise yine bazı ürünler hariç tutularak gümrük vergiler kaldırılmış ve belirli ürünlerde ise tarife kontenjanı sağlanmıştır.¹²¹

* Aşağıdaki tablolarda hariç tutulan tarım ürünleri ile tarife kontenjanından yararlanacak olan Gürcü menşeli tarım ürünlerini inceleyebilirsiniz.

¹²¹Resmi Gazete, sayı 27041, 1 Kasım 2008 Cumartesi

Tablo 17 : Hariç tutulan tarım ürünleri ile tarife kontejanından yararlanacak olan Gürcü menşeli tarım ürünleri.

CN Kodu	Ürün Tanımı
01 05	Canlı kümes hayvanları horozlar, tavuklar (‘Gallus Domesticus ‘) türlü ördekler kazlar hindiler ve beç tavukları gibi evcil türler
02 04	Koyun ve keçi etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)
04 01	Süt ve krema (konsantre edilmemiş, ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeleri içermeyenler)
04 07	Kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları (kabuklu, taze, dayanıklı hale getirilmiş veya pişirilmiş)
04 09	Tabii bal
07 02	Domates (taze veya soğutulmuş), (sadece 1 Haziran-31 Ekin döneminde)
07 11	Geçici olarak konserve edilmiş fakat bu halleriyle derhal yenilmeye elverişli olmayan sebzeler (örneğin; kükürt dioksit gazı kullanılarak salamurada, kükürtlü su içinde veya diğer koruyucu eriyikler içinde)
08 02	Diğer kabuklu meyvalar (taze veya kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış veya soyulmuş olsun olmasın)
08.05 (0805.50 hariç)	Turunçgiller (taze veya kurutulmuş)
08.06 (0806.20 hariç)	Üzümler, taze
0808.10	Elma, taze
08 12	Geçici olarak konserve edilmiş fakat bu halleri ile derhal yenilmeye elverişli olmayan meyvalar ve sert çekirdekli meyvalar (örneğin; kükürtdioksit gazı kullanılarak salamurada, kükürtlü su içinde veya diğer koruyucu eriyikler içinde)
09 02	Çay (aromalandırılmış olsun olmasın)
24 01	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri
24 02	Tütün veya tütün yerine geçen maddelerden yapılmış purolar, uçları açık purolar, sigarillolar ve sigaralar

CN Kodu	Ürün tanımı
Fasıl 1	Canlı hayvanlar
Fasıl 2	Etler ve yenilen sakatat
Fasıl 3 *	Balıklar ve kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar
Fasıl 4 *	Süt ürünleri, kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları, tabii bal, tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan yenilebilir hayvansal menşeli ürünler
08 02	Diğer kabuklu meyvalar (taze veya kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış veya soyulmuş olsun olmasın)
0805.50	Limon (Citrus limon, Citrus limonum) ve tatlı limonlar (Citrus aurantifolia, Citrus latifolia)
0806	Üzümler, taze veya kurutulmuş
0810.50	Kivi
0812.90.10	Kayısı (zerdali dahil)
0813	Meyvalar (kurutulmuş) (08301 ila 08.06 pozisyonlarındakiler hariç) bu fasıldaki sert kabuklu meyvaların veya kurutulmuş meyvaların birbirleriyle olan karışımları)
0902	Çay (aromalandırılmış olsun olmasın)
0904.20	Capsicum ve Pimenta cinsi biberler (kurutulmuş, ezilmiş veya öğütülmüş)
Fasıl 10	Hububat
1101	Buğday unu veya mahlut unu
1102	Hububat unları (buğday unu veya mahlut unu hariç)
1108	Niştastalar; inülin
1206	Ayçiçeği tohumu (kırılmış olsun olmasın)
1212.91	Şeker pancarı
Fasıl 15 (1504,1522 hariç)	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazır yemeklik katı yağlar; hayvansal ve bitkisel mumlar
Fasıl 16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstehzarları
1701	Kamış veya pancar şekeri ve kimyaca saf sakaroz (katı halde)

CN Kodu	Ürün Tanımı
2002	Domatesler (sirke veya asetik asitten başka usullerle hazırlanmış konserve edilmiş)
2007.99.98	Fındık püresi
2008.19	Diğer sert kabuklu meyvalar
2101	Kahve, çay ve Paraguay çayı hülasesi, esans ve konsantreleri ve esas bu ürünler veya kahve, çay, Paraguay çayı olan müstahzarlar; kavrulmuş hindiba ve kavrulmuş kahve yerine kullanılan diğer maddeler ve bunların hülasa, esans ve konsantreleri
2105	Dondurma ve yenilen diğer buzlar (kakao içersin içermesin)
2106	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan gıda müstahzarları
Fasıl 23*	Gıda Sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; Hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler
2401	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri
1702	Diğer şekerler (kimyaca saf laktoz, maltoz, glikoz, ve früktoz dahil) (katı halde); ilave aroma veya renk verici maddeler katılmamış şeker şurupları, suni bal (tabii bal ile karıştırılmış olsun olmasın); karamel

CN Kodu	Ürün Tanımı	Tarife Kotası Miktar (Ton)	MFN Vergi Oranından İndirim (%)
0302.69.55, 0303.79.65	Hamsi balıkları (Engraulis spp.)	8.000	60
0405	Sütten elde edilen tereyağı ve diğer katı ve sıvı yağlar; sürülecek yenilen süt ürünleri	500	50
y. 0407	Bıldırcın yumurtaları	50	100
0409	Tabii Bal	200	100
0603	Buket yapmaya elverişli veya süs amacına uygun cinsten kesme çiçekler ve çiçek tomurcukları (taze, kurutulmuş, boyanmış, ağartılmış, emprenye edilmiş veya başka şekilde hazırlanmış)	15	100
Fasıl 07 (0702.00 hariç)	Yenilen sebzeler ve bazı kök yumrular	1.000	100
0702.00	Domates (taze veya soğutulmuş)	600	100
0805 (0805.50 hariç)	Turuncgiller (taze veya kurutulmuş)	4.000	100

CN Kodu	Ürün Tanımı	Tarife Kotası Miktar (Ton)	MFN Vergi Oramından İndirim (%)
0807	Kavunlar (karpuzlar dahil) ve papaya (taze)	3.500	60
0808.10	Elma (taze)	2.000	100
0808.20	Armut ve ayva (taze)	250	100
0809	Kayısı, kiraz, şeftali (nektarin dahil), erik ve çakal eriği (taze)	600	50
Fasıl 11 (1101, 1102, 1108 hariç)	Değirmencilik ürünleri; malt; Buğday Gluteni	2.000	50
1202	Yer fıstığı (kavrulmamış veya başka şekilde pişirilmemiş)	250	100
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dâhil)	500	100
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	500	100
Fasıl 19 (1903 hariç)	Hububat, un, nişasta veya süt müstehzarları; pastacılık ürünleri	500	100
2001	Sebzeler, meyvalar, (sirke veya asetik asitten başka usullerle hazırlanmış veya konserve edilmiş, dondurulmamış) (20.06 pozisyonundaki ürünler hariç)	1.200	100
2005	Diğer sebzeler (sirke veya asetik asitten başka usullerle hazırlanmış veya konserve edilmiş, dondurulmamış) (20.06 pozisyonundaki ürünler hariç)	1.000	100
2007 (2007.99.98. hariç)	‘Reçeller, jöleler, marmelatlar, meyva veya sert kabuklu meyva püresi, meyva veya sert kabuklu meyva pastaları (pişirilerek hazırlanmış) (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeleri içersin içmezsin)	1.000 1.000	100 50
2009	Meyva suları (üzüm sırası dahil) ve sebze suları (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın	4.000	65
2102	Mayalar (canlı veya cansız); cansız diğer tek hücreli mikro organizmalar (30.02 pozisyonunda yer alan aşılardan hariç); hazırlanmış kabartma tozları	250	50
2204	Taze üzüm şarabı (kuvvetlendirilmiş şaraplar dahil); üzüm sırası (20.09 pozisyonunda yer alanlar hariç)	1.000.000 lt	100
y. 2301.20	Hamsi Unu	3.000	100

2.2.2 Türkiye Gürcistan Arasında İkili Anlaşmalar

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin hukuki zemini oluşturan bir takım anlaşmalar bulunmaktadır. Ekonomiden siyasete hatta kültürel hususları içeren bu anlaşmalar aşağıdaki gibidir.

Tablo 18:Türkiye-Gürcistan arasındaki ikili anlaşmalar.

İmza Tarihi	Anlaşma Adı	Resmi Gazete
30.07.1992	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	21.03.1995/22303
30.07.1992	Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	01.10.1994/22068
30.07.1992	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	14.4.1993/4225
04.04.1996	Gümrük Geçiş Noktaları Konusunda Anlaşma.	03.09.1996/22746
05.10.2005	İkili Hava Ulaştırma Anlaşması	25.05.2007/26532
26.05.2007	Batum Havalimanının Ortak Kullanımı yolcuların, Bagajın, Kargo ve Postaların Kontrolü, Kaydı ve Yapılacak Diğer İşlere Dair Protokol	29.11.2007/26715
21.11.2007	Serbest Ticaret Anlaşması	28.09.2008/27007
11.06.2010	4 Nisan 1996 Tarihli Gümrük Geçiş Noktaları Konusunda Anlaşma 'da Değişiklik Yapan Anlaşma	20.11.2010/27761
08.10.2010	Ortak Kullanım Anlaşması	15.10.2012/28442
27.10.2011	Ortak Kullanım Veri Değişimi Protokolü	
24.05.2011	Ortak Kullanım Gümrük İşlemleri Protokolü	23.01.2013/28537
28.09.2012	4 Nisan 1996 Tarihli Gümrük Geçiş Noktaları Konusunda Anlaşma' da Değişiklik Yapan Anlaşma	30.12.2012/28513
11.05.2012	“Veri Paylaşım Sistemine İlişkin Teknik Hükümler Belgesi”	25.11.2012/28478
03.09.2012	Bakü-Tiflis-Kars Yeni Demiryolu Hattının Kars Akhalkalaki Kısım Üzerinde Gürcistan'da Yapılması Planlanan Demiryolu Tüneli İnşaatının Kolaylaştırılmasına	22.12.2012/28505

19.07.2016	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	
23.05.2017	Ortak Ekonomik ve Ticaret Komisyonu (JETCO) Kuruluş Anlaşması	
19.11.2019	Türkiye-Gürcistan KEK V. Toplantısı	

(Kaynak Ticaret.gov.tr)

Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması 30 Temmuz 1992 yılında imzalanmıştır 31 Mart 1995 tarihinde 22303 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır, 19 Temmuz 2016 yılında ise bu anlaşmanın uzatılması ile ilgili görüşme yapılmış olup anlaşma yenilenmiştir. Bu anlaşmaya göre Yatırımlara adil ve hakkaniyete uygun muamele edilecek, kendi ülkesinde diğer ülkenin yatırımcılarını teşvik edecek ve gerekli izinlerin verilmesi kolaylaşacak.¹²² Uluslararası karayolu taşımacılığı anlaşması 30 Temmuz 1992 yılında imzalanmış olup, 1 Ekim 1994 yılında 22068 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Anlaşmanın amacı iki ülkenin arasındaki yük taşımacılığı kolaylaştırmaktır.¹²³ Türkiye ile Gürcistan arasında 4 Nisan 1996 yılında gümrük geçiş noktaları konusunda anlaşmayı 28 Eylül 2012 tarihinde yenileyerek iki ülkenin arasında yeni geçiş noktaların açılmasının bölgenin Asya ile Avrupa arasında transit koridor oluşu rolünün daha da geliştirilmesi ve refahların artırılması hususunda mutabık kalmışlardır.¹²⁴ 5 Ekim 2005 Tarihinde imzalanan ikili hava ulaştırma anlaşması 25 Mayıs 2007 tarihinde 26532 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. İki ülke arasında ve ötesinde hava seferleri yapmak amacıyla imzalanmıştır.¹²⁵ 11 Mayıs 2012 yılında veri paylaşım sistemine ilişkin teknik hükümler belgesi adlı anlaşma imzalanmış 25 Kasım 2012 yılında 28478 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır. Tarafların, yolcu, araç ve eşyanın uluslararası dolaşımıyla ilgili elektronik veri paylaşımını artırmayı yöneliktir.¹²⁶ Bakü-Tiflis-Kars yeni demiryolu hattının Kars Akhalkalaki kısmı

¹²² (01.06.2021) , “Türkiye ile Gürcistan Anlaştı”, yeni akit. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/turkiye-ile-gurcistan-anlasti-karar-resmi-gazetede-yayimlandi-1544723.html> . (26.12.2021).

¹²³ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti Arasında Uluslar arası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması”. <https://uhdgm.uab.gov.tr/uploads/pages/kombine-tasimacilik/tr-gurc-kombine-anlasmasi-turkce.pdf> (26.12.2021)

¹²⁴ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti Arasında İmzalanan 4 Nisan 1996 Tarihli Gümrük Geçiş Noktaları Konusunda Anlaşma’da Değişiklik Yapan Anlaşma” https://www.gumrukkulliyati.com/index.php?id=docs/gumruk_mevzuati/dosyalar/digerleri/bkk_2012-4029_turkiye_cumhuriyeti_ile_gurcistan_arasinda_imzalanan_gumruk_gecis_noktalarinda_degisiklik_yapan_anlasma.htm#secili (26.12.2021)

¹²⁵ (25.05.2007) “Milletlerarası Andlaşma”. Resmi gazete.<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070525-2.htm> (26.12.2021)

¹²⁶ Resmi Gazete .<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121125-12-1.pdf> (26.12.2021).

üzerinde Gürcistan'da yapılması planlanan demiryolu tüneli inşaatının kolaylaştırılması ile ilgili anlaşma 3 Eylül 2012 yılında imzalanmış olup 22 Aralık 2012 yılı 28505 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.¹²⁷ 21 Aralık 2007 yılında serbest ticaret anlaşması imzalanmış olup 28 Eylül 2008 yılında 27007 sayılı Resmi gazetede yayımlanmıştır.¹²⁸ 26 Mayıs 2007 yılında Batum havalimanının ortak kullanımı yolcuların, bagajın, kargo ve postaların kontrolü, kaydı ve yapılacak diğer işlere dair protokol 29 Aralık 2007 tarihinde 26715 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.¹²⁹ 8 Ekim 2010 tarihinde ortak kullanım anlaşması imzalanmış olup 15 Ekim 2012 tarihinde 28442 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.¹³⁰ 24 Mayıs 2011 yılında ortak kullanım gümrük işlemleri protokolü imzalanmış olup 23 Ocak 2013 tarihinde 28537 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.¹³¹ 23 Mayıs 2017 yılında ortak ekonomik ve ticaret komisyonu (JETCO) kuruluş anlaşması imzalanmıştır bu anlaşmanın amacı aralarındaki ticari ve ekonomik ilişkilerini arttırmaktır.¹³² 19 Aralık 2019 yılında Türkiye-Gürcistan KEK V.(Karma Ekonomik Komisyonu) Toplantısı yapılmıştır.¹³³

¹²⁷ Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121222-4.htm> (26.12.2021)

¹²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, STA Anlaşması. <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/gurcistan> (26.12.2021)

¹²⁹ Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/11/20071129-2.htm> (26.12.2021)

¹³⁰ Ticaret Bakanlığı, Ortak Kullanım Anlaşması, <https://ticaret.gov.tr/data/5f4f897c13b87676080c0d4f/%C4%B0kili%20Anla%C5%9Fmalar.xlsx> (26.12.2021).

¹³¹ Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130123.pdf> (26.12.2021).

¹³² Ekonomi Bakanlığı, 2017 Faaliyet Raporu, <https://strateji.ticaret.gov.tr/data/5daf068713b87654702d58c4/Ekonomi%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202017%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (26.12.2021).

¹³³ (19 Kasım 2019) Ticaret Bakanlığı, KEK V. Toplantısı. <https://ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-gurcistan-kek-kapanis-toplantisi> (26.12.2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye Gürcistan siyasi ve ticari ilişkileri incelenirken birkaç konu üzerinden devam edilmesinde fayda vardır. Bunlar Türkiye ile Gürcistan arasındaki ekonomik, siyasi ve tarihsel altyapıyı oluşturan anlaşmalardan başlayarak uygulanması safhasına kadar devam etmektedir. Bu bölümde bu konulara değinilirken Türkiye Gürcistan arasındaki tarihsel süreçten bahsederek başlamak yerinde olacaktır.

3.1. TÜRKİYE-GÜRCİSTAN ARASINDA İKİLİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLER VE ÖNEMİ

Sovyet Birliği döneminde en gelişmiş ülkelerden biri olan Gürcistan, 1991 yılında Sovyetler birliğinin dağılmasıyla beraber büyük istikrarsızlık yaşamış ve ekonomisi de bu durumdan oldukça olumsuz etkilenmiştir.¹³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Gürcistan'ın bağımsızlığını 16 Aralık 1991 yılında tanıdı. 21 Mayıs 1992 yılında diplomatik ilişkiler ile ilgili Protokol imzalandı ve karşılıklı Büyükelçilikler açılmıştır. Türkiye'nin Gürcistan'da Batum ve Tiflis şehrinde Gürcistan'ın ise Ankara, İstanbul ve Trabzon'da Başkonsoloslukları bulunmaktadır.¹³⁵ 31 Ağustos 1988 Yılında Türkiye ile Gürcistan arasındaki sınırlar açıldı ve bu sayede bavul ticareti şeklinde Türkiye ile Gürcistan'ın arasındaki ticari ilişkiler başlamış oldu.¹³⁶ Gürcistan'ın konumu nedeniyle Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ticaret ve ulaşım yollarının merkezi olması Türkiye ile olan ilişkiler açısından oldukça önemlidir. Özellikle Karadeniz'e kıyısı olması çevresindeki komşularına göre önemli bir üstünlüktür ve bunu kullanmaktadır. Gürcistan'ın Rusya'ya karşı tampon bölge olmasının ötesinde Azerbaycan ile Türkmenistan'a ulaşabilecek tek güzergâh özelliğini taşıyor olması da Türkiye için onu önemli hale getirmektedir. Gürcistan için Türkiye ise hem gelişimine katkıda bulunabilecek önemli ekonomik bir güç hem de Rusya'nın

¹³⁴ Katkat M. Özçelik (2016) Gürcistan ile Türkiye Arasındaki Ticaretin Boyutları ve Artvin İlinde Yapılan Ticarete Etkisi Artvin Çoruh Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları. Kış 2016 Sayı 52 S.211.

¹³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Gürcistan siyasi ilişkiler". <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (16 Eylül 2021)

¹³⁶ Özbey, K.,(2018).Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyoloji Perspektifinden Sınır, Mekan ve Bellek: Sarp Köyü örneği . Gaziantep Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi, Araştırma Makalesi.

nüfuzunu dengeleyebilecek bir sınır komşusudur. Türkiye ile Gürcistan arasındaki komşuluk ilişkileri Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze döneminde hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir. 30 Temmuz 1992 yılında Başbakan Süleyman Demirel Gürcistan'ı ziyaret etmiş ve “*Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması*” imzalamıştır. Şevardnadze'nin iktidar döneminde ilk üst düzey ziyaretin Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi ve sağlık, gıda ve mali yardımlarda bulunması “*kurtuluş ışığı*” olarak nitelendirilmiş olup Türkiye'ye duyulan tedirginliği ortadan kaldırmıştır.

1993 yılında Gürcistan' da yaşanan Abhazya ve Güney Osetya sorunlarından dolayı, Gürcistan kendi içindeki karışıklığı çözmeye çalışırken Türkiye'yle ikili ilişkileri fazla ilerletemedi. Türkiye Abhazya ve Güney Osetya ile ilgili sorunlar ile alakalı tarafsızlığını koruyabildi. Şevardnadze 13 Ocak 1994 yılında Türkiye'yi ziyaret etti ve “*Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması*” başta olmak üzere çok sayıda anlaşma ve protokol imzalandı. Türkiye ile Gürcistan bu protokol ile uluslararası mekanizmaları desteklemeyi ve tüm anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesi için çabalayacaklarını taahhüt ediyorlardı. Taraflar sivil hava ulaşımı, doğal gaz, demiryolu ve Avrupa-Asya karayolu gibi projeler üzerine de fikir birliğine vardılar. Yapılan anlaşmalar ve projeler Türkiye ve Gürcistan'ı birbirine yakınlılaştırarak Gürcistan'ı doğu-batı ilişkilerinde de önemli bir ülke haline getirdi.¹³⁷ 1995 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Tansu Çillerin de katılımıyla Gürcistan ile ikinci sınır kapısı olan Ardahan Türkgözü kapısı açılmıştır.¹³⁸ Bir ay sonrasında Dönemin Başbakanı Tansu Çiller Tiflisi ziyaret etti. Çillerin bu ziyareti 29 Ağustos 1995 de Şevardnadzeye düzenlenen suikast girişiminden iki gün sonraya denk gelmekteydi. Bu ziyaret Türkiye'nin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'yi desteklediğini göstermiş oldu.¹³⁹ Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze 4 Nisan 1996 yılında Türkiye'ye geldi. Gürcistan ve Türkiye arasında vize kolaylığı ve üçüncü sınır kapısının açılması, iletişim, askeri ve enerji alanlarında antlaşmalar imzalanmıştır.¹⁴⁰ 29 Ekim 1998 yılında Ankara'da Türkiye Cumhuriyet Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel,

¹³⁷ Ural S., Tokgöz İ., (2011) “*Bağımsızlıktan kadife devrime Gürcistan dış politikasında Türkiye'nin yeri (1991-2004)*” Kafkas Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi Sayı 7 S. 126, 127.

¹³⁸ (31 Temmuz 2007), Haberler, “*Türkgözü kapısı*”. <https://www.haberler.com/tarihte-bugun-183-haberi/> (20 Eylül 2021)

¹³⁹ Faik Demir A.(2003) “*Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*”, Bağlam yayın evi Ankara, s. 125.

¹⁴⁰ Buntürk S.(2007) “*Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*,” Ankara, Berikan yayınevi,s. 322

Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İslam Kerimov arasında Ankara Deklarasyonu imzalandı. Deklarasyonun amacı Doğalgaz ve petrolün aranması çıkarılması ve de boru hatları aracılığıyla Avrupa'ya nakledilmesi konularını görüşmek değerlendirmektir.¹⁴¹

Temmuz 2000 yılında Türkiye ile Gürcistan arasında Kafkas İstikrar Paketi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİT) çerçevesinde yapılan görüşmede, Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan elektrik şebekeleri ile ilgili görüşülerek Doğu Batı Enerji Koridoru kurulması konusunda fikir alışverişinde bulunuldu.¹⁴² Türkiye Gürcistan arasındaki ilişkiler istikrarlı ve düzenli olarak ilerledi. Türkiye'nin Kafkasya'da izleyeceği politika açısından Gürcistan önemli bir devlet oldu. Bölgesel anlaşmalar ve projelerle iki ülke bölgesel kalkınmanın önünü açmış oldu. Türkiye Gürcistan'ı bağımsızlıktan sonra ekonomi inşa etme konusunda da destekledi. Türk yatırımcıların Gürcistan'da yatırımda bulunmaları Gürcistan ekonomisinin kalkınmasında katkıda bulundu. Türkiye'nin Gürcistan ile ilk ekonomik ilişki 1991 Yılında Türkiye tarafından Gürcistan'a verilen elektrik ile başladı. İlerleyen zamanlarda Gürcistan ile Türkiye arasında ticari ve ekonomik ilişkileri artıracak yatırım ve uluslararası taşımacılığı hedefleyen birçok anlaşma imzalandı.¹⁴³ Türkiye, Gürcistan için ABD den sonra en çok yatırım yapan ve Rusya'dan sonra da en fazla ticaret yapan ikinci ülke olma konumunu halen korumaktadır. Temmuz ayı 1992 yılında “ *Karşılıklı yatırımların korunması ve Teşviki İkili Anlaşması*” ve de “ *Ticari ve İktisadi İşbirliği Anlaşması*” ekonomik ilişkilerin hukuki çerçevesini oluşturdu. 1992 yılından sonra ikili ticaret hacmi sürekli artmaya başladı. 1993 yılında Türk Eximbank Gürcistan İhracat-İthalat Bankasına \$50 milyon kredi açmıştır. Gürcistan gıda, sanayi mamulleri, kimyevi ve sentetik ürünler, tuğla, dokumacılık mamulleri ve seramik Türkiye'ye ihraç ettiği bazı başlıca mamullerdir. Türkiye'den İthal ettiği ise tarım araçları, demir-çelik mamulleri, kimyevi sanayi mamulleri, plastik mamuller, otomobil lastiği, taşıt araçları, yedek parça ve aksamı gibi ürünlerdir. 1991 yılından sonra 2003 yılında en yüksek ticaret hacmine

¹⁴¹ “29 Ekim 1998 Ankara deklarasyonu” <https://lib.aliyevheritage.org/tk/1628501.html>

¹⁴² Aydın M., (2010) “*E. Shevardnadze Dönemi ve Sonrası Türkiye ve Gürcistan İlişkileri*”, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü S.58.

¹⁴³ Karabulut K., Şahin Ş., “*Türkiye-Gürcistan Ticari İlişkilerindeki Sorunlar-Beklentiler ve Çözümler*”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.31, S.3, (2017), s.665.

ulaşmıştır ve çıkışını 2004 yılında da devam ettirmiştir. Rize-Poti fiber optik kablo hattı ve Kars Tiflis Demiryolu iki ülkenin uzun zamandır gerçekleştirmeye çalıştığı projelerdi.¹⁴⁴ 30 Ekim 2017 Yılında Kars Tiflis Demiryolu açılışı gerçekleşmiştir.¹⁴⁵ 1992 yılında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalanarak ülkeler arasında istikrarlı yatırım ortamı oluşturulması, teşvik edilmesi ve korunması kararlaştırılmıştır. Ayrıca “Gürcistan-Türkiye Ortak Ekonomi Komisyonu” iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri düzenlemek ve geliştirmek amacıyla kurulmuştur.¹⁴⁶ Türkiye Gürcistan’a bağımsızlıktan sonra pek çok alanda destek olmaya çalışmıştır. Tiflis’te 1994 yılında TİKA Koordinasyon Ofisi açmıştır. Gürcistan’da TİKA projesi çerçevesinde 1994 yılından itibaren bilim, kültür, eğitim, sağlık, tarım ve benzeri alanlarda 700’un üzerinde proje gerçekleştirilmiştir. Bu projelere yaklaşık 8 köyde gerçekleştirilen içme suyu projesi, Batumi, Bolnisi ve Tiflis’de restore edilen 3 adet engelli merkezi projesi ve Gori şehrinde 2009 yılında mülteciler için inşa edilmiş olan 100 adet kalıcı konut projesi örnek olarak verilebilir. Türkiye her daim Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü desteklemiş olup Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının toprak bütünlüğü ve egemenlik ilkeleri çerçevesinde barışçı yollarla çözmesini istemekte ve destek vermekte. Orta Asya ve Hazar kaynaklarının Türkiye ve Batı pazarlarına taşıyan Gürcistan, Türkiye’nin Azerbaycan, Rusya ve Orta Asya’ya ulaşım açısından transit ülke olması da stratejik önem taşımaktadır. Başta enerji ve ulaştırma konusunda çeşitli alanlarda sürdürülen Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan üçlü iş birliği Gürcistan ve Türkiye ilişkilerinin diğer önemli yönüdür. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ülkelerin arasında üçlü işbirliğini en önemli somut örnekler arasındadır. 2007 yılından beri Türkiye, Gürcistan’ın en büyük ticari ortak unvanını taşımakta ve ülkedeki yabancı yatırımlar bakımından da ilk sıralarda yer almaktadır. 21 Kasım 2007 tarihinde iki ülke arasında imzalanan STA anlaşması 1 Kasım 2008 yılında da yürürlüğe girmiştir. Gürcistan ile Türkiye arasındaki önemli bir diğer iş birliği enerji alanıdır. Hidroelektrik üretim potansiyeli bakımından zengin olan Gürcistan, son yıllarda Türkiye’den önemli Türk yatırımcıları bu alana

¹⁴⁴ Çolakoğlu S., “Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, makale, Stratejik Öngörü S.34-35.

¹⁴⁵(14 Haziran 2019), “Kars Tiflis Demiryolu açılışı” . <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/301/> (26 Eylül 2021)

¹⁴⁶ Resmi Gazete, “Ticaret Cumhuriyeti ile Gürcistan Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” , 4 Haziran 1995, Sayı: 22303, s.2-6.

çekmektedir. Gürcistan'da Türk firmalar tarafından inşa edilmiş olan hidroelektrik santrallerinde üretilen elektriğin büyük bölümü Türkiye tarafından ithal edilecek. İklim ve yağış koşullarından dolayı Gürcistan'da Nisan-Eylül döneminde hidroelektrik üretimi artmaktadır ihtiyaç fazlası elektriğin belli bölümü Türkiye'ye ihraç edilmektedir.¹⁴⁷

3.2. Pazar ile ilgili bilgiler

Gürcistan'da izin, lisans ya da mülkiyet hakları belgelerin ait olduğu konuya göre farklı devlet kurumları tarafından verilmektedir ve bu belgelerin takibi Adalet Sarayları tarafından yapılır. Adalet Saraylarında ticari ya da şahsi belgeler için, tapu kadastro işlemleri için ya da kişi ve kurumları aramak için online veya şahsi başvuru yapılarak bilgi ve belgelerin temini sağlanır. Ele alınan kurumların online sitelerini internet üzerinden bulmak ve incelemek mümkündür.

*<https://www.napr.gov.ge/>

*<http://psh.gov.ge/>

*<https://sda.gov.ge/>

*<https://www.sakpatenti.gov.ge/ka/>

*<http://gurtiad.ge/>

Gürcistan'ın ticaretinin gelişmekte olmasına rağmen hala eski dönemlerden kalma toplu pazar yeri, araç üstü ya da sokak ticareti şeklinde mal alıp satım alışkanlıklarını sürdürmektedirler. Özellikle Tiflis Batum gibi büyük şehirlerde daha çok olan gelişmiş market zincirleri, AVM ve toptan Pazar yerleri de bulunmaktadır ve ürün dağıtımını distribütör firmalar tarafından yapılmaktadır. Gürcistan pazarına büyük firmalar tam da bu distribütör kanallarıyla ürünlerini sunmaktadırlar. Gürcistan pazarını dünya ticaretindeki gelişmeler, değişimler ve yenilikler etkileyerek tüketicilerin tercihlerinin de değişmesine neden oluyor. Önceki zamanlarda Pazar yerlerini, toptancıları, halleri tercih eden insanlar artık büyük

¹⁴⁷"Gürcistan'da Hidroelektrik" Türkiye Cumhuriyeti Gürcistan Büyükelçiliği
<http://tbilisi.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/349430> (27 Eylül 2021)

ticaret merkezlerinden, AVM'lerden ve online satış yapan mağazalardan alışveriş yapmaya geçmişlerdir. Ülkenin alım gücü yüksek olan insanların lükse ve eğlenceye çok düşkün olması Büyük marketler ve eğlence merkezlerinin çoğalmasına neden oluyor. Son dönemlerde özellikle bahis sitelerinin çoğalması ve kumarhanelerin yasalaştırılıp çoğalması Gürcü halkı üzerinde oldukça olumsuz etki bırakırken yabancıların da bu açıdan Gürcistan uğrak yerleri olmuştur. İthalatçı olan firmalar toptancılık hizmeti vermekte ve depodan satış ya da distribütörlük yollarıyla dağıtım yapmakta. İnternet üzerinden yurtdışından yerli tüccarlar ürünün teslim alınamama riskine rağmen sipariş vermekteler özellikle Aliexpress sitesini çok kullanmaktadırlar. Son dönemlerde Gürcistan'da yavaş yavaş online alışveriş ve kuryecilik hizmetleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Gümrük tarife pozisyonu (GTP) bazlı veri tabanı bulunmamaktadır fakat www.yell.ge gibi firmaların iletişim bilgileri bulunabilmektedir. Bundan başka Gürcü Türk Adamları Derneği (GURTİAD) mevcuttur, Dernek 1999 yılında 5 Kurucu tarafından Tiflis'de kurulmuştur. Derneğin pek çok Gürcü ve Türk şirketi Üyesi vardır ve farklı alanlarda faaliyet göstermektedirler.

3.3. Sektörler

İki ülkenin siyasi ve ticari ilişkilerin yanı sıra tarım ve hayvancılık, üzüm ve şarapçılık, sanayi, enerji ve turizm olarak sektörlerle bölünüp incelenmesinde fayda vardır.

3.3.1. Tarım ve Hayvancılık

Tarım ve hayvancılık sektörü yeteri kadar gelişmiş değil ama son yıllarda tarımsal makineler ve de altyapısı gelişim göstermektedir. Tarım sektöründe yatırımcılara, devlet tarım ve çevre bakanlığına bağlı kurumlar % 50 oranından malzeme, hammadde desteği ve de 'düşük kredi' sunmakta ve 5 yıl süreyle de faizin büyük kısmını devlet karşılamaktadır. Bu konuyla detaylı bilgi almak için www.arda.gov.ge sitesini inceleyebilirsiniz.

3.3.2. Üzüm ve Şarapçılık

Arkeolojik verilere Gürcülerin şaraba ve asma ya karşı ilgileri çok eski dönemlere dayanmaktadır. Şarap yapımında kullandıkları testinin neolitik çanak çömleğe benziyor olması bölgedeki şarap kültürün derin köklere sahip olduğunu göstermektedir. Gürcistan bilimler akademisi S. Janashia devlet müzesine göre

Gürcistanın bölgesinde Neolitik heykel keşif çalışmaları XX yy itibariyle başlanmıştır. Gürcistan'ın şarabın anavatanı olduğunu düşünmek için neden olan bu anıtlardır çünkü onlar ile beraber şarap kapları da bulunmuştur. Uluslararası literatürde tanınmış bir yazar olan Hugh Johnson, 1989 tarihli "The History of Wine" adlı kitabında Gürcistan'ın şarabın ana vatanı olduğunu öne sürmüştür. Aynı varsayım ilerleyen zamanlarda tanınmış şarap tarihi bilgini Pennsylvania Üniversitesinde Profesör Patrick McGovern tarafından da yapıldı ve 2003 yılında Kafkasya'nın şarabın muhtemel anavatanı olarak anıldığı "Antik Şarap" kitabını yayınladı.¹⁴⁸ Gürcistan'da 500 den fazla üzüm çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ; Rkatsiteli, Mtsvane kakhuri, khikhvi, kisi, çinuri, Goruli mtsvane, tsolikuri, tsitska,sakmiela, saperavi, ve benzeri şeklinde devam etmektedir.¹⁴⁹

Gürcistan'ın en ünlü bağcılık bölgelerinden biri Kakhetidir onu sırasıyla Kartli, İmereti, Racha-lechkhumi, Kvemo Svaneti ve Apkhazeti takip etmektedir. Bağımsızlığın özellikle ilk on yılı şarap endüstrisi için oldukça zordu. XXI yy başlarında üzüme çok talep arttı özellikle de kırmızı şaraba. Saperavi üzüm bağları kuruldu ve fiyatı da istikrarlı bir hal aldı. 90 yıllarda ortalama 5 milyon litre şarap çıkıyordu ülkeden 10 yıl sonra 40 milyon litreye ulaştı. Bu dönemlerde Rusya Gürcistan'dan giden şarap ve mineralli su gibi ürünlere ambargo koydu ve ekonomiye ciddi bir darbe indirmiş oldu Çünkü Gürcü şarabının en büyük ithalatçısı Rusya'ydı. Buna rağmen Gürcistan hızlı bir şekilde alternatif pazar yerleri buldu. 2006 yılından bu yana ise üzüm ile ilgili sıkıntılar yaşanmaya başladı çünkü çoğunlukla büyük firmalar şarap üretirken küçük firmalar gelişmemekte. Kooperatifler bulunmuyor ve yetiştiriciler ise şarap yapımı ve pazarda satmakla ilgilenmiyorlar. Gürcistan da yaklaşık olarak 150-200 bin ton üzüm üretiliyor bunun 50 bin tona kadar olan kısmı şarap fabrikalarına gidiyor, 15 bin ton sofrav ve diğer üzüm ürünleri için kalan 100 bin tonu ise şahıslar kendi şaraplarını üretmek için satın almaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Lortkipanidze D. "Gürcistan- Şarap Memleketi" National Geographic, Aralık 2017.<https://nationalgeographic.ge/story/saqartvelo-ghvinis-samshoblo/> (27.12.2020)

¹⁴⁹ (21 Aralık 2015) "ქართული ვაზის ჯიშები" "Gürcü üzüm çeşitleri" <http://mastsavlebeli.ge/?p=161> (27.12.2021)

¹⁵⁰ რობიტაშვილი გ. (2018) "ქართული ღვინის კომპანიების უცხოურ ბაზრებზე გასვლის სტრატეგიები შპს ქინძმარაულის მაგალითზე", თბილისი.კავკასიის საერთაშორისო

Aşağıdaki grafikte 2000-2017 yılları arasındaki şarap ihracat verileri verilmiştir.(bin \$)

Grafik 7: 2000-2017 şarap ihracat verileri.

Kaynak: უნივერსიტეტი. Robitashvili G. (2018) ‘*“SPS Kindzmaraulinin örneğiyle Gürcü şarapların yabancı pazarlara çıkış stratejileri”*’, Tiflis. Uluslar arası Kafkas Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).

2021 Yılına baktığımızda 96 150 065 şişe şarap ihraç edilmiştir. Bu rakam bir önceki yıla göre % 14 oranında büyümeye olduğunu göstermektedir. İhraç edilen şarapların geliri ise 222 milyon \$ değerindedir bu da geçtiğimiz seneden % 4 fazladır. Gürcü Şarabını ithal eden en önemli beş ülke Rusya, Ukrayna, Polonya, Çin ve Belarus’dur. Türkiye ye ise 2021 yılında 93330 şişe şişe ihraç edilmiştir ve geçen senelere göre %209 büyümeye mevcuttur.¹⁵¹

3.3.3.Sanayi

Gürcistan’da eski dönemlerden kalma birkaç fabrika haricinde büyük çaplı sanayi tesisi bulunmamaktadır. Sovyet döneminden kalan demir çelik fabrikası, Alman sermayeli çimento fabrikası gibi 1990 yılından sonra kurulan tütün, Ayçiçek yağı, konserve, et ürünleri üretimi, inşaat demiri, ahşap ve mobilya haricinde Türk

უნივერსიტეტი. Robitashvili G. (2018) “*SPS Kindzmaraulinin örneğiyle Gürcü şarapların yabancı pazarlara çıkış stratejileri*”, Tiflis. Uluslar arası Kafkas Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).

¹⁵¹(08.12.2021)”2021 წელს საქართველოდან ექსპორტირებული ღვინის რეკორდულად მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა “<https://1tv.ge/news/2021-wels-saqartvelodan-eqspirtirebuli-ghvinis-rekordulad-maghali-machvenebeli-dafiqsirda/>. (26.12.2021

yatırımı olan alkollü içecek fabrikası, zeytinyağı üretim fabrikası ve cam şişe üretim fabrikası bulunmaktadır. Devlet Sanayi yatırımlarında 'da belli bir yatırım karşılığında arsa ya da mülk temini ve 'düşük kredi', kullanılan ekipmanlar da % 50 oranında indirimler gibi destekler yapmaktadır. Bu konuyla ilgili bilgi almak için www.enterprisegeorgia.gov.ge ya da www.investingeorgia.org sitelerini inceleyebilirsiniz.

3.3.4. Enerji

Su kaynakları ve doğal kaynakları bol olan Gürcistan kaynakların tam kullanılmaya çalışılması ülkeye yatırımcı teşviğini de beraberinde getiriyor. Gürcistan Enerji Bakanlığı birçok teşvik vermektedir. Aralarında Türkiye'nin de olduğu birçok yabancı yatırımcı tarafından ülkede yürütülen reformlar kapsamında küçük, büyük ve orta çaplı olmak üzere enerji yatırımları yapılmış ve hala da devam etmektedir. Enerji yatırımları HES ve barajlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda rüzgâr ve termik santral projeleri de bulunmaktadır. Bu sektöre ilgi duyan yatırımcılar için potansiyel yatırım yapılabilecek enerji projelerinin fizibilite raporlarını Bakanlık online olarak yayınlamakta ve yatırımcıları sektöre davet etmektedir. Bu konuyla ilgili bilgi almak için www.mineenergy.gov.ge sayfasını inceleyebilirsiniz.

3.3.5. Turizm

Turizm ve otelcilik Gürcistan'ın en gelişmiş hizmet sektörleri arasındadır ve desteklenen öncelikli alanlardan biridir. 2019 yılında ülkeye gelen turist sayısı 9,3 milyon kişi olarak Ülkenin nüfusunun 2,5 katı civarında gerçekleşmiştir. Ülkede hem yaz hem de kış turizmi mevcuttur. Borjomi, Bakuriani ve Gudauri kayak alanında ve kış turizminde popüler bölgeleridir. Ülkede birçok Türk yatırımcısına ait oteller bulunmakta ayrıca işletmeciliği ve yönetimi Türk idareciler tarafından yapılan birçok da otel mevcuttur. Kumarın ülke de yasal olması hem bağımsız casinoların hem de otellerin bünyelerinde casinolar bulunmasını sağlamaktadır bu da turist çekmesinde oldukça önemli yere sahiptir.

Kimlikle Batum'a girişler başladıktan sonra özellikle yaz döneminde sınır kapılarında uzun araç ve yaya kuyrukları oluşmaktadır. Sınırı geçmek isteyenler çoğu eğlence için disko, gece kulübü ve sayıları her geçen gün artan kumarhaneleri tercih etmektedirler. Lazvegas olarak da adlandırılan Batum'da eğlence tuzakları kurulmaya başladı. Sınırı otomobilleriyle geçen Türk vatandaşlar yollarda otostop çeken kadınları araçlarına aldıklarında çay ısmarlama bahanesiyle kentin arka

sokaklarında bulunan eğlence yerlerine götürülerek yüksek meblağlar ile dolandırılıyorlar. Türk vatandaşların artan şikâyetleri üzerine Gürcistan İçişleri Bakanlığı yetkilileri harekete geçerek denetimleri artırdı. Denetimlerde tuzakların kurduğu pekçok işletmenin sahibi ya da ortaklarının Türk olduğu belirlendi.¹⁵²

3.3.6. Sağlık

Gürcistan da sağlık sektörü tam oturmamıştır. Devlet hastaneleri bulunmamakta acil durumlar dışında devlet tedavi giderlerini karşılamıyor aynı zamanda yaygın olarak sağlık sigortası bulunmamaktadır. Hastalar masraflarını kendileri karşılamaktadırlar. Türkiye'nin yakın olması ve gelişmiş sağlık altyapısına sahip olması ve de diğer ülkelere nazaran tedavilerin uygun olması Gürcü hastaların yoğun rağbet göstermelerine neden olmaktadır. Tedavi için Türkiye haricinde AB ülkelerini İsrail ve Amerika'yı da tercih etmektedirler. Gürcistan'ın Sağlık Turizmi alanındaki potansiyelini fark eden firmalar hasta nakil ve Türkiye'de tedavi olmaları için irtibat ofisleri açmış ve açmaya da devam ediyorlar.¹⁵³

3.4. Türkiye-Gürcistan Ticarete karşılaşılan sorunlar

İki ülke arasındaki ticaret sürekli artış eğiliminde buna rağmen dış ticaret rakamları ve Türkiye'nin Gürcistan'daki yatırımın miktarı potansiyelin altında seyretmektedir. Gürcistan faaliyetlerinde Türk şirketlerin temel sorunu finansmandır. Modern bankacılık sisteminin yerleşmemiş olmasından dolayı nakit hareketlerinde ve akreditif işlemlerinde sorunlarla karşılaşmaktadır. Para transferlerinde kambiyo mevzuatının yetersizliği zorluklara neden olmaktadır. Maliye bakanlığı Gümrük dairesi vergi kaçığının önüne geçebilmek amacıyla 2006 yılında referans fiyat uygulaması yani ithal edilen ürün gümrükleme sırasında hesaplanacak vergi miktarı için fatura değeri yerine idare tarafından belirlenmiş kıymeti esas almaya başlamıştır. Vergi kaçırma konusunda riskli gördükleri ülke listesinde Türkiye'nin de bulunduğu belirtilmiştir.

Diğer yandan taşıma ve ulaştırmada da dönem dönem sorunlar oluşmuştur. Yüklerin gabari aşımı nedeniyle sarp sınır kapısında sıkıntılar yaşanabilmekte.

¹⁵² (30.09.2018) CNN, "Türlere Gürcistan'da eğlence tuzacı". <https://www.cnnturk.com/dunya/turklere-gurcistanda-eglenct-tuzagi?page=2> (13 Ağustos 2020)

¹⁵³ "Gürcistan Ülke Raporu" 2021, Kırıkkale Ticaret Ve Sanayi Odası <http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/G%C3%9CRRC%C4%B0STAN-2021.pdf> (29 Eylül 2021)

Gabari aşımı olmasına rağmen geçiş izni verilen araçlardansa yüksek escort ücreti talep edilmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için www.musavirlikler.gov.tr sayfasını inceleyebilirsiniz.

Gürcistan'dan Türkiye'ye çalışmak için gelen Gürcü vatandaşlar ve de öğrenciler pek çok sorun ile karşılaşmakta. Çalışma izninin alınması başlı başına bir sorun teşkil etmekte. Çünkü kişi kendi adına çalışma iznine başvuramadığından dolayı kendisi adına başvurabileceği bir şirket bulmakta. Şirketler ihtiyacı olsa da bu prosedür ile uğraşmak istememekte ve yabancı uyruklular için tasnif edilen yüksek ücretleri ödemek istememekte. Öğrenci olarak bu koşullar altında iş bulmanız oldukça zorlaşabiliyor. Diğer yandan bakıcı olarak çalışmak için gelen Gürcü vatandaşlar zor koşullar altında çalışmak durumunda kalabiliyorlar. Aileler çalışanların özel hayatını tamamen işgal ederek onları başta anlaşılan şartların çok dışında çalıştırarak durumu suiistimal edebilmektedirler. Çalışma izni alınacağı söylenip çalışma izinsiz çalıştırılmaktadırlar sonrasında da ücretleri ödenmeden kapı dışarı edilebilmektedir. Aslında çalışmaya gelen insanları çoğu meslek sahibi olup iki ülke arasındaki denklik alabilme hususunda bilgi sahipleri olmadıklarından ötürü bakıcılık temizlikçilik gibi işler yapmaktadırlar.

Yabancı plakalı otomobillerin Türkiye'de kalma süresi 6 aydan 2 yıla çıkarılması üzerine Türkiye'de pahalı olan araçların Gürcistan'da ucuza satılmasının getirdiği avantajlardan yararlanmak isteyen kişiler Gürcistan'a giderek araba satın almaktadırlar. Gürcistan uyruklu şahsın kefil olmasıyla gerçekleşen satışta ruhsat düzenlenip pasaporta işlenmekte fakat Türkiye'ye gelen kişi dolandırıldığını ancak anlayabilmektedir. Araçların satımından sonra gümrükten geçilmesi için satıcı vekalet istiyor vekaleti alan satıcı çifte ruhsat yöntemiyle aracı satın alanın değil kendi üstüne alıyor ve sonrasında Türkiye'ye geçirdiği aracı çalındı diye ihbar ediyorlar.¹⁵⁴

¹⁵⁴ (27 Temmuz 2017) haberler, "Gürcü Çete, Ucuz Araba Satma Bahanesiyle Türk Vatandaşlarını Dolandırdı" <https://www.haberler.com/gurcu-sebeke-ucuz-araba-satma-bahanesiyle-turk-9877188-haberi/> (22 Aralık 2021)

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler gün geçtikçe gelişmekte ve ülkeleri birbirlerine giderek yaklaştırmaktadır. Tarihsel sürecini incelediğimizde de stratejik konumu nedeniyle Kafkas bölgesinin Türkiye için çok önemli olduğunu görebiliriz. Eski tarihi dönemlere baktığımızda Gürcistan oldukça küçük bir ülke olmasına ve dönem dönem birçok farklı ulusun saldırı ve işgallerine maruz kalmasına rağmen kültürünü ve kendine has alfabesini günümüze kadar taşımayı başaramıştır. II. Dünya savaşından sonra bile bu bölge Rus işgali altında bulunuyordu ve bu dönemlerde Türkiye ile ilişkileri kopmuş vaziyetteydi. Türkiye ile münasebetleri aslında çok önceki dönemlerde olumlu gözükme de günümüzde oldukça yakın ilişkileri olan iki devlet haline gelmiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Gürcistan bağımsızlığını 1991 yılında ilan etmiştir. Gürcistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkenin Türkiye Cumhuriyeti'nin olması ikili ilişkileri için ve özellikle Gürcistan için oldukça anlamlı kabul edilmektedir. Gürcistan bağımsızlığını ilan etmeden hemen önce 1988 yılında Türkiye ile sınırlarını açmış ve ilk bavul ticareti bu şekilde başlamış oldu. 1990'lı yıllarda Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze dönemin'de Türkiye ile Gürcistan arasındaki komşuluk ilişkileri gelişim göstermiştir ve bu şekilde günümüze kadar devam etmiştir.

Kafkas bölgesinde bulunan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi ülkelerle iyi ilişkiler içinde bulunan Türkiye bu ilişkileri de bu şekilde devam ettirme çabasıdadır. Türkiye tarafından Gürcistan her daim askeri ve politik olarak desteklenmiştir. Eski dönemlerden beri Büyük İpek Yolu'nun önemli bir parçası sayılan Gürcistan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattı (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattı(BTE), Bakü-Tiflis-Kars demiryolu (WREP), Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP), Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Nabucco Doğalgaz Boru Hattı gibi büyük projelere imza attı. Gürcistan, bu sayede Asya ve Avrupa arasındaki koridor görevini devam ettirmektedir. Türkiye Gürcistan arasında çeşitli anlaşmalar imzalanmış olsa da çalışmamızın sonucunda aralarındaki ticari ilişkinin potansiyelin altında kaldığı görülmektedir. İki ülkenin aralarında Pazar paylarını kaybettiği ürünlerin olduğu gibi pazar paylarını geliştirdikleri pek çok ürün de mevcuttur. İki ülke de yabancı yatırımcılara sağladığı teşvikler ve yabancı yatırımcıları çekme konusunda oldukça özverili çalışmalar sağlamaktadır. Hayvan ve tarımcılık, turizm, sanayi gibi sektörlerin dışında enerji yatırımları HES ve barajlar, rüzgar ve termik santral projeleri için de Gürcistan'ın yabancı yatırımcılara teşvikleri mevcuttur.

Çalışmamızda iki ülkenin de resmi kaynaklarından bilgi alınarak inceleme yapılmıştır. Araştırma ve inceleme sonucunda Türkiye Gürcistan açısından, İki ülke arasında ikili anlaşmalar ve bir takım tarife ve vergi muafiyetleri uygulandığı bilinmektedir fakat henüz iki ülke arasındaki ticaret ve yatırımlar istenilen

düzeylerde değildir. Özellikle Gürcistan tarafına baktığımız zaman online işlemler konusunda hala gelişmekte olduğu, sosyal medya telefon ve internet kullanımlarında teknolojik açıdan Türkiye kadar ileri seviyede olmaması ülkenin farklı sektörlerine de yansımaktadır. Tiflis ve Batum gibi büyük şehirlerde online kuryecilik ve e-ticaret diğer şehirlere nazaran daha aktif işlemektedir. Kalan küçük kesimlerde bu sistem henüz oturmuş değildir. Sınır kapısında oluşan dolandırıcılık gibi illegal suçlar ile ilgili iki ülke arasında Türkiye’de bulunan alo 157 Yabancılar Danışma Hattı şeklinde Gürcistan’da bu şekilde bir hat kurulumuyla müdahale edilebilir. Yine iki ülke arasında çalışan kişiler için yardımcı ya da devlete bağlı aracı kurum ya da platform kurulabilir, bu kurum sayesinde iki ülkenin vatandaşları hem ülkelerdeki iş fırsatlarını takip edebilir hem de kendilerini güven altında hissederek çalışabilirler. Ciddi anlamda gelişmekte olan bir diğer iş fırsatı ise sağlık alanında bulunmaktadır Gürcistan devletinde sağlık sigortasının yaygın olmayışı ve tedavilerin yüksek olması Türkiye’yi tedavi amacıyla ziyaret eden pek çok Gürcü vatandaşı bulunmakta ve bunun ile ilgili aracı ofislerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Dünya ticaretindeki yenilikler ve gelişimler Gürcistan’ı etkiliyor ve eski dönemlerde kullandıkları toplu pazar yerleri artık yerini AVM lere ve e-ticaret sitelerine bırakıyor. Ticari yatırımlar için oldukça bol teşvikleri bulunan Gürcistan’ı daha fazla firma tercih edebilir.

KAYNAKÇA

Genel Kurmay Başkanlığı 2003“*Gürcistan Bilgi Notları*” (Kasım-2003), Genelkurmay Başkanlığı, Ankara.

L. Sanikidze, 2001 ლ. სანიკიძე,რ. მეტრეველი,“*ჩვენი სამშობლოს მატთანე 5*”, “*Benim Vatanım 5*”. Sınıf ders kitabı, L. Sanikidze, R. Metreveli. Tsisartkhela Tiflis,2001.

2010 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Merkezi Yönetim Kapsamındaki İdareler Sosyal Güvenlik Kurumları Malhalli İdareler, Haziran 2011

Beyza Büyükçınar 2017 Beyza Büyükçınar, “*Gürcü Kaynaklarına Göre Gürcistan Altın Çağ Döneminin Son Hükümdarı: Kraliçe Tamar*, Makale, Karadeniz Araştırmaları Enstitü Dergisi, KAREN, 2017.

Aydın 2010 Aydın, (2010) M. “*E. Shevardnadze Dönemi ve Sonrası Türkiye ve Gürcistan İlişkileri*”,(Yayınlanmış yüksek lisans tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydoğdu 2016 Aydoğdu Bağcı S. *Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri*, Aksaray Üniversitesi, İİBF dergisi, s.3, c.8, Eylül, 2016.

B İ M 2011 B İ M. (2011) *Kafkasya Tarihi*, Berikan Yayınevi, Maltepe, Ankara.

Buntürk 2007 Buntürk S.(2007) “*Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*,” Ankara, Berikan yayınevi,s. 322

Cherkezishvili 2018 Cherkezishvili L. (2018) “*Soğuk Savaş Sonrası Gürcistan-Türkiye İlişkileri*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7.

Çiloğlu 1998 Çiloğlu, F., (1998) “*Rusya Federasyonu’nda ve Trans Kafkasya’da Etnik Çatışmalar*”, İstanbul, Sinatle yayınları, S.179.

Çolakoğlu Çolakoğlu S., “*Türkiye-Gürcistan İlişkileri*”, makale, Stratejik Öngörü S.34.

Deniz 2014 Deniz Öbey R. (2014) “*Gürcistan Sosyo-Ekonomik Yapısı Dünya ve Türkiye ile ilişkileri*”, İstanbul Ticaret odası 1882, İstanbul Yayın No:2014-7 S.156,157.

Doğan 2014 Doğan A. Uzun A. “*Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri*”, CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 15, s.1, s.337, 2014.

Doğan S. Doğan S. *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ortak Ders.

Eduard Shevardnadze 1999. *Didi abreshumis gza, TRACECa. PETRA. Evropa-kavkasia-aziis satransporto derepani. Evraziis Saerto bazari. Politikuri da ekonomikuri aspektebi*. Tbilisi: Tbilisi Mecniereba.

Faik Demir A.(2003) “*Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*” Bağlam yayın evi Ankara.

Faik Demir, A.2003 “*Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*”, Bağlam yayıncılık.

Giuli Alasania, *Gürcistan Kültürü*, Giev yayıncılık.

Gürsoy E. (2019) “*2001-2018 Türkiye’de Ekonomik Denge*”, İstanbul Üniversitesi, (Yayımlanmamış Makale).

Gvalia G. (2010). *Rogor ircheven patara qveynebi mokavshireebs dabalansebisa da mitmasnebis strategiebi Kavkasiashi*, Doktora Tezi, Ilias Sakhelmwifo Üniversitesi, Socialur da Politikur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi, ss.63-65.

Jintcharadze N. “*Gürcistan Gül Devrimi ve Dış Politik Sonuçları*”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2014.

Karabulut K., Şahin Ş, “*Türkiye-Gürcistan Ticari İlişkilerindeki Sorunlar-Beklentiler ve Çözümler*”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,(2017), s,665.

Katkat M. Özçelik (2016) Gürcistan ile Türkiye Arasındaki Ticaretin Boyutları ve Artvin İlinde Yapılan Ticarete Etkisi Artvin Çoruh Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları. Kış 2016 Sayı 52 S.211.

Kenan Seyidov, “*Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının Azerbaycan ve Türkiye ekonomilerine muhtemel etkileri*”,(İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi)İstanbul,2006.

Nilsson, N, *The Guns of August 2008, Russias War in Georgia*. Edited by: Svante E. Cornell & S. Frederick Starr. New York, 2009.

Oktay H. ,Cerrah U. (2018). *Uluslararası Politikada Kafkasya*, Ankara: Hitabevi yayınları.

Orazgaliyev S.(2017). *Competition for pipeline Export Routes in Caspian Region: The New Great Game of the New silk Road?* London Cambridge Journal of Eurasian Studies.

OSCE/ODIHR “*Election Observation Mission Report Part 2*”,(28 Mart 2004)
Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections,

Özbey, K,(2018).Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyoloji Perspektifinden Sınır, Mekan ve Bellek: Sarp Köyü örneği. Gaziantep Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi, Araştırma Makalesi.

Özçam M. *Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu (kamuya açık)*, 30 Eylül 2004.

Özçam M. *Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu (kamuya açık)*, 30 Eylül 2004.

Özkürt Z. , Akse S. 2013 Yılında Türkiye’de Neler Yaşandı? ,İktisadi Kalkınma Vakfı, sayı 77 Aralık 2013.

Papava, V, (2004) ‘*Thee Political Economi of Georgia’s Rose Revolution.*’, Tbilissi, Orbis yayınevi, s. 661,663.

Resmi Gazete, “*Ticaret Cumhuriyeti ile Gürcistan Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması*”, 4 Haziran 1995, Sayı: 22303.

Resmi Gazete, sayı 27041, 1 Kasım 2008 Cumartesi

Sungur O. (2015).”*2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler*”, Toplum ve Demokrasi Dergisi.

Tbilisi,(2014). *Azerbaijanis Respublika. Gazeti sakhelebi*,(Azerbaycan Cumhuriyeti. Sakhelebi gazetesi).

Ural S. Tokgöz İ., (2011) “*Bağımsızlıktan kadife devrime Gürcistan dış politikasında Türkiye’nin yeri (1991-2004)*” Kafkas Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi Sayı 7 S. 126, 127.

Vedat Gürbüz, M. (2012),”Kafkasya’da Siyaset Çatışma ve Taraf Güçler”, Kadim yayınevi.

Yalçınkaya, A. (2006). *Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*, Lalezar kitapevi.

Yapıcı, U. ”*Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*”, İstanbul, 2004 yılı.

Yunus Ekici, “*İki dünya savaşı arasında Gürcistan (1918-1939)*”,Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2012. Sayfa 24.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi).

ალექსანდრე მიქაბერიძე, “საქართველოს ისტორიული ლექსიკონი”. Aleksandre Mikaberidze”Gürcistan’ın tarihi sözlüğü”,Rowman & littlefield yayıncılık, 2 baskı,2015.

დ.კარიჭაშვილი, “საქართველო მეთორმეტე საუკუნეში”,ტბილისი, ელექტრ. სტამბა,1902,(28.09.2020). D. Kasrichashvili, ” 12 Yüzyılda Gürcistan” ,Tiflis, Elektronik basım,1902, (28 Eylül 2020).

დ.მოსხელიშვილი, “საქართველო ქრისტიანობის მიღებიდან თამარ მეფის გარდაცვალებამდე”,საქართველოს ისტორია, 2010 თბილისის გამომცემლობა, D. Moskhelishvili, “Gürcistan Hristiyanlığın Kabulünden Kral Tamar’ın Ölümüne Kadar”. Gürcistan Tarihi, 2010,Tiflis yayıncılık.

დ.მუსხელიშვილი, ო. ჯაფარიძე, გ. მელიქიშვილი, ა.აფაქიძე, მ.ლორთქიფანიძე, რ.მეტრეველი,მ.სამსონაძე, ნ.ასათიანი, გ.ჯამბურია, გ.ოთხმეზური, მ.ნათმელაძე, ალ.ბენდიანიშვილი, ალ.დაუშვილი. “ საქართველოს ისტორია ტომი 4 საქართველოს ანექსიიდან საბჭოთა კავშირიდან გამოსვლამდე”. თბილისის გამომცემლობა M. Muskhelishvili, O. Japaradze, G.Melikishvili, A. Apakidze, M. Lortkipanidze, R. Metreveli, M. Samsonadze, N. Asatiani, G. Jamburia, G. Otkhmedzuri, M. Natmeladze, AL. Bendianishvili, AL. Daushvili, “Gürcistan tarihi cilt 4 Gürcistan’ın ilhakından Sovyetler birliğinden çıkışına kadar” Tiflis Yayıncılık.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა.საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები და ინტერვიუები ტომი 2 ზ. გამსახურდია საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტი (1991)თბილისი 2013.Gürcistan Parlamentosunun Ulusal Kütüphanesi. Gürcistan Hükümet Yöneticileri Resmi Belgeler, Hitaplar Ve Röportajlar Cild 2 Z. Gamsakhurdia Gürcistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı (1991) Tiflis 2013.

Musaeva, U. (2019). Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye-Gürcistan ilişkileri.(Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Sakarya üniversitesi.

İnternet Kaynakları

საქართველოს ეროვნული რესურსები (Gürcistan’ın ulusal Kaynakları) <https://www.slideshare.net/marine2109/ss-52640144> (E.T.6 Eylül 2021)

(14 Haziran 2019),’’Kars Tiflis Demiryolu açılışı’’ . <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/301/> (E.T. 26 Eylül 2021)

(17.12.2007). 2007 Türkiye Ekonomisi Özeti, Hürriyet gazetesi,

(18 Haziran 2016). 2006 Yılında Türkiye Ekonomisi Kısaca, CNN Türk,<https://www.cnnturk.com/2006/ekonomi/genel/12/18/2006da.turkiyenin.ekonomik.seyri/274656.0/index.html> . (E.T. 17 Eylül2019).

(21 Aralık 2014)''2014 Yılı ekonomik gelişmeler'',bloomberght.

(23 Aralık 2005)''2005 Yılında Türkiye Ekonomisi Kısaca'', ekonomi haberi,
<https://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/128510-2005te-ekonomide-neler-yasandi> (E.T.17 Eylül 2019).

(27 Haziran 2021),Gürses gazete, ''Gürcistan Asgari Ücretleri''
<https://www.gursesgazetesi.com/finans/gurcistan-yasam-sartlari-nasil-2021-gurcistan-asgari-ucetleri-h43606.html> (E.T.27 Haziran 2021).

(29 Ocak 2016) '' 2015 yılı ithalat ihracat toplam rakamları '', TÜİK.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2015-21797>
(E.T.12 Eylül 2021)

(29 Ocak 2021) '' Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2020'', TÜİK.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2020-37412>(E.T.14 Eylül 2021).

(30 Mayıs 2014) ''2014 ihracat ithalat toplam rakamlar'' , TÜİK.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Nisan-2014-16074>
(E.T.10 Eylül 2021)

(31 Ekim 2016) ''2016 yılı ithalat ihracat toplam rakamları''. TÜİK.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Eylul-2016-21806>
(E.T.12 Eylül 2021).

(31 Ekim 2018)'' Dış Ticaret İstatistikleri, Eylül 2018'' TÜİK.

(31 Mart 2011),''Türkiye ekonomisi 2010'' , bloomberght,
<https://www.bloomberght.com/haberler/haber/870085-ekonomi-2010da-89-buyudu>
. (E.T.3 Nisan 2021)

(31 Ocak 2018)''2017 yılı ithalat ihracat ekonomisi''. TÜİK.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2017-27783>(E.T.12 Eylül 2021)

(31 Ocak 2019) '' Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2019 '',
[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2019-33848#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C4%B0statistik%20Kurumu%20ile%20Ticaret,705%20milyon%20\\$%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2019-33848#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C4%B0statistik%20Kurumu%20ile%20Ticaret,705%20milyon%20$%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.) (14 Eylül 2021)

(31 Temmuz 2007), Haberler, ''Türkgozü kapısı'' <https://www.haberler.com/tarihte-bugun-183-haberi/> (E.T.20 Eylül 2021)

''1995-2033 Yılları Arasında Gürcistan Cumhuriyet Başkanı Eduard Shevardnadze'', bkz.
<https://www.president.gov.ge/ka/SinglePage/LoadSinglePageContent?menuId=256>
, (E.T.2 Ekim 2020)

“Gürcistan antik tarihi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi, (E.T.26 Eylül 2020)

“Gürcistan’da Hidroelektrik” Türkiye Cumhuriyeti Gürcistan Büyük Eliçiliği <http://tbilisi.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/349430> (E.T. 27 Eylül 2021)

“სააკაშვილი 96 ხმს” (29 Kasım 2018), Limerali, <http://liberali.ge/news/view/41525/vin-ramdeni-khma-miigho-saqartvelos-5-prezidents-shoris>, (E.T.3 Ekim 2020).

“სამართლიანი არჩევნების გაცალბების გამოძიებას მოითხოვს”, (27 Kasım 2003), <https://old.civil.ge/geo/article.php?id=5511> (3 Ekim 2020)

“1990 sonrası Türkiye Ekonomisi” <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072> . (E.T.11 Eylül 2021 bakınız).

“2016 yılı ekonomik görünüm” Deloitte, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/financial-services/articles/ekonomik-gorunum-kritik-bir-esikte-turkiye-ekonomisi.html> . (E.T.12 Eylül 2021)

“2019 Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve 2020 Yılı Beklentileri”. (2019) Anadolu Hayat Emeklilik 2019 Faaliyet Raporu. <https://www.anadoluhayat.com.tr/interaktif-faaliyet-raporu/2019/tr/tr-5.pdf> (E.T.14 Eylül 2021).

“29 Ekim 1998 Ankara deklarasyonu” <https://lib.aliyevheritage.org/tk/1628501.html>

“Gürcistan Tarihi”, 26 Eylül 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi#:~:text=G%C3%BCrcistan%20tarihi%2C%20G%C3%BCrcistan'da%20tarih,8%20milyon%20y%C4%B1l%20%C3%B6ncesine%20tarihlenir

“Gürcistan Ülke Raporu” 2021, Kırıkkale Ticaret Ve Sanayi Odası <http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/G%C3%9CRC%C4%B0STAN-2021.pdf> (E.T.29 Eylül 2021)

“Marneuli Havaalanı Türkiye’nin Yardımıyla Yenileniyor”, (11 Şubat 2021), <https://www.c4defence.com/marneuli-havaalani-turkiyenin-yardimiyla-yenileniyor/> (E.T.5 Ekim 2020)

“ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი Bakü-Tiflis-Ceyhan” [https://www.bp.com/ka_ge/georgia/home/who-we-are/ - - -.html#accordion_P](https://www.bp.com/ka_ge/georgia/home/who-we-are/- - -.html#accordion_P) (E.T.18 Mart 2021)

“წავთოსადენები” , Energy, http://energy.gov.ge/energy.php?id_pages=67&lang=geo (E.T.7 Nisan 2021).

რობიტაშვილი გ. (2018) “ქართული ღვინის კომპანიების უცხოურ ბაზრებზე გასვლის სტრატეგიები შპს ქინძმარაულის მაგალითზე”,

თბილისი კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი. Robitashvili G. (2018) “*ŞPS Kindzmaraulinin örneğiyle Gürcü şarapların yabancı pazarlara çıkış stratejileri*”, Tiflis. Uluslar arası Kafkas Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).

“*რუსეთ-საქართველოს ომის ქრონიკა*”. (8 Ağustos 2017), mythdedector, <http://www.mythdetector.ge/ka/myth/ruset-sakartvelos-omis-kronika-imedis-kronikashi> (E.T.4 Ekim 2020).

“*საქართველოს საგარეო ვაჭრობა*”, Gürcistan Dış Ticareti”. Gürcistan Ekonomi Bakanlığı resmi sayfası, <http://www.economy.ge/?page=ecopolitic&s=12>. (E.T.21 Şubat 2021)

“*Gürcü Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı*” Kafkas Üniversitesi, bkz. <https://www.kafkas.edu.tr/gdeabd/TR/sayfa2054>

“*Tkhalashashvili SH., (9 Haziran 2021) “ბაქუ თბილისი ჯეიჰანი მილსადენი “Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı,” BM,* <https://bm.ge/ka/article/ra-moculobis-navtobi-miedineba-yoveltviurad-baqo-tbilisi-jeihanis-milsadenshi/84544> (E.T.20 Ekim 2021)

“*საქართველოს ყველაზე მაღალი ადგილი*”. Gürcistan’ın en yüksek yeri. <http://qart.travelpoint.ge/20--.html>, (E.T.8 Kasım 2020).

2015 Yılı Yabancı uyruklu raporları, İç işleri bakanlığı sitesi <https://police.ge/files/pdf/%E1%83%A3%E1%83%AA%E1%83%AE%E1%83%9D%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%202015%E1%83%AC.%20%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A0-%E1%83%98%E1%83%95%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%98.pdf> (E.T.17 Eylül 2021)

Alemdar, A., defenceturk, (25 Mayıs 2019), “*Güney Osetya Savaşı*”, <https://www.defenceturk.net/guney-osetya-savasi>, (E.T.9 Ekim 2020).

Apkhazishvili M. (20 Temmuz 2021)“*ტურიზმი და მისი გავლენა ეკონომიკაზე “Turizm ve Ekonomiye etkisi”*.. <https://geoeconomics.ge/?p=13699>. (E.T.17 Eylül 2021)

Bazieri, (15 Mart 2013). “*საქართველოს მდინარეები*” (Gürcistanın Nehirleri), <http://www.bazieri.ge/publ/82-1-0-1143>, (E.T.8 Kasım 2020).

BBC News, (27 Ekim 2013), “*Gürcistan’da Halk Cumhurbaşkanlığı Seçimi İçin OY Kullanıyor*”), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131027_gurcistan_secim, (E.T.11 Ekim 2020).

BBC, (15 Mart 2003) Ülke Rehberi; Gürcistan, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127_gurcistan_rehber.shtml, (E.T.27 Eylül 2020).

Bia Haber Merkezi, (30 Kasım 2018), “ *Salome ZURABISHVILININ seçilmesi*”
<https://m.bianet.org/bianet/print/203066-gurcistan-in-ilk-kadin-cumhurbaskani-salome-zurabisvili>, (E.T.25 Ekim 2020).

Caucasus Barcode Of Life,
<https://ggbc.eu/ka/%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%A4%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90/>, (E.T.28 Ekim 2020).

Civil,(11 Mayıs 1920), “*საქართველოს დამოუკიდებლობა აღიარა*”,*Sovyet Rusya Gürcistan’ın Bağımsızlığını Kabul etti*’’.
<https://civil.ge/ka/archives/350635>, (27 Eylül 2020).

Dashuashvili T. (25 Eylül 2015). “*შიდა ტურიზმი საქართველოში*”, “*Gürcistan’da iç Turizm*”.
<https://forbes.ge/blogs/e1-83-a8-e1-83-98-e1-83-93-e1-83-90-e1-83-a2-e1-83-a3-e1-83-a0-e1-83-98-e1-83-96-e1-83-9b-e1-83-98-e1-83-a1-e1-83-90-e1-83-a5-e1-83-90-e1-83-a0-e1-83-97-e1-83-95-e1-83-94-e1-83-9a-e1-83-9d-e1-83-a8/>. (E.T.17 Eylül 2021).

DEİK, Gürcistan Ülke Bülteni, S 8.
https://www.deik.org.tr/uploads/gurcistan_bulten_2018.pdf (E.T.26 Haziran 2021)

Dünya bankası “Doing Business” endeksi için: (1 Mayıs 2014), Doing Business,
<http://www.doingbusiness.org/rankings>, (E.T.3 Ekim 2020).

Dünya, (13 Ağustos 2008), “Rusya, Tiflis’e doğru ilerliyor”,
<https://www.dunya.com/dunya/rusya-tiflis039e-dogru-ilerliyor-haberi-51955>, (E.T.9 Ekim 2020).

DW, (08 Ağustos 2018), *Gürcistan Güney Osetya’yı, Rusya Gürcistan’ı bombalıyor*’’,
<https://www.dw.com/tr/gürcistan-güney-osetyayı-rusya-gürcistanı-bombalıyor/a-3546813>, (E.T.5 Ekim 2020).

DW, (28 Ekim 2013), “ Gürcistan’ın Yeni Cumhurbaşkanı Margvelashvili’’,
<https://www.dw.com/tr/g%C3%BCrcistan%C4%B1n-yeni-cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-margvela%C5%9Fvili/a-17186881>, (E.T.11 Ekim 2020).

Economy “*სუამის შესახებ SUAM (GUAM hakkında)*”
http://www.economy.ge/uploads/files/sagareo_vachroba/suami.pdf (12 Mart 2021)

Esen B. “Gürcistan Ülke Raporu”,(İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, April 2011),Ankara, s.2, <https://docplayer.biz.tr/5770014-Gurcistan-ulke-raporu.html>. (E.T.02 Kasım 2020).

Geostat istatistik kurumu,
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/316/mosakhleoba-da-demografia>, (E.T.25 Ekim 2020).

Geostat, Gürcistan Toprak Dağılımı,
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/73/garemos-statistika> (E.T.19 Nisan 2021).

Geostat, Gürcistan Toprak Dağılımı,
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/73/garemos-statistika> (E.T.19 Nisan 2021).

Gürcistan İstatistik , “Turizm” Gürcistan İstatistik Kurumu
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/638/importi> (E.T.16 Eylül 2021)

Gürcistan İstatistik Kurumu, Nüfus ve Demografi,
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/316/mosakhleoba-da-demografia>
(E.T.19 Aralık 2020)

<http://openlibrary.ge/bitstream/123456789/7411/3/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%20.pdf>

https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/rakamlarla-2007-turkiye-ekonomisi_id624883/ .(E.T.17 Eylül 2019)

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Eylul-2018-27792>
(E.T.12 Eylül 2021)

<https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1688455-ekonomide-2014-boyle-gecti>. (E.T.10 Eylül 2021).

<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/102/utskhoel-vizitorta-statistika>,
(E.T.10 Ekim 2021)

Kasap M. ”Tarih & Genel Bilgi”, Gürcistan Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği,
(28 Mart 2019), <https://www.gurcistanderneği.org.tr/tarihi-genel-bilgi/>, (E.T.26 Eylül 2020).

Matsne,” *საგანგებო მდგომარეობა 2003*”
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/34636?publication=0> (E.T. 3 Ekim 2020)

MFA. “GUAM nedir?”: <https://www.mfa.gov.tr/guam-info.tr.mfa> (E.T.15 Mart 2021)

Migration Commission,(2019). “საქართველოს 2019 წლის მიგრაციის პროფილი,, Gürcistan’ın 2019 yılı ikamet profili
https://migration.commission.ge/files/mp19_web3.pdf (E.T.19 Aralık 2019)

Namchavadze B. (24 Aralık 2020), Forbes , “Son 8 yılda Gürcü Ekonomisi”,
<https://forbes.ge/saqarthvelos-ekonomika-bolo-8-tselitsadshi/> (E.T.6 Şubat 2021).

NASIROV E., Visions, The Contract of The Century- Oil & Gas-Visions of Azerbaijan Magazine, Bakınız .<http://www.visions.az/en/news/206/1ee04b7e/> (E.T.5 Mart 2021).

Özdemir Ö., (30 Aralık 2016).”10 başlıktan Türkiye ekonomisinin 2016 karnesi”. BBC <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38443279> (E.T.12 Eylül 2021)

Parliament, http://www.parliament.ge/files/1112_27363_761965_okupacia-1921.pdf ,sayfa 4-5-6, (E.T.29 Eylül 2020)

Prof. Dr. C. Ertuğrul, E. İpek ,O. Çolak Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Akademik fener. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/203476> . (E.T.26 Ocak 2020)

Sabah, Gürcistan Neresidir?,<https://www.sabah.com.tr/sozluk/cografya/gurcistan-neresidir>, (E.T. 25 Ekim 2020)

Saraç N. (23.05.2007), “ Dünyanın Çatısı Gürcistan.”,Global Yorum İnternet Dergisi http://arsiv.nartajans.net/haberler_3230_dunyanin_catisi_kafkasya.html , (E.T.15 Kasım 2020).

Sarı M., (17.10.2017),”*Batum’da Son Türk İdaresi (1921)*”, (Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/368105>, (E.T. 18 Aralık 2020)

Seelinger L. (9 Temmuz 2018)ქართული ენა მსოფლიოში “ Dünyada Gürcü dili”.The culture trip. https://theculturetrip.com/asia/india/articles/the-10-oldest-languages-still-spoken-in-the-world-today/?utm_source=facebook&utm_medium=share (E.T.18 Aralık 2020)

Sputnik, (7 Ağustos 2018),” *Rusya’dan Gürcistan’a Abhazya ve Güney Osetya ile Saldırmazlık Anlaşması İmzalama Çağrısı*”, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201808071034651364-rusyadan-gurcistan-abhazya-osetya-cagrisi/>, (E.T.11 Ekim 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020 ‘*Gürcistan ülke profili*.”, <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8d45f13b876d8ec73d520/G%C3%BCrcistan%20Pazar%20Bilgileri.pdf>, (E.T.24 Ekim 2020).

Ttimes, (2 Haziran 2016). “რელიგიები საქართველოში” <https://www.ttimes.ge/archives/41239> (E.T.18 Aralık 2020).

Türkiye Cumhuriyeti Batum Başkonsolosluğu, 24 Mart 2016. <http://batum.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254800> , (E.T.15 Kasım 2020)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,“Türkiye Gürcistan siyasi ilişkiler”. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (E.T.16 Eylül 2021)

Yılmaz, R. 2010, ” *Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma noktaları*, Dergipark, 38,21-42. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/421951>, (E.T.7 Ekim 2020).

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი Bakü-Tiflis-Ceyhan online erişim 6 Eylül 2020 bakınız: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/1547799.html>

ბუნებრივი რესურსები-ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის საფუძველი (Doğal kaynaklar-Ülkenin Ulusal zenginlik kaynağı) Lia DVALISHVILI Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Haziran, 2003 .
https://www.researchgate.net/publication/316281072_bunebrivi_resursebi_kveqnis_erovnuli_simdidris_sapudzveli (E.T.7 Nisan 2021)

დამოუკიდებლობა, *Bağımsızlık*, (26 Mayıs 2016),
http://www.damoukidebloba.ge/c/news/26_maisi_damoukideblobis_gza, (E.T.29 Eylül 2020).

საქართველოს შესახებ (Gürcistan hakkında) Food and Agriculture Organization of the United Nations <https://www.fao.org/georgia/fao-in-georgia/georgia-at-a-glance/ge/> (E.T.19 Nisan 2021)

სოკარი საქართველო (SOCAR Gürcistan) <http://socargas.ge/ge/history> (E.T.12 Mart 2021)

(01.06.2021) “Türkiye ile Gürcistan Anlaştı”, yeni akit.
<https://www.yeniakit.com.tr/haber/turkiye-ile-gurcistan-anlasti-karar-resmigazetede-yayimlandi-1544723.html> . (E.T.26.12.2021).

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti Arasında Uluslar arası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması”.
<https://uhdgm.uab.gov.tr/uploads/pages/kombine-tasimacilik/tr-gurc-kombine-anlasmasi-turkce.pdf> (E.T.26.12.2021)

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti Arasında İmzalanan 4 Nisan 1996 Tarihli Gümrük Geçiş Noktaları Konusunda Anlaşma ’da Değişiklik Yapan Anlaşma”.
https://www.gumrukkulliyati.com/index.php?id=docs/gumruk_mevzuati/dosyalar/digerleri/bkk_20124029_turkiye_cumhuriyeti_ile_gurcistan_arasinda_imzalanan_gumruk_gecis_noktalarinda_degisiklik_yapan_anlasma.htm#secili (E.T. 26.12.2021)

(25.05.2007) “Milletlerarası Antlaşma”. Resmi gazete.<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070525-2.htm> (E.T. 26.12.2021)

Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121125-12-1.pdf> (E.T. 26.12.2021).

Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121222-4.htm> (E.T. 26.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, STA Anlaşması. <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/gurcistan> (E.T.26.12.2021)

Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/11/20071129-2.htm> (E.T. 26.12.2021)

Ticaret Bakanlığı, Ortak Kullanım Anlaşması, <https://ticaret.gov.tr/data/5f4f897c13b87676080c0d4f/%C4%B0kili%20Anla%C5%9Fmalar.xlsx> (E.T. 26.12.2021).

Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130123.pdf> (E.T. 26.12.2021).

Ekonomi Bakanlığı 2017 Faaliyet Raporu, <https://strateji.ticaret.gov.tr/data/5daf068713b87654702d58c4/Ekonomi%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202017%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (E.T. 26.12.2021).

(19 Kasım 2019) Ticaret Bakanlığı, KEK V. Toplantısı. <https://ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-gurcistan-kek-kapanis-toplantisi> (E.T. 26.12.2021).

Lortkipanidze D. “Gürcistan- Şarap Memleketi” National Geographic, Aralık 2017. <https://nationalgeographic.ge/story/saqartvelo-ghvinis-samshoblo/> (E.T. 27.12.2020)

(21 Aralık 2015) “ ქართული ვაზის ჯიშები” Gürcü üzüm çeşitleri.” <http://mastsavlebeli.ge/?p=161> (E.T. 27.12.2021)

(08.12.2021)“2021 წელს საქართველოდან ექსპორტირებული ღვინის რეკორდულად მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა” <https://1tv.ge/news/2021-wels-saqartvelodan-eqsportirebuli-ghvinis-rekordulad-maghali-machvenebeli-dafiqsirda/>. (E.T. 26.12.2021)

(30.09.2018) CNN, “Türklere Gürcistan’da eğlence tuzağı. <https://www.cnnturk.com/dunya/turklere-gurcistanda-eglenme-tuzagi?page=2> (E.T. 13 Ağustos 2020)

(27 Temmuz 2017) haberler, “Gürcü Çete, Ucuz Araba Satma Bahanesiyle Türk Vatandaşlarını Dolandırdı.” <https://www.haberler.com/gurcu-sebeke-ucuz-araba-satma-bahanesiyle-turk-9877188-haberi/> (E.T. 22 Aralık 2021)

